

శ్రీ

హరిశ్చంద్రద్విపద

గౌరనమంత్రప్రణీతము.

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిచే

సటిష్ఠణముగా

స్వకీయ

జ్యోతిష్కతి ముద్రాక్షరశాలలో

ముద్రితము.

All Rights Reserved.

1912.

దీనివల 12 త.

విషయ సూచిక.

విషయము.	పుట.
ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1
కపివంశము.	3
కథావతారిక.	4
ధర్మజ మార్కండే యసంవాదము.	5
అయోధ్యాపురవర్ణనము.	6
హరిశ్చంద్రవర్ణనము.	8
ఇంద్రసభ.	9
దేవేంద్రప్రశ్న.	12
వసిష్ఠమహాముని యుత్తరము.	„
విశ్వమిత్రుని యాక్షేపము.	13
వసిష్ఠుని సమాధానము.	14
విశ్వమిత్రుని ప్రత్యాక్షేపము.	15
వసిష్ఠుని ప్రతి సమాధానము.	17
విశ్వమిత్రుని పూనిక.	18
వసిష్ఠుని శపథము.	„
విశ్వమిత్రుని శపథము.	20
వసంతమున హరిశ్చంద్రుని రాజనూయము.	21
విశ్వమిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని ధన మనుగట.	22
వింతి ఘాతుక జంతువులు ఉప్పతిల్లుట.	24

విషయము.	పుట.
ప్రజలు హరిశ్చంద్రునితో మొఱియిగుట.	25
హరిశ్చంద్రుడు ప్రజలను అభయం బిచ్చుట.	26
రాత్రివర్ణనము.	27
సూర్యోదయము.	28
జేట.	„
వసిష్ఠ సందర్శనము.	32
కాశికుని మాయామృగము.	33
కాశికుని యాశ్రమము.	36
హరిశ్చంద్రుని చెడకల.	41
మాతంగకన్యలు.	43
మాతంగకన్యలు వీణ వాయించుట.	46
మాలెతలు రాజును వలపింపఁ గడంగుట.	48
రాజు మాలెతలను దండింపఁ గడంగుట.	52
మాలెతల కొండెములు.	55
కాశికుడు రాజును తర్జించుట.	56
హరిశ్చంద్రుడు కాశికునికి రాజ్యము నిచ్చుట.	69
హరిశ్చంద్రుడు రాజ్యభ్రష్టుఁడై తగలుట.	73
కాశికుడు ఇల్లడను తండుట.	„
కాశికుడు నక్షత్రకుని తరువు పెట్టుట.	76
కాశికుడు రాజునకు దారిలో ఆపదలం గల్పించుట.	78
మాయాముని.	83
రాత్రి.	87
మాయావసిష్ఠుడు.	„
సర్పవృశ్చికాదులు.	92

విషయము.	పుట.
బేతాళపటము.	94
పికాచములు.	96
బేతాళుడు.	”
మహావృష్టి బాధ.	100
సగృహభాదిజంతువులు.	102
నూగోదయము.	104
దావాగ్ని.	”
చంద్రమతిపాలివ్రత్యముచే దావాగ్ని చల్లారుట.	111
చంద్రమతి మహిమకు కాశికుండు వెలుగుపడుట.	118
నక్షత్రకుండు చంద్రమతికి దుర్బోధనలు నేయుట.	115
చంద్రమతి నక్షత్రకునికి బుద్ధి నెప్పుట.	117
కాశీప్రయాణము.	121
హరిశ్చంద్రుడు గంగాన్నానము నేయుట.	122
కాశీపురి.	123
కాశీక్షేత్రమహిమ.	124
విశ్వనాథాది దేవతా దర్శనము.	125
నక్షత్రకుండు నిక్కచ్చి చేయుట.	128
చంద్రమతి పతితో తన్ను బుణము తీర్పు మనుట.	130
హరిశ్చంద్రుడు ఆలని అమ్మటకు తిరుగుట.	135
పురజనులు హరిశ్చంద్రుని వర్ణించుట.	136
పౌరస్త్రీలు చంద్రమతిని వర్ణించుట.	137
రాజు చంద్రమతిని అమ్మఁ జూపుట.	139
పాగవాక్యములు.	140
కాలకాశికుండు.	143

విషయము.

పుట.

కాలకాశికుండు చంద్రమతిని విలుచుట.	148
నక్షత్రకుండు లోహితాస్యుని గుఱించి తగవు తీర్చుట.	158
చంద్రమతి కాలకాశికునితో బోవుట.	161
కాలకాశికునికి పెండ్లామువలనం గలుగు పాట్లు.	168
చంద్రమతి వేలధనమును నక్షత్రకుండు దపహరించుట.	178
నక్షత్రకుండు హరిశ్చంద్రు నమ్మ జూపుట.	188
వీరబాహుండు హరిశ్చంద్రుని లెంక గాఁ గొనుట.	184
హరిశ్చంద్రుండు వీరబాహుం గొలుచుట.	193
హరిశ్చంద్రుండు వీరదా సనువేర వల్లకాటిం గాచుట.	195
చంద్రమతి హంసనారి అను పేర డిడిగము నేయుట.	199
కాలకాశికుండు లోహితాస్యుని అటవికి పంపుట.	200
లోహితాస్యుని తక్షక నాగుండు కఱచుట.	204
చంద్రమతి సుతుంగూర్చి విలపించుట.	206
కలహకంఠిక చంద్రమతిని అదలించుట.	208
చంద్రమతి పోయి తనయునిం గనుట.	221
లోహితాస్యునికి అగ్ని సంస్కార యత్నము.	215
చంద్రమతికడకు వీరదాసు వచ్చుట.	216
చంద్రమతి వీరదాసుల సంవాదము.	218
వీరదాసు హరిశ్చంద్రుం డని చంద్రమతి యెఱుంగుట.	222
చంద్రమతి మాడ పాతికలఁ దేఁ బోవుట.	225
కాశికుండు చోరుని స్పృశించుట.	226
చోరుండు కాశిరాజు శిశువుం జంపి నగలం గొనుట.	,,
చోరుండు ఆనగలను చంద్రమతి కిచ్చుట.	227
రాసుతునిమ్మతిని దాది రాజునకు తెల్పుట.	,,

విషయము.	పుట.
రాజునానచే తలారులు దొంగను వెదకుట.	227
దొంగ చంద్రమతిని పట్టి యిచ్చుట.	229
తలారి చంద్రమతిని గాళిరాజుమోలం బెట్టుట.	230
గాళిరాజు చంద్రమతికి శిరశ్చేదము విధించుట.	231
చంద్రమతిని వధ్యభూమికిం గొనిపోవుట.	234
చంద్రమతిని వధింప వీర దాసుని నిశుమించుట.	238
విశ్వామిత్రుడు ఎడ సొచ్చుట,	240
కత్తి చంద్రమతిమెడను పూమాల గుగుట.	241
విశ్వనాథాదులు ప్రత్యక్ష మగుట.	244
శివాదులు వరము లిచ్చుట.	248
కాళికుండు హరిశ్చంద్రునికి మరల రాజ్యము నిచ్చుట.	253
హరిశ్చంద్రుఁ డయోధ్య కేగుట.	257
ఉపసంహారము.	

హరిశ్చంద్రద్విపద

పూర్వభాగము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి.

శ్రీగిరిపాదీశ శ్రీగిరినాథః

నాగచర్మాంబర నాగకేయూర

బాణవత్సలుః పంచబాణసంహార

వాణీశవినుతు గీర్వాణేశ కందుక

గంధర్వ కిన్నర గాంధర్వ లోలుః

గంధరశ్యామల కంధరోదారు

గిరిహ=పార్వతియొక్క. శ్రీగిరి=శ్రీశైలముయొక్క. నాగచర్మ అంబర=ఏనుగు తోలు వస్త్రముగాఁగలవానిని. నాగకేయూర=పాములు అంగదములుగాఁగలవానిని. బాణవత్సలు=బాణాసురుని యందు అనుగ్రహము గలవానిని. పంచబాణ=మన్తధుని. వినుతు=స్తుతింపఁబడినవానిని. గీర్వాణ ఈశ కందుక=దేవతల దొరకు అనఁగా ఇంద్రునికి వందనార్హుని. గాంధర్వ లోలు=సంగీతమునందు ఆసగలవానిని. కంధర=మేఘమువలె. శ్యామల=నలుపయిన. కంధర=కంఠము చేత. ఉదారు=గొప్పవానిని-త్రాగిన నల్లని కాలకూటము గొంతులో నున్నందున కంఠము నల్లగ నగపడును.

చారు శాంధక దర్ప దళన ప్రచారుఁ

జారు బాంబూనదృశైల కోదండుఁ

గారుణ్యజలధి గంగాధరు నభవు

శారదా చందన శారదాంభోద

10

మల్లికా కర్పూర మాలికా యశుఁ

మల్లికార్జునదేవు మహితప్రభావు

మాపాల నేపట్ల ము మ్మేలువేల్పుఁ

వాపాలిఁ బాప సద్భక్తిఁ బూజించి;

పరమయోగీంద్ర హృత్పద్మ సద్వముల

మరిగి క్రీడించెడి మాయల తేటిఁ

గడు నొప్పు భ్రమరాంబికా మహాశక్తిఁ

దడయక వరములు దయసేయఁ గొలిచి;

సారంబు గా వేడ్క సమకొల్పు బీజ

పూరంబు వలకేలఁ బాలుమరత్నాల

20

హారంబు డాకేల, నాదిత్య మకుట

హీరంబు నెదఁ గల్గు హేరంబుఁ బొగడి;

అంధక = అంధకాసురునియొక్క. దళన = చీల్చుటయందు. ప్రచారుఁ = వ్యాపారము గలవానిని. చారు = మందరిమైన. బాంబూనదృశైల = బంగారుకొండయే (మేరువే) - కోదండుఁ = పిల్లుగాఁ గలవానిని. జలధిఁ = సముద్రుని. అభవుఁ = పుట్టుక లేనివానిని. శారదా = సురస్వతి. శారద అంభోద = శరత్కాలపు మేఘము. మాలికా = విరజాజి-వీనివంటి-యశునిఁ = కీర్తిగలవానిని. పాప ఆలిఁ = పాప సమూహమును. సద్వములఁ = గృహములందు. వలకేలఁ = కుడిచేత. బీజ పూరంబు = మాదిఫలము. డాకేలఁ = ఎడమచేత. అదిత్య మకుట హీరంబుఁ = సూర్యుని కిరీటమందలి వజ్రమణియు. ఎదఁ = అగ్రమున. హేరంబుఁ = విశేష శృంగుని.

వల్లకీమ్మడుపాణి వరసీలవేణిఁ
 బల్లవారుణపాణిఁ బరమకల్యాణిఁ
 జారుహారశ్రేణి సైకతశ్రోణి
 వారిజాసనురాణి వాణిఁ బ్రార్థించి;
 యాకాళిదాసాదులగు మహాకవులఁ
 జేకొని యభిమతసిద్ధికిఁ దలఁచి;
 చెలఁగి ఋగ్వేదప్రసిద్ధుఁడై జగతి
 వెలయు హరిశ్చంద్రవిభు పుణ్యచరితఁ
 గవితాచమత్కృతిఁ గాంచి హర్షించి
 కవులందఱును శరణంపంబు సేయఁ
 బచరించి వీనులపండువు గాఁగ
 రచియింతు. — మత్కుల క్రమ మెట్టి దనిన: —

30

— క వి వ ం శ ము. —

సింగన మాధవ క్షితిపాలమణికి
 మంగళమూర్తికి మంత్రి యై జగతిఁ
 బొగ డొందు పెద్దన పోతరాజానకుఁ
 దగిన తమ్ముడు యశోధనుఁ డెల్లమంత్రి
 చెట్టఁ బట్టంగ మోచిన భాగ్యవతికిఁ
 జాట్టాలసుభికి సుందరీమణికి
 ఘనుడు వల్లభమంత్రి గంగాంబ కోరి
 కనిన పోచాంబకు గారాబుసుతుడ;
 ధరణి నమాత్యరత్నం బనఁ బరఁగు
 ధరణిమంత్రికిఁ గూర్చితమ్ముడఁ ఘనుడ,

40

వల్లకీ=వీణియ. పల్లవ అరుణ పాణిక్ = చిగళవలె ఎఱుని చేతులు
 గలదానిని. సైకతశ్రోణిక్ = ఇసుకదిన్నెలవంటి పిఱుదులు గలదానిని.
 వారిజాసను = బ్రహ్మకు. సురభికిక్ = కామధేనువునకు.

భూతనాయక పాద పూజాభిరతుఁడ,
 గౌతమగోతుండ గౌరనాహ్వయుఁడ,
 సరస సాహిత్య లక్షణ విచక్షణుఁడ,
 బిరుదవిఖ్యాతిచే బెంపొందువాఁడ.

శ్రీకరంబుగ విరచింప నే గోరు

నా కథావృత్తాంత మది యెట్టు లనినః—

50

—క థా న తా రి క.—

గురుతపోబల *సఖాంకురముల నూడి
 దురిత మత్తేభ సందోహంబు నణచి
 పాలుచు సన్ననిసింహములకు వసింప
 వల నైన యాదైవ్యతనములోఁ బ్రబలి
 యెల్లకాలమును బెం నెసఁగెడు బాల
 పల్లవంబుల లసత్ప్రసవ మంజరులఁ
 బరిపక్వఫలములఁ † పారిజాతంపు
 మురువున నెంతయు ముద మొదవించు
 సహకార భూజంబు చల్లని నీడ
 సహజన్తు లందఱు సద్భక్తి గొలువ

60

భూతనాయక = శివునియొక్క. అభిరతుఁడ౯ = ఆసక్తుఁడను.

విచక్షణుఁడ౯ = పండితుఁడను. సఖ అంకురముల౯ = మొలకలవంటి
 (వాడు లైన యనుట) గోళ్లను. దురిత = పాపములనెడి - మత్తేభ =
 మదపుటేనుఁగులయొక్క - సందోహంబు౯ = సమూహమును. లసత్
 ప్రసవ మంజరుల౯ = ప్రకాశించుచున్న పూగుర్తులచేతను. పారిజాతంపు
 మురువున౯ = కల్పవృక్షము చందమున. సహకారభూజంబు = తియ్య
 మామిడిచెట్టు. సహజన్తులు = లోబుట్టువులు.

ననఘవర్తనుఁడైన యాధర్మరాజు
మునులసద్గోష్ఠి నిమ్మల నున్నవేళఁ,

—ధర్మజ మార్కండేయ సంవాదము.—

గుఱుచకెంజడలు బాగుగ నెత్తి చుట్టి
మెఱవడిగా భూతి మెయినిండ నలది
చారు రుద్రాక్ష భూషణములు దాల్చి
సారంగచర్మంబు జాఱుగాఁ గప్పి
సురుచిరస్ఫటికాక్షసూత్రంబుఁ బుణ్య
సరిదంబుపూరితోజ్జ్వల కమండలవుఁ
గరముల విలసిల్లఁ గణ్య పుత్రాది
వరమునీశ్వరు లిరువంకలఁ గొలువః

70

జనుదెంచు దీప్తవైశ్యానరతేజ
ననఘ మార్కండేయుఁడను మునిచంద్రుఁ
బొడగాంచి; తాను దమ్ములు నెదురేగి
పుడమిఁ జాగిలి మ్రొక్కి, పూజ లొనర్చి,
సమృదంబున సుఖాసనమున నునిచి,
యమ్మునీశ్వరు సేమ మంతయు నడిగి,
యుచితసద్గోష్ఠి మై నున్నయావేళ
సుచరిత్రుఁడగుధర్మసూనుఁ డిట్లనియెః—
'బిన్నటనాటఁ బొంపిరివోవుభక్తిఁ
బన్నగకంకణుఁ బరగ మెప్పించి
మెఱుంగుఁ గోఱలతోడి మృత్యువునోరు
తఱలక దాకాలఁ దన్ని దట్టించి

80

అనఘ=పాపరహిత మైన. సరిత్=నదియొక్క. వైశ్యానర=అ
గ్నియొక్క. పొంపిరివోవు=అలిశయించునట్టి. పన్నగ=పాములు.

మునులముత్తైతలై మూడులోకముల

వినుతి కక్కిన తపోవృద్ధులు మీరు.

ముందు మీ రెఱిగిన భూతలాధీశు

లందు రాజ్యంబు నోనాడి క్రమృతను

భుజవిక్రమంబున భూచక్ర మెల్ల

ప్రజలు సన్నతినేయఁ బాలించినట్టి

మనుజేశలిలకుని మహితచారిత్రు

ననురాగ మిగురొత్త నానతీవలయు.' 90

నని విన్నవించిన యాధర్వపుత్రుఁ

గనుఁగొని పలికె మార్కండేయుఁ డెలమి:—

ననఘాత్త, నీవు నన్నడిగిన మాట

కొనర నుత్తరముగా నొకకథ వినుము:—

—అ యోధ్యాపుర వర్ణనము.—

‘శివుని కంజడలలోఁ జెలఁగు జాహ్నువికి

సవతు సేయఁగఁ దగు సరయువు పొంత

ధరణిదేవికి ముఖదర్పణం బనఁగఁ

బరుల కసాధ్య మై పరఁగు నయోధ్య.

చెలు వొందు నందునఁ జిగురుమావులును

గలయఁ బెం పెసఁగు చెంగల్యబావులును 100

సోమరిగాలిచే సుడియు తావులును

బ్రేమఁ గామునలు చరించు తావులును

దరుణ ప్రవాళ లతా వితానములుఁ

బరిఘాంబు సారస బహువిలాసములుఁ

జాహ్నువికీ = గంగకు. సవతు = సాటి. దర్పణము = అద్దము.

మావులు = మామిడిచెట్లు. సోమరి = మందమయిన. తావులు = చోట్లు.

పరిఘా = అగడ్తయొక్క. సారస = తామరలయొక్క.

జెన్నమించిన నుంచి చెజునుదోటలును
మిన్నలతో రాయు మేటికోటలును
గమనీయశబ్దసంగత కవాటములుఁ

గొమరారు ముత్యాల కొలువుఁ గూటములు

రాజితం బగు గృహరాజి మేడలును

భూజనంబులు మెచ్చి పొగడువాడలును

110

వేడుక మది కొదవించు వీడులును

నీడలు దోచు మాణిక్యవేడులును

గనకచిత్రిత పతాకా వితానములుఁ

బెనుపొందు మాగధబృంద గానములు

బహువిధ దేవతాప్రసాదములును

మహనీయ తూర్య సమృద్ధి వాదములుఁ;

బరత త్వవిదు లైన బ్రాహ్మణోత్తములుఁ

బురుహూతుఁ బురణించు భూపనత్తములు

నలకాధిపతికి జో డైన వర్తనులు

నలఘు నృత్యప్రాధి నలరు నర్తకులు;

120

మందారములు వోలె మను మహీజములు;

నెందుఁ బోఁ దలంచిన నేగెడు తేరు

లవిరళ మదగంధు లగు వాణములుఁ

బ్రవిమల రత్న దర్పణ తోరణములుఁ

వీడులు=వీధులు. రాజితంబు=ప్రకాశించుచున్నది. మాగధ=
పంకావళిని పొగడువారియొక్క. తూర్య = వాద్యముల. పురు
హూతుఁ=ఇంద్రుని. పురుడించు = పోలునట్టి. అలకాధిపతికిఁ =
కుబేరునికి. మందారములు = కల్పవృక్షములు. వాణములు =
ఏనుగులు. దర్పణ=అద్దములుగల. తోరణములు=గృహద్వారములు.

రవలించి దాఁటు సాంబ్రాణి తేజీలుఁ
 దివిరి కే లెత్తినఁ ద్రొంపు జోదులును
 బగలు తూపుల గంట్ల బలుగాయ లొడలఁ
 దగు భూషణము లైన దండనాయకులుఁ ;
 దెగువ మస్తేభముల దెమలించి తుండ
 మగలించి వైజోదు నణఁచు మాస్తీలు ; 130
 నరుదుగా రౌతును హయముఁ పల్లమును
 దురమున వేటాటు తునియలు గాఁగ
 వడిగొని యడిదాన వైచి కంచాఁ
 దుడుచు రౌతులుఁ ; గత్తి డొంకనఁ బొడిచి
 పోటుగఁడ్లనె తూటి పోవు సద్భటులుఁ ;
 దాటించి కరి నైనఁ దలుము మల్లులును ;

—హరిశ్చంద్ర వర్ణనము. —

గలుగు నప్పుర మేలు కమనీయమూర్తి
 నలరు హరిశ్చంద్రుఁ డను చక్రవర్తి
 పరఁగ నీయుగములు పదునాల్గు వరుస
 నరుగునంతకు భువి నంతయు నేలె ; 140
 హరి హర బ్రహ్మాదు లచ్చెరు వొండ
 జరిపె సన్నుతి కమ్మ సత్యవ్రతంబు ;

రవలించి = ధ్వనించి - సకిలించి. సాంబ్రాణి తేజీలు = ఉత్తమము
 లైన గుఱ్ఱములు. తూపుల = బాణముల - గంట్ల = గాయములయొక్క.
 దెమలించి = పట్టిలాగి. మాస్తీలు = శూరులును. పల్లమును = జీనును.
 వేటు = కత్తియొక్క దెబ్బకు. అడిదాన = కత్తితో. కంచాన = తమ
 గుఱ్ఱపుమాఁపుమీఁద. డొంకన = వంకరయ్యలగు గల యీఁటెతో.
 గండ్లనె = రంధ్రములలో నే. తాటించి = కొట్టి. మల్లులు = జెట్టులు.

మోజతో నమరముఖ్యులు పంపు నేయ
 రాజనూయమహాధ్వరం బొనరించె;
 నాజాలఁ దన కెదురై పేర్చుకరుల
 వాజాల సుభటుల వడిఁ దునుమాడి
 రాజాల నుదయమాగ్తాండ ప్రచండ
 లేజాలఁ బఱపి మర్దించి కప్పంబు
 లేర్పడఁ గైకొని యెల్లదీవులను
 దర్పించి నిజజయస్తంభముల్ నిలిపి
 యెన్నిక కెక్కి యీరేశులొకముల
 వెన్నెలగతిఁ గీర్తి వెలిగించె. నట్టి
 భానుకులాధిపుఁ బట్టపుదేవి
 మానినీమణి చంద్రమతి యనులేను.
 కోర్కెలు నిండించు కూరిమితనయుఁ
 డర్కలేజుఁడు లోహితాస్యుఁ డన్వాఁడు
 వార్త కెక్కిన మంత్రివరులలో నెల్లఁ
 గీర్తింపఁ దగు సత్యకీర్తి ప్రధాని.
 యిట్టి ప్రతాపంబు నిట్టి వైభవము
 నిట్టి భాగ్యమును బెంపెనగు నారాజు
 తల్లియుఁ దండ్రయుఁ దానయై ప్రజల
 నెల్లఁ బ్రోచుచు నిల యేలుచు నుండె.

150

160

—ఇంద్రసభ.—

భాను కోటి ప్రభా భాసురం బైన
 యానాకలొకము నం దొక్కనాఁడు

ఓజ=వరుస. పంపు = (హవిర్భాగముల) పంపకము. ఆజాలక=
 పోరులందు. మార్తాండ=నూర్యునివంటి. భాను=నూర్యు. ఈరేశు=పదు
 నాలుగు. లేను=స్త్రీ. అర్కి=నూర్యునివంటి. పోషించుచు. నాక=స్వర్గ.

పరమసమ్మదమునఁ బాకశాసనుఁడు
 హరిచందనము మేన నలవడ నలఁది
 సరి లేని రత్నభూషణములు నాల్చి
 సరస మందారపుష్పంబులు దుఱిమి
 పొసఁగ దివ్యాంబరములు లీలఁ గట్టి
 యసమానశృంగార మలవడఁ జేసి; —
 తళతళ మను వైడి తలుపులు, మించు
 నెలతాల తిన్నెలు, నీడలు దోచు
 నీలాలకంబాలు, నిర్మలస్పటిక
 సాలభంజికలు, బచ్చలగవాక్షములు,
 బగడంపువామారు, బద్మరాగముల
 మొగడులు, వైమార్గముల మందిరములు,
 సలలిత శశికాంత చంద్రకాలను,
 వెలఁది ముత్యంబుల వెలయు వాకిళులు,
 నవ పుష్పరాగ రత్నముల కుడ్యములు,
 బ్రవిమల వజ్రసోపాన మార్గములు,
 గలిగి, నానాధూప గంధబంధుగము
 బాలు పొంద యవనికాభోగభాసురము
 గర్భూర చందన కాశ్మీర మిళిత
 దర్ప సారాంబు సిక్త ప్రదేశంబు

170

180

పాకశాసనుఁడు = ఇంద్రుఁడు. నెలతాల = చంద్రకాంతశిలల. గ
 వాక్షులు = కిటికీలు. సాలభంజికలు = బొమ్మలు. మొగడులు = ఇం
 టి నడికొప్పులు. శశి = చంద్ర. చంద్రకాలను = పయిమేడలును.
 వెలఁది = నిర్మలము లైన. బంధుగము = దట్ట మైనది. యవనికా =
 తెరలయొక్క. ఆభోగ = విరివచే. కాశ్మీర = కుంకుమము తోను.
 దర్ప = కస్తూరిచేత.

నైదికావలిఁ బర్వ సతులితప్రథల
 దేదీప్యమాన మై తిరముగా మెఱయు
 నిరుపమ నిజ సభానిలయంబునందుఁ
 బరంగు చింతామణిభద్రపీతమునఁ
 దనర నాసీనుఁడై; - తగుప్రియం బెసంగ
 సనల కృతాం తాదు లైన దిక్పతులుఁ
 గిన్నర గంధర్వ గీర్వాణ యక్ష
 పన్నగ సన్నని ప్రవరులుఁ గొలువ,
 రవల కంకణముల రవము లెసంగ
 సవర నచ్చరలు వింజాయర లిడింగ,
 నారద రణిత వీణా వినా దాను
 కార్తియై తుంబురుగాన మిం పెసంగ,
 వినుత రంభా నృత్య విభ్రమగతులు
 కనుఁదమ్ములకును విరాగంబు నెఱపఁ,
 చారిజాతోద్భవప్రసవమంజరుల
 సౌరభంబులు వెదచల్లుదుఁ బొలయు
 బాలానిలంబుచేఁ బలుమాటుఁ గదలు
 నీలాలకంబులు నెఱిని నటింప,
 జతుర విద్యాధర సన్నతు లెసంగ
 సతులితం బైన మహావైభవమున
 మెనరంగఁ గొలువున నుండి సన్నుతుల
 కనియెఁ బ్రసంగోక్తి నపు డొక్కమాటః—

190

200

దికా అవలిక = దిక్కులసమూహమున. అతులిత ప్రథలక = సాటి
 లేనికాంతులచే. సవరక = చక్కఁగా. రణిత = శబ్దింపఁబడిన. సౌరభంబులు
 = పరిమళములు. అనిలము = గాలి. అలకంబులు = కురులు.

* 'సరభ' అను పూర్వముద్రణముల పొరమునం బ్రాసభంగము,

—దేవేంద్రప్రశ్న.—

‘మూడు లోకంబుల మునుమిడి మీరు
చూడని యట్టి రాజులు మఱి లేరు,
వారక మును చచ్చవారిలో నున్న
వారిలోఁ బుట్టెడివారిలోపలను
బలికి బొంకని మహీపాలుండుఁ గలఁడె?
తలపోసి చెప్పఁ డిందఱు నట్టివాని.’
నని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట
వినియును విననట్లు విస్తయం బంది
చ్యవనుఁ డూరక యుండె, కాష్ఠకారవుండు
నవుడుకొట్టెను, నీళ్లు నమలెఁ గళ్యపుండు,
వామదేవుండు నేల వ్రాసె, మరీచి
సోమరి యై మీఁడు సూచుచు నుండె,
గౌతముఁ డెరికి గను గీఁటె, నతఁడు
కాతాతపునివైపు సన్న గావించె,
నాతఁ డగస్తుని నల్లన గోఁకె,
నాతఁడు జమదగ్ని నదిమె హస్తమున.

21

22

—వసిష్ఠమహామునియుత్తరము.—

నీవిధి సుత్తరం బీక యొండొరుల
నీవు నీ వని చూపి నిఖిల సన్తునులు
గుజగుజలాడఁ; గన్గొని సుధవారి
గజబిజిఁ జేయెల్లి కలయ వారించి
నిరుపమవిజ్ఞాననిధి వసిష్ఠుండు
పురుహూతులొడ నదృశముగాఁ బలికః—

మునుమిడి=వరుస పెట్టి. నవుడుకొట్టెను=ఏమి తోఁపక ఉండెను.

'వినుము సురేంద్ర యీ విశ్వంబునందు
 వినుతికెక్కిన మహా విక్రమోన్నతుడు 280
 తనరు పోడశమహాదానవిసోది
 వినయభూషణుడు వివేకసంపన్నుఁ
 డతులసత్కిర్తి మహాభాగ్యశాలి
 వితత ధనుర్వేద విద్యాధికుండు
 కరుణాపయోనిధి గాంభీర్యఘనుడు
 దురితదూరుడు బుధస్తోత్రపాత్రుండు
 సర్వ శాస్త్రార్థ విచార కోవిదుడు
 గర్విత రిపుగజ కంఠీరవుండు
 వరుస నార్యుర చక్రవర్తులలోనఁ
 దర మిడిమున్నెన్నదగు చక్రవర్తి 240
 నిత్యప్రసన్నుండు నీతిపాలకుడు
 సత్యసంధుండు త్రిశంకునందనుడు
 నిరుపమ విజ్ఞాన నిధి భానువంశ
 శరధిచంద్రుడు హరిశ్చంద్రుఁ డ్రానాజు.
 పోడిమి మదిఁ దలపోసి చూచినను
 వాఁడె పో బొంకనివాడు దేవేంద్ర.'

—వి శ్వా మి త్రు ని యా త్రే ప ము.—

అనిన విశ్వామిత్రుఁ డంబుదధ్వనికేఁ
 గనలి సింహము మాటు గర్జించునట్లు

వి నోది = క్రీడించువాఁడు. అతులసత్కిర్తి = సాటిలేని మంచి
 యశస్సు గలవాఁడు. రిపు గజ = శత్రువుల నెడియేసుఁగులకు-కంఠీరవుండు
 = సింహ మైనవాఁడు. తరము ఇడి = తారతమ్య మేర్పఱిచి. శరధి = సము
 ద్రమునకు. అంబుద = మేఘు. కనలి = కోపించి.

లా వసిష్ఠునిఁ గోప మడర వీక్షించి
 'యీవిధంబున మృష లేల వాక్రువ్వ?
 నోజ దధ్యాజ్య శాల్వోదన మాంస
 భోజనంబులు పరిపూర్తిగా మెసఁగి
 మత్తు లై వర్తిల్లు మానవేశ్వరులు
 గత్తుగా బొంకుట సత్య మెయ్యెడను.
 జనపతు లే యూరు సత్య మే యూరు?
 వినఁ గూడ దీమాట విడువుము చాలు.
 నేడ హరిశ్చంద్రుఁ? డెక్కడి సత్య?
 మేడ నమైడి దిది? యినవంశజాలకు
 హితవు మీఱిన పురోహితుడవు గానఁ
 శతముఖంబుల రేగి సన్నుతిఁ జేయు. 260
 దభిమతం బింద్రున కైనఁ గానిమ్ము.
 సభవారి కీమాట సప్తుతి గాదు.
 దోషము వినఁగ నీ దుర్వాక్కు. ల' నిన,
 రోషించి పలిక నరుంధతీవిభుఁడు:—

—వ సి ఘ ని స మా ధా న ము.—

'అంతగా నాబోతు అంక వేసినను
 గంతులు దక్కునే కంతీరవంబు?
 కల్లజంబాటంబు కౌశిక, యిచటఁ
 జెల్లదు సుమ్ము, వసిష్ఠుఁ డుండంగఁ. 270
 నురగకంఠుతోడ నూరజోగులను
 సరి చేసి యెన్నిన చందాన నీవు

మృషలు = కల్లలు, ఓజ = కరుసగా, దధి = పెరుంగు-ఆజ్య =
 నేయి - శాల్వోదన = పరిబియ్యపుటన్నము. ఇన = నూర్య. కల్ల జంబా
 టంబు = వట్టి యాడంబరము. నురగ = సర్ప.

నమలసత్యవ్రతుం డగుహరిశ్చంద్రు
సమముగా నృపపితాచమల లెక్కింతు!
వామహారాజేంద్రు నఱకాలివ్రాలు
భూమిపాలుర ఫాలముల నైనఁ గలదె!
యెవ్వనిగాఁ జూచి తినకులేశ్వరుని,
గ్రూర్వి దూషించెడు కొలువు మధ్యమున?
నాసార్యభౌము ని ట్లాడిన నీకు
వాసి వచ్చెను వాని వన్నె యుడిగెనో?
యట్టి సత్యవ్రతు నారాజచంద్రు
నట్టి తేజోధను నా హరిశ్చంద్రుఁ
దిరి పల్కాటు నిందించెద వేని,
శివుఁ డెరింగెడుఁ జూమి! చెప్పెడి దేమి?
యనిన, విశ్వామిత్రు డలుక చెట్టించి
మనమునఁ బెనఁగొన మఱియు ని ట్లనియె:—

280.

—వి శ్వా మి త్రు ని ప్ర త్యా క్షే ప ము.—

‘వలదు వసిష్ఠ, యీ వట్టిజర్జరల
కలుగునే కాశికుఁ డల్పుని రీతి?
దండడి డీకొని తగరు దాకినను
గొందల మందు నే కులపర్వతంబు ?
సాలయక నినుఁ బుత్త్రు శోకాబ్ధి ముంచి
మలయంగఁ జేయుట మఱచితే నేటి?
కొక రాజకీటంబు నొకదుగ్ధదాంధు
నొకని నాముందఱ నొకకొండఁ జేసి

290

కొలువు=సభ. జర్జరలకుఁ = బెదరింపులకు. దండడికొ = దొమ్మిగా.
తగరు=పొట్టేలు. కొండలము = కలఁత. సాలయక = వెనుదివియక.
అబ్ధికొ = సముద్రమునందు. మలయంగకొ = తపించునట్లు.

పూని నీ వతనిపైఁ బూయనిపూత
 లేనిసత్యంబు గల్పించి యెక్కించి
 నలి రేగి వాని గుణంబులు గాఁగ
 కలవి లేనివి గొన్ని కాలులు నెప్పి,
 యందంద నామది కలిచలం బెసఁగ
 చంది చందమునఁ గైవారంబు నేసి
 దంట మాటలు గొన్ని తడవాటు వన్ని
 గంటక నోరార్చి గల్వఁజూచెదవు.

అక్కజంబుగ నల్లి నాపోశముగఁ
 గ్రుక్కగొన్నట్టి యాకుంభజుఁ డుండఁ,
 బన్నగధరున కేర్పడ నఱకాలఁ
 గన్నుచూపినయట్టి గౌతముఁ డుండఁ,
 నలిననాథుని బగన్నాథు ముకుందు
 నలిగి తన్నినయట్టి యాభృగుఁ డుండఁ,
 దృష్టించి బ్రహ్మదిదేవత లెఱుఁగ
 సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిఁ జేసినయట్టి
 యే నుండఁ, దక్కిన యీమును బుండఁ,
 బూని నీ వెంతయుఁ బ్రోడయుఁ బోలె

నాకేళుతోడ మున్నాడి పల్కిలివి.
 మాకంటె నెక తపోమహిమాధికుండవె ?
 నర సు రాసుర యక్ష నాగ గంధర్వ
 వరులందు మఱియు నెవ్వారలయందుఁ

300

310

కాలులు = ప్రల్లదములు. అలి చలంబు = ఎక్కువమత్సరము.
 కైవారము = స్తోత్రము. దంట = కేర్పు. తడవాటు = అడ్డము. మోరు
 అర్చి = బూకరించి. అక్క- జంబు = అశ్వర్యము. కుంభజుడు =
 అగస్త్యుడు. ముకుందుఁ = మోక్ష మిచ్చువానిని.

బొంకనివారలఁ బొడ గాన మేము,
శంకరునాన! ముజ్జములయందు.

—వ సి ష్ఠు ని ప్ర తి స మా ధా న ము.—

ననిన వసిష్ఠుఁ డిట్లనియె నాతనికిఁ—

‘జనదు గా కాత్మప్రశంసఁ గావింప,
సంభోరుహాత్ముండు, హరుఁడును, గమల

సంభవుండును, దగు సాత్తులు గాఁగఁ

బరఁగంగ మన తపో బలముల కొలఁదిఁ

బరమేష్ఠి నిర్ణయింపఁడె మొట్టమొదలఁ?

దడవినమాటకుఁ దగిన యుత్తరము

నుడువక ప్రాజ్ఞుండు నెఱుఁగెత్తుకొనునె?

యల రండువేలజిహ్వలవాని కైనఁ,

కొలఁదె హరిశ్చంద్ర గుణములు వొగడఁ,

దను శెల్ల సత్యంబు, తలఁ పెల్లఁ గరుణ,

పను లెల్ల ధర్మంబు, పలు కెల్లఁ బ్రియము,

బొంకు నాలుకకుఁ జేర్పట కానివావి.

యింక నిన్నియుఁ జెప్ప నేమి కారణము?

వారిజగర్భనివ్రాత దప్పినను,

వారిజాత్మండు తూర్పువంకఁ గ్రుంకినను,

మేరువు గ్రుంగిన, మిన్ను వ్రాలినను,

ధారుణీచక్రంబు తలక్రిందు వడిన,

వారిధు లింకిన, వజ్రాయుధంబు

ధార దప్పిన, మాట దప్పఁ డారాజు.’

అంభోరుహాత్ముండు = విష్ణుండు. ప్రశంస = స్తుతి. పరమేష్ఠి = బ్రహ్మ.
నుడువక = చెప్పక. వారిజగర్భుని = బ్రహ్మయొక్క. వారిజాత్మండు =
కమలమిత్తుఁడైన సూర్యుండు. వారిధులు = సముద్రములు.

320

380

నావుడు; నన్నునినాథునిశ్చయము
భావించి క్రమ్మఱఁ బలికెఁ గౌశికుఁడు:—
—వి శ్వా మి త్త్ర) ని పూ ని క.—

‘మేలు నీమాటలు మెచ్చి రందఱును!

జాలు, బురే! రిత్త సంవాద మేల?

340

విన్నమాటల మాకు విశ్వాస మొదవ

దన్న రేంద్రుని సత్య మరసినఁ గాని.

యేయుపాయముల నే నిటమీఁద వాని

మాయలఁ గుదియించి మాటల నొంచి

యుల్ల మంత గలంచి యూచముట్టుగను

గల్గ లాడించినఁ గలదె పన్నిదము?

నిక్కమింతకుఁ జాలి నిలిచెద నేను

బక్కఁగా మున్నే విచార మే మైనఁ

గలదేని వానికిఁ గఱపి నీ పూన్కి

వెలయఁ దిరంబు గావించి రమ్మ’ నినఁ;—

350

జీఱునవ్వు నవ్వి వసిష్ఠఁ డాగ్రహము

మెఱయఁ గౌశిక సంయమికి నిట్టు లనియె:—

—చ సి ఘ్న ని శి ప థ ము.—

‘సన్నతం బగునట్టి సత్యవ్రతంబు

దెన్నతో నిడిన దా విభునకు మున్నె.

కఱసెడి దేమి? యక్కమలాత్తుకులుని

తెఱఁ గెఱుంగక పూని దేవేంద్రుతోడ

నఱిముఠి వేమించ నాడంగ నేమి?

చిఱుతవేయిక నిన్ని చెప్ప నేమిటికి?

పుర = బలి. డొంచముట్టుగన్ = నిశ్చేషముగా. కఱపి = నేర్ప.
అఱిముఠి = సంభ్రమముతో.

నీ వొకండవె కావు నీవంటి ముసులు

వేవురు గూడి వేవేలచందముల

360

మాయలు వన్నిన, మరులు కొల్పినను,

బాయని యిడుమలపాలు నేసినను,

జనసుతుం డగు హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు

మనసున వాక్కున మఱి చేతలందుఁ

గలలోన నైనను గలవరింతలను

నలఁకువ వచ్చిన నవ్వుల కైనఁ,

గులసలిఁ బాసినఁ, గొడుగు వోయినను,

దలమిఁద వచ్చినఁ, దాలిమి దూలి

మఱచి తా నాడినమాట బొంకినను,

మఱి నీవు నవ్వ బ్రాహ్మ్యమునకుఁ దోఁగి,

370

తపమును వేద కాస్త్రములును మఱచి,

యుపవీతసూత్రంబు లొగిఁ బుచ్చి వైచి,

జపమును సంధ్యావిసత్క్రియ లఁడిగి,

వపన మై, యధ్యాత్మవాసన మాని,

విపులవల్కలములు విడిచి, నెన్ను దట

నపవిత్ర మైనట్టి యంకంబుఁ దాల్చి,

ఘనగార్దభము నెక్కి, కష్టమానవుని

పునుకలో మద్యంబుఁ బోసి త్రొగుమను,

జను లెల్ల నేవగించఁగఁ, దల వాంచి

కొని, దక్షిణాభిముఖుండ నై చనుడు.

380

మరులు=వలపు. నలఁకువ.=రోగము. బ్రాహ్మ్యమునకుఁ =
బ్రాహ్మణత్వమునకు. ఉపవీత సూత్రంబులు = జంధములు. సంధ్యా=
సంధ్యావందనము. ఒగిఁ=క్రమముగా. వపనము=క్షోరము. కష్ట=పాప.
ఏవగించఁగఁ=రోఁతపడునట్లుగా.

నని వసిష్ఠుఁడు పల్కునతుల ప్రతిజ్ఞ
విని కాశికుఁడు క్రోధ వివశుఁడై పలికె:—

—వి శ్వా మి త్త్రు ని శ ప థ ము.—

‘అనిమిషవల్లభుఁడాదిగా సురలు
మునివరు లింక నాపూనిక విమఁడు.—

సాధించి యా హరిశ్చంద్రధూవిభుని

క్రోధకాళికి బారిగొణియగాఁ జేసి,

పలుకుపంతము చెల్లుబడి గాఁగ నతనిఁ

జలపట్టి బొంకింపఁ జాలక యెన్న,

సిద్ధ చారణ ముని నేవితం దైన

సిద్ధాశ్రమంబున శివుని నేఁ గూర్చి

గాలి యాహారంబుగాఁ గ్రోలి యొక్క

కా లూఁది యూర్ధ్వముఖంబుగా నిలిచి

రెండుచేతుల నెత్తి తెప్పలు విచ్చి

చండాంశువై దృష్టి చక్కఁగా నిలిపి

యెన్నఁగ బెక్కు వే లేండ్లు తపంబు

మున్ను చేసినయట్టి పుణ్యంబులోన

సగ మిచ్చి, భువన ప్రశస్తంబు గాఁగ

యుగములు నాలుగు నొగిఁ బడునాల్గు

వరుసలు వలింప వసుధ నేలింతు.

మఱి చతుర్దశమహామన్వంతరమున

నిండ్రుని సరిగదై నీ స్వర్గమండఁ

చంద్రకళామాలి సాక్షిగా నునుతు.’

అనిమిషవల్లభుఁడు = దేవేంద్రుఁడు. క్రోధ కాళికా = కోపము

అనెడి కాళికాదేవికి. బారిగొణియ = బలికొఱకైనగొట్టె. చలపట్టి = చల

మువహించి. చండాశు = సూర్యుని. భువన = భౌతికములందు.

నని భయంకరముగా, నమ్మహామునులు
 చెనఁటిప్రతిజ్ఞలు నేసిన బెడరి
 పన్న గేంద్రుని వేయి పడగలుఁ గ్రుంగ,
 మిన్ను బిట్టదరె, నిమ్మేదిని దిరిగె,
 జలధులు గలఁగె, నక్షత్రముల్ రాలె,
 గులగిరు లగలె, చిక్కులు త్రక్క లయ్యె,
 బెల్లుగాఁ గావిరి బెరసి యద్దంపు
 బిల్లపోలికి రవి బింబంబు దోచె,
 గుండె జల్లనఁ జేతి కులిశంబు వైచి
 పండె బొమ్మని దేవపతి కొల్వొ విచ్చె,
 జాన్ను రేచినరీతి సుర లెల్ల బెడరి
 కన్నవా రేగిరి కన్నత్రోవలకు,
 నుదరి తాపసు లెల్ల సుందోరుఁ గడవఁ
 'బడ పదం డిదె మహాప్రళయంబు వచ్చె!
 జిఱిమి వసిష్ఠ కాశికుల కోపాగ్ను
 లుఱక లోకంబు లాహుతి గొను.' ననుచు
 జడలు వీడఁగఁ గళాసములు విదిల్చి
 మడిచి చంకల నిడి, మరలి చూచుచును
 జనిరి దిగ్గున నిజాశ్రమముల. కట్లు
 చనిరి వసిష్ఠ విశ్వామిత్రు. లంతఁ

410

420

—వసంతమున హరిశ్చంద్రుని రాజసూయము.—

దొలఁగె హిమంబు, చంద్రుఁడు మెఱుఁగె శక్తి
 వలఁగె, దియ్యనివిల్లు వెస నెక్కు పెట్టి

బిట్టు=మిక్కిలి. మేదిని=భూమి. అగలె=పగిలెను. కావిరి=
 నలుపు. బెరసి=వ్యాపించి. రవి=సూర్య. కులిశంబు=వజ్రాయుధము.
 జాన్ను=తేనెపట్టును. చిఱిమి=చెలరేగి. కళాసములు=అజినములు,

మెలఁగఁ గంతుఁడు, నుబ్బు మీఱ నల్లడలఁ
 జెలఁరేగి కోయిలల్ చెలఁగె, జా మ్మనుచు
 మ్రోసెఁ దు మ్రేదలు, గుంపులు గట్టి అంతు
 చేసె రాచిలుకలు, చెలు వగ్గలముగఁ
 గ్రాలె జక్కవలు, చెంగల్వదీర్చి కల
 వ్రాలె నంచలు, ముద్దువగ గ్రొత్తననలు 480
 దోచెఁ, బొన్నలఁ దటితో, నట మున్నె
 పూచె మోదుఁగువృక్షములు, విఱ్ఱవీఁగఁ
 గాచెఁ జూతంబులు, కమ్మ నై మలసి
 వీచె సోమరి గాలి, విరహము బెడరఁ
 బాలుచు నమ్మధఃమాసమున నెక్కుక్రతువు
 వెలయ హరిశ్చంద్రవిభుఁ డొనరించి,
 భూరి వెట్టెడువార్త బోరనఁ మ్రోయఁ
 గ్రూరచిత్తుఁడు కాశికుఁడు విని యుట్టి,
 'కలిగెఁ బో సందు నా కడఁగిన పనికి, !
 నలఘు సత్యవ్రతుం డగు హరిశ్చంద్రుఁ 440
 దలము దప్పిన యట్టి ధనరాశి వేడి,
 కలఁచి బొంకించెదఁ గాక' ని పోయి

—విశ్వామిత్రుఁడు హరిశ్చంద్రుని ధన మడుగుట.—

మేదినివిభుఁ గాంచి, మేల్తీయక్షతలు
 వేదమంత్రముల దీవించి యిచ్చుటయు,

కంతుఁడు = మన్నఁగుఁడు. అంతు = కలకలధ్వని. అగ్గలము
 గజ = మిక్కిలముగా. దీర్చి కలక = నడబావులయందు. ననలు =
 పూవులు. తటితో = కాలమున. క్రతువు = యజ్ఞము. తలము తప్పిన =
 శక్తికి మించిన.

- నమ్మునిచంద్రున కఘ్నపాద్యమ్ము
లిమ్ములఁ గావించి, యిలఁ జాఁగి మ్రొక్కి .
- ‘ ఘనతపోవైభవ, గాఢేయ, నీవు
ననుఁ బ్రీతి మన్నించి, నాయాగమునకు
శ్రీ విలసిల్ల వేంచేసితి గాన
భావింప నీయాగఫల మబ్బె నాకుఁ . 450
- బంపుఁ దేవనికైనఁ బరఁగఁ గావించు,
నింపార మీకు నభీష్ట మెయ్యదియో?’
యనిన, విశ్వామిత్రుఁ డా రాజుఁ జూచి—
- ‘ యనఘాత్త, నీ కసాధ్యంబు లే పసులు?
కల్పవృక్షముకాయక్రయ ముద్దినట్లు
లల్నదానం బొకం డడుగ వచ్చితిని.
అది చెప్పెదను విను, మధ్వరం బిపుడు
విదితంబు గాఁ జేయ వేడుక పుట్టె.
బురుషుఁ దేనుఁగు నెక్కి పొడవు గా నిక్కి-
వరఁత్తు మెగసి పో వైచిన పొడవు 460
- ధనము రాకగఁ బోసి దాన మిచ్చినను
జననాథ కొద లేక సాగు, నాయభ్య-
మ’ నినఁ, ‘గృతార్థుండ వైతి, నీయిష్ట
ధనమిత్తుఁ గొ మ్మ’ న్నఁ, దల యూఁచి యప్పు
డొడుపు దప్పినయట్టి యురగంబ పోలె
దడయక వచ్చిన తనపూన్కిఁ దప్పి
‘ మనుజేశలిలక, నీమన సొత్తి చూడ
విన విస్మయంబు గా వేడిలిఁ గాక,

నీవంటి గుణగర్వ నిధి మాకుఁ గలుగ,

నేవేళ ధనరాసు లేమిటఁ గొడువ?

470

యింక మా టుత్తరం బిచ్చిన, నీకు

శంకరు నాన, త్రిశంకుని యాన.

పోయి వచ్చెద. నింక భూపాలచంద్ర,

యాయురారోగ్యంబు లయ్యెడి నీకు.'

ననుచుఁ గా లూఁదక యచ్చోటు వాసి

చనియె నమ్మని నిజాశ్రమమున. కంత

నాహరిశ్చంద్రుండు సంతరంగమున

నూపించి, 'యిటమీఁద నొప్పమి వుట్టు.

వెసఁ బాముఁ జంపి నై వేసినరీతి,

మసలక పోయె, నమ్మలకల తపసి.

480

యాఁప నెవ్వరివశ? మమ్మహామహుఁడు

కాపించెనేని ముజ్జగములుఁ గాలుఁ.

బోయినజగడంబు పోవఁచి. మ్మ'నుచు

నాయతశక్తి రాజ్యము సేయుచుండె'

— వింత ఘాతుక జంతువులు డెప్పటిల్లుట. —

నట నంత సెుక యుపాయంబు చింతించి,

కుటిలవిచారదక్షుఁడు గాధిసుతుఁడు,

చిత్రవర్ణంబులు చిత్రరూపములు

చిత్రలంఘనములు చిత్రసత్త్వములు

గల మహామృగముల ఘనపక్షితకుల

బలువడిఁ బుట్టించి, పంచిన, నవియు

480

మలకల = కపటపు నడతల. కుటిల = కపట. గాధిసుతుఁడు = విశ్వామిత్రుడు. లంఘనములు = దాటులు. సత్త్వములు = దేహ బలములు. బలువడి = అతివేగముగా.

నొండొండ నడుపు లై యురవడిఁ బఱచి
 పండిన చే లెల్ల బతులు గా మేసి,
 కొమ్ములఁ గట్టలు గ్రుచ్చి కోరాడి
 చిమ్మి తటాకముల్ చెడ నవియించి,
 మేటికాల్వల మిట్టమిట్టు గాఁ ద్రవ్వె,
 తోటలఁ జెఱకుఁ దుత్తుమురుగాఁ జేసి,
 మదమునఁ జెలరేగి మందలఁ బాడి
 మొదవులఁ దిని, వృషముల బెట్టు విఱచి,
 పల్లెల మనుజులఁ బట్టి చెండాడఁ—
 హల్లకల్లోల మై యఖిలభూజనము 500
 లడరి కూయుచు వచ్చి యా హరిశ్చంద్రుఁ
 బొడ గాంచి, యందంద భువి జాగి మ్రొక్కి,

—ప్రజలు హరిశ్చంద్రునితో మొఱి యిడుట.—

‘భూమిశ, నీరాజ్యమున నేటిదనుక
 నేమాన్యమున నెగ్గు లెఱుంగ మెన్నఁడు,
 నిల నవగ్రహదోష మెన్నఁడు లేక
 వలసిన యప్పుడు వానలు గురియు,
 మున్ను రాలిన ధాన్యములు మఱి మొలచి
 పన్ను గా దున్నక పండు సస్యములు,
 గోవులు పిదుకక కురియుచు నుండు
 నేవేళ నైనఁ బాలేఱులు గాఁగ, 510

కదుపులై=గుంపులై. ఉరవడిక=వేగముగా. అవియించి=తెగఁ
 గొట్టి. తుత్తుమురు = మిక్కిలిచిన్న తునుకలు. మొదవులక=అవులను.
 బెట్టు=మిక్కిలి. చెండాడక=ఖండింపఁగా. హల్లకల్లోలము = తాఱు
 మాటు. ఎగ్గులు=చెఱుపులు. అవగ్రహము=కఱవు.

భార చోరులు ననాచారులు లేరు,
 మారి సంకటములు మరణముల్ లేవు,
 విరసంబు తిరిపంబు వెఱపును లేదు.
 మఱి యిప్పు డొదవిన మాపాటు వినుడి;
 యిన్ని చెప్పగ నేల? యిపు డొకలాగు
 వన్నెల పులుగులు వాల్తెకంబులును
 వీక్షింప వెఱపును వెఱుగును గాఁగ
 లక్షలు రెండేసి లక్షలు గూడి,
 మడి తోట కిల్లంబు మందప ట్టనెడి
 యడియాసఁ బోకార్చి, యంతటఁ బోక 520
 మసలి పల్లెలఁ జొచ్చి, మనుజులఁ బట్టి
 మెసఁగఁ జొచ్చిన, నిండ్ల మెదలంగ వెఱచి,
 వెసఁ గాఁపురంబులు విడిచి వచ్చితిమి.
 వసుధేశ, రక్షింపవలయు ను. మృనినఁ,
 గరుణామృతము చిల్కు- కడగంటి చూపుఁ
 బరఁగ వారలమీదఁ బరఁగించి పలికె.

— హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రజలకు అభయం బిచ్చుట. —

' నీపాటిపనికిఁ గా నేల భీతిల్ల?
 శేపు మాన్పెద నింత వ్రేఁగును మీకు.'
 నని మహీప్రజ నెల్ల నాదరం బెసఁగఁ
 జనుఁ డని వీడ్కొల్పె జననాథుఁ. డంత 530

మారి = మసూరికారోగము. తిరిపంబు = బిచ్చము. వాల్తెకంబులు =
 అడవిపండ్లు. అడియాసక = ప్రత్యాశను. పోకార్చి = పోగొట్టి.
 పరఁగించి = నిగిడించి. వ్రేఁగును = కష్టమును.

—రాత్రి నర్తనము.—

భవ చండతాండవ భృగుణ వేగమున
 దివినుండి పడిన యందియయును బోలె
 గిగ్గజాలంబుల కెంపు సొం పెసఁగ
 నరుణబింబము పశ్చిమాంబుధిఁ గ్రుంకె.
 గొమరారు నభి మను కొలనిలో విరియ
 నుమున జాలంబుబాగునఁ జొక్క లెసఁగె.
 సురుచిర లీలమై సురరాజుడేవి
 ధరియించు కర్పూర తాటంక మనఁగ
 మెల్లనె నన లొత్తు మించులఁ బొదలి
 చల్ల నై వట్టువ నంద్రుండు వొడిచె. 540
 మనసిజుం డనియెడు మటుమాయ దొంగ
 జనులనై మంత్రించి చల్లిన యట్టి
 మోహన భస్మంబు మురువున విగహి
 దాహక మై పర్వె దక్కు వెన్నెలయుఁ.
 బదపడి యుడురాజువై దిననాథుఁ
 డదె వచ్చె నని చెప్ప నరుదెంచురీతి

భవ=భవునియొక్క. చండ=ఉద్భటమైన. దివి = ఆకాశము.
 కెంపు = ఎఱుపుయొక్క. అరుణ = సూర్య. కొమరుతరు = అందము
 మీఱుచున్న. సు రుచిర లీలమై = మిక్కిలిసాగ నైన విలాసముతో.
 సురరాజుడేవి = ఇంద్రభార్య యగు శచీదేవి. తాటంకము = కప్పు.
 ననలు ఒత్తు=మొలకెత్తుచున్న. మించులఁ = కాంతులతో. పొదలి=
 వర్ధిల్లి. మనసిజుండు = మన్మథుండు. మోహనభస్మంబు=చొమ్మిపొడి.
 విగహిదాహకము = విగహులనుకాల్చునది. పర్వె = వ్యాపించెను.
 ఉడురాజు=చంద్రుని.

వేగువాఁడునుబోలె వేగుయఁజుక్కి

బాగుగాఁ బొడిచినఁ బలపల/వేగె.

— సూర్యోదయము. —

నలఁ దమం బనెడు దానవుమీఁద నలిగి

జలకాయీ వ్రేసిన చక్రమో యనఁగఁ

550

గలువలు మూయ నక్షత్రము ల్దాయ

జలజము ల్వికసింప జను లుత్సహింపఁ

దఱుచు మెఱుంగులు తళతళ మనఁగ

నెఱిఁ దూర్పుఁగొండపై నిలిచె వానిత్తులు.

— వేఁట. —

డట మున్న మేల్కొని యా చక్రవర్తి

తటుకున నిత్యకృత్యము ల్లెఱి దీర్చి,

పాటించి కన్నులపండువు గాఁగ

వేట సింగారంబు వెలయఁ గావించి,

తనయండు మంత్రియఁ దనకూర్చి సతియఁ

దనతోడఁ గూడి రాఁ దగు రథం బెక్కి,

560

చోఱమీసలును జంజాఱుఁగొప్ప బిరుసు

వాఁతెడు మేనులు బరడుఁ బిక్కులును

జేవవిండ్లును నెఱ్ఱనెరల కన్నులును

జేవురుబొట్టును జిల్లకోలలును

మొల నీలికాసెలు మోటకత్తులును

దలముల్లు బదనిక దండక డెంబుఁ

జలకాయీ = విష్ణువు. చోఱమీసలు = చొట్టచేఁపమీసములవంటి

మీసలు. బరడు = గఱుకులైన. నెరల = రేఖలుగల. చిల్లకోలలును = ఈ

పైలును. మోటకత్తులు = మడ్డుకత్తులు. తలముల్లు = వేటకానిసాధన

విశేషము. బదనిక = చెట్టుమీఁద మొలచెడు మోపధి.

గలిగి, భయంకర కాలకింకరుల
పాలుపున గర్జించు పాలపర్లు గలసి,
కొదమసింగముఁ బోలు మక్కలఁ దెచ్చి
మదియించి బంగారుగొలుసులఁ బట్టి,
కడఁగి సింహము మీఁదఁ గవిసిన నయిన
నడుగు దీయక గుండెఁ లవియ మోదుదుము.

570

పులి నైనఁ బైఁ బడి పాట్టేటివలెను
బలిమిమైఁ బొగలించి పట్టి వే యీడ్తు.
మెగసి మిన్నులఁ బాటునిట్టుల నయిన
నిగిడి కూడఁగఁ బట్టి నేలకు వైతు.
మని బంటుపంతంబు లాడుమఁ గొల్వఁ,
బనియ నాతఁడు వింధ్యశైలంపుఁద్రోవ.

భల్లూతకీ పారిభద్ర మధూక

సల్లకీ మరవక సాల హింతాల

580

కుటబ కుచందన కుంభీ పలాశ

వట పీలు పాటలీ వజ్ర ఖజూర

ఖదిరి శమీ బిల్వ కసు భాశ్వకర్ణ

బదరి తిందుక శింశుపా నక్తమాల

కాల=యమ. పాలపర్లు=బాడలెఱింగినవారు. మదియించి=మర
లించి. భల్లూతకీ=జీడి - పారిభద్ర=దేవదారుపు - మధూక=ఇప్ప-సల్లకీ
=అందుగు - మరవక=గోరంట - సాల=మద్ది - హింతాల=గిఱకతాడు -
కుటబ=కొండమల్లె - కుచందన=బుజపత్రి-కుంభీ=పినగుమ్ముడు-పలాశ=
మోదుగు-వట=మట్టి-పీలు=గొలుగు - పాటలీ=మొక్కపుఁజెట్లు-వజ్ర
=అకుజముడు - ఖజూర=పేగోడు-ఖదిరి=చంద్ర-శమీ=బమ్మి-బిల్వ=
మారెడు - కసుభ = ఏలుమద్ది - భాశ్వకర్ణ = ఇనుమద్ది - బదరి=రేగు -
తిందుక=తుమ్మికి - శింశుపా=ఇరుగుడు - నక్తమాల=కానుగు -

పాటలా తింత్రినీ ప్రముఖవృక్షముల
 గాట మా నడవులఁ గలసి రాఁ బ్రబలి,
 మొల్లతీఁగల నంటి ముడివడి యిసుకఁ
 జల్లిన రాలక చల్లగాఁ బ్రబలు
 నాకుఁజప్పరములయం దినరశ్మి
 లేక చీకటు లగ్గలించుచు నెఱుఁగు,

590

* భారుగున నరిగిన పాలపరి దక్కఁ
 బరు లెఱుంగని యొకపాటి కాఱడివి
 నురవడిఁ జొచ్చి, బి ట్టుటిమినరీతి
 మురువున శింజిని మ్రోయించి విభుఁడ,
 పిడుగులకంఠెను బెడిదంబు లైన
 వెడఁదవాతులు గల్గు వివిధభాగముల
 మెఱుంగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొనఁగఁ
 గటి గఱిఁ గఱవ నొక్కట నేయుటయును;
 బగులుభేరుండముల్ పడుశరభములఁ
 దెగుసింగములు జిఱ్ఱి దిరుగునేనుఁగులఁ
 చూలుగండకములఁ దునియు బెబ్బులులఁ
 గూలునెల్లులఁ దన్ను కొనుమహిషములఁ

600

పాటలా = కలిగిట్టు - తింత్రినీ = చింత - ప్రముఖ = మొదలయిన
 గాటము = దట్టము. చప్పరములయందుక = పందిరులయందు. ఇనరశ్మి =
 సూర్యకిరణము. అగ్గలించుచుక = అలిశయించుచు. శింజినిక = అల్లె
 త్రాటిని. బెడిదంబులు = ఘోరములు. వెడఁద వాతులు = వికాలము లైన
 ముఖములు. గటి = ఒకయలుగుటెక్క. కఱవక = తగులునట్లు.
 శరభములు = ఎనిమిదికాళ్ల మృగములు.

* 'పారిగాను నఱు గన్న పులుఁగులు దక్కఁ' అని పూర్వ పుస్తకములందు.

బొరలుదుప్పలు ధూళి బుగ్గింగునిట్టులును
దెరలుసుకరములుఁ ద్రెళ్లు సివంగు
లొఱగుజీరకలును బిట్టలునున్నిళ్లు
మఱుంగుగవయములు మడియు నేడులును
నడంగుజంబుకములు నై, యట్టి పొట్టి
దొడ మెడ బరి కాలు దోరంపుఁ జెవులు
గొరిసె వాఱును మోన కొమ్ము లెమ్ములును
బరికించి నూడ నేర్పఱుపంగ రాక

610

కన్నులపచ్చడి గాఁ జేసికట్టు
తుత్తుము రై యాపు దోపక కలసి
నెత్తురు మడుంగుల నెఱిఁ దేలి యాడ;
నత్తటి గోతయు నలసట వొడను,
వేటఁ బాలించి యా విపులాధిపుండు
వేటకాండను జేరఁ బిలిచిన; నార్చి
వలలోనఁ బడఁ దార్చి వడి వధియించి
కలయ ఖండించియుఁ గాఁడ నేసియును,
లోవలు వెడలక లోఁగిన వాని
లోవక చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మియును,
సురుంగఁగ నడుగులచొప్పనఁ దగిలి
యురవడిఁ గుక్కల నుసికొల్పి కొల్పి
సందు గొందులఁ దప్పి చను మెకంబులను
బందిపోటులఁ బాటు పఱిచియు; మఱియు

620

తెరలు = పలాయితములగు. త్రెళ్లు = కూలు. బిట్టు బరలు = మిక్కిలి కూలు. అట్ట = మొండెము. బరి = ప్రక్క. తోరంపు = పెద్ద. కాండక = నాటునట్లు. లోవక = వెనుదివియక. సురుంగఁగ = కనఁజడక పోఁగా. బందిపోటులక = దారియడ్డగించుటలచేత.

జాలె డేగల మంచిజావడంబులను
 సాగువంబుల మంచి జలకట్టియలను
 బెద్దసారణముల బెట్టుగా విడిచి
 గ్రద్ద యలూకంబు కాకంబు కొంజ
 కొక్కెర బెగ్గురు కొంగ రాఘులంగ
 కక్కెర యాడెలు కన్నియలేడి
 వెలిచె లావుక యాది వేర్వేలుజాతి
 పులులగుల నన్నిటిఁ బొరివుచ్చి; తనిసి
 వేటఁ జాలించి, యుర్వీవల్లభునఁ
 మేటిబంతములును మేటిజల్లులును
 గరి వరాహ జ మౌక్తికములఁ గన్పూరి
 పుంగ నిచ్చినఁ దనభామిని కిచ్చి,
 పరువడి వారికిఁ బసదనం బొసఁగి;
 సుగంబుగాఁ దనసచివునిఁ జూచి

630

—న సి స్థ స ర ద ర్శ న ము.—

'యరు దైన యీమహావ్యసనంబు కతనఁ
 దర మిడి యంతయు దివ్య వచ్చితిమి.
 యిదె జాహ్నువీనది; యీచంతఁ దపము
 వదలక యొనరించు వంతపోధనుని
 గూరుని వసిష్ఠునిఁ గోరి దర్శించి
 మూలి పోదము గాక మనపురంబునఁ.
 ననుచు నజ్ఞననాథుఁ డా మంత్రివరుని
 యనుమతితోఁ గూడి యచ్చటి కేఁగి,

640

జల్లులును = చామరములను. పసదనము = ఇనాము. సచివునికొ =
 మంత్రిని. తరము ఇడి = మితి మీటి.

యమ్మనివరుఁ గాంచి యడుగుల కెరిగి
 నమ్మదంబునఁ గరజలజముల్ మొగిచి
 యున్న. నారాజేంద్ర నుచితసత్కృతుల
 మన్నించి మునిశిఖామణి యిట్లు లనియ
 'ననఘాత, పతి కతి వ్యసనంబు చనదు.
 మనువంశమునఁ బుట్టి మఱుతురే నీతి?
 గ్రూర మృగ వ్యాళ ఘోర నిశాట
 భేరుండ సంచార భీకరం బైన
 గహనభూములఁ గులకాంతయు నీవు
 విహరించు టిది యవివేక మితయును.
 బురి కేఁగు. మిం కొక్కబుద్ధిఁ జెప్పెదను:
 జొరకు మెన్నఁడు గాధిసుతు తపోవనము.
 జడలు గట్టుట వృథా శాంతి యాతనికి.
 నడుగక ముక్కున నండుఁ గోపంబు.'

650

660

— . కౌశికుని మాయామృగము. —

ననుచు వీడ్కొలుప. — విశ్వామిత్రుఁ డెరిగి
 మనుజేశు నలయించు మార్గ మాహించి,
 తన తపోమహిమచే దత్తణంబుననె
 మునిశిఖామణి జగంబుల లేనిదాని
 ముత్తైంపుఁజిప్పల మురళించుమోసు
 క్రొత్తనీలపురంగు గులుకుకన్దోయి
 పగడంపు నునుఁగెంపుఁ బచరించు చెవులు
 ధగధగ మనువైడితరులమేను

వ్యాళ = పాములయు. నిశాట = రాక్షసులయు. గాధిసుతు =
 విశ్వామిత్రునియొక్క. అలయించు = శ్రమపెట్టు. మురళించు = తిర
 స్కరించు. పచరించు = ప్రసరింపజేయు.

దణుచువజ్రములతోఁ దడఁబడుతోడలు
మెఱుఁగుఁబచ్చలఁదాలు మీఱుగొరిసెలు
మెఱుపువెన్నెలఁ గాయు నుదరంబుఁ గలిగి,
వెఱచిన గతి దిశల్ వీక్షించికొనఁగఁ,
జెలువును బలువును జీగియును బిగియును

670

బలమును జలమును బటులంఘనములుఁ
దత్తమును మేనితఱుకును బెఱుకు
నుత్తమనుజిరుచి నొప్పెడిపాడలు
మురువును బరువును ముదమును మదము
మరిసెంబు నొఱుపును ముద్దును వింత

ఖచరంబు నచరంబు గబ్బును శబ్బుఁ
బచరింప, వన్నెల వైడే మృగంబు
నలవడఁ బుట్టించి, 'యాహరిశ్చంద్రు
నెలయించి చక్షున నిందుఁ దె. వ్వు'నమఁ
బంచిన; నిజదేహ భాసురప్రభలు

680

ముంచి దిక్కులఁ బర్వ మురియుచు నేఁగి
యాచిత్రమృగగత్తు మమ్మహారాజు
లోచనోత్సవము గా లోలత నిలిచె.

నిలిచినఁ గనుఁగొని నివ్వెఱి వొంది

తల యూచి మెచ్చులు దలకొన, విభుఁడు

దాలు=కాంతి. జిగి=కాంతి. చలము=పట్టు. పటులంఘనము
లు=వెద్దదాఁటులు మురువును=ఒప్పును. పరువును=పరుగెత్తుటయు.
ముదము=ఉబ్బు. మరిసెంబు = ఒయ్యారము. వెఱుపును=సొంపును.
ఖచరంబు=ఆకాశగతి. అచరంబు=చలింపకుండుట. గబ్బు=గర్వము.
ఉబ్బు = ఉత్సాహము. ఎలయించి = ఆకర్షించి. మురియుచుకొ=
కులుకుచు. లోలత=ఆసక్తితో.

'నియొప్పు గలదీని నిటు చూచి చూచి
 యేయఁ బూనఁగఁ జేతు లేగలి నాడు? 690
 వేయఁ బెఱంగుల వెనుకొని పట్టి
 యియ్యిట్టి నిచ్చెద నీకొమారునకు.'
 ననుచు సారథిఁ జూచి 'యావైడి మృగము
 మనకు లోఁబడునట్టి మఱియొక జింఱించి,
 క్రిందట గాలిగాఁ గేడించి రథము
 నందుపాటుగఁ దోలు. మ'నుచుఁ దోలించి
 కదియఁ బోవుటయ్య; నక్కపటమృగంబు
 బెదరి పట్టిక వుప్పించి బిట్టెగని,
 చెరలాడు, జిరకొట్టు, చెలఁగి పేరెంబు
 దిరుగు, బర్విడు, దీఁగి దీసివేరితి, 700
 గిరగిర మై ద్రిప్ప, గెరలు నల్గడల,
 ఖుగముల నాదలఁ గోకి కేడించు,
 బరులతీటకుఁ దరుపంక్తితో నొరియు,
 మరిగిన గలిఁ జేరి మలయు నంతంత,
 నెఱిఁ గల్వరేవులు నెఱపినపోల్కి
 నెఱపునఁ దననీడ వీక్షించి దాఁటు,
 గుఱుచవాలము ద్రిప్ప, గొమ్ముల బయలు
 చిటిమి చిత్రములు గాఁ జిమ్ము. నీరీతి
 నెడపక నారాజు నెలయించికొనుచు
 వడిఁ గొశికుని తపోవనము సొత్తెంచి 710

కేడించి=తొలగించి. జిఱకొట్టుకొ=జిఱునఁ దిరుగును. పేరెంబు=
 పరుగు. ఖుగములకొ=గొరిజలతో. బొదలకొ=నెత్తిని. బరుల=ప్రక్కల.
 వాలము=తోక. సొత్తెంచి=ప్రవేశించి. మోసపుచ్చి.

కనుబ్రామి పోఁ జూచు కపటమ్మగంబు
 మునుజేతుఁ డెలుక నెమ్మనమునఁ గడుగఁ,
 గొదమనాగముఁ బోని కోల మిల్లఁబులు
 సెదరంగఁ దొనఁ దీసి శింజినిఁ దొడిగి
 తెగ గింగు రనఁ బాపి దృష్టి సంధించి
 తెగ నేయుటయు; దానఁ దెగక యామ్మగము
 వడి నెత్తుటను దోఁగి వడఁకుచు గాధి
 కొడుకు ముందటి కేఁగి గొబ్బున నడఁగె.
 నప్పార్థి కేంద్రుండు నమ్మాయమ్మగము
 త్రిప్పల నడవులఁ ద్రిప్పరి యలసి,
 వదనపద్మంబు కైవ్రాలంగ, దప్పి
 గదిరి, చల్లనినీటికందువ నరసి,
 —.కొశిరుని యాశ్రమము.—

720

చని చని, ముందటఁ జంపకంబులను
 బనసల నిమ్మలఁ బాటలంబులను
 సురుగుళ్ల మారేళ్లఁ జూతపోతములఁ
 గఁరవకంబులఁ గేదఁగుల నశోకములఁ
 బొగడలఁ బొన్నలఁ బోకప్రాఁకులను
 బొగ డొందు ఖజూరములఁ జందనములఁ
 బుల్లమామిళ్లఁ గర్పూరభూజముల
 నల్లనియరఁటుల నారికేళములఁ
 గమ్మరేఁగులను బ్రేంకణముల నలరుఁ
 గొమ్మలఁ బెనఁ గొన్న కొదమరుద్రాక్ష.

730

కనుబ్రామి = చూపును. కోలక = బాణమును. తెగ = ఆకర్షణము.
 దోఁగి = తడిసి. కైవ్రాలంగ = సోలఁగా. గాధికొడుకు = విశ్వామిత్రుని.
 చూతపోతములక = మామిడి గున్నలచేత. అలరు = పూవు. కొదమ = లేత.

తీరగల గురివెందతీరగల బాజి
 తీరగల మిరియంపుదీరగల వాగ
 వల్లల తైలాలవం గాది లతల
 మల్లికాలతల సంపద లాప్పు పొదలఁ
 జల్లని నీడల బాతెవైరంబు
 లెల్లను విడిచి పేరెలమితోఁ బొదలి,
 కొదమ సింగములను గోరి తుండముల
 ముదమున నొయ్యనఁ బుడుకు నేనుఁగులు, 740
 వాని చెక్కుల తీట వక్ర నఖాళిఁ
 బూని గీతచు నున్న పులులును, వాని
 కూనలకును జన్నఁ గుడిపెడు లేళ్లు,
 వానితోఁ జెఱలాడ వచ్చు రేచులును,
 వానితోఁ గ్రీడించి వఱలు ముంగిసలు,
 వానితోఁ బ్రాంకెడు వర పన్నగములు,
 వానికి నీడగా వ్రాలు నెమళ్లు,
 వాని పీఠపుల మీఁద వచ్చు పిల్లులును,
 వాని ప్రక్కలఁ గూర్చు వర మూషికములు,
 వీనుల కెంతయు విన నింపు గాఁగ 750
 సామగానంబులు సలుపు కోయిలలుఁ,
 గామించి మినుకులఁ గఱపు చిల్కలును,
 గలయఁ గమ్మని యాజ్యగంధముల్ మేన
 నొలయంగ పెదచల్లు హోమధూమములుఁ;
 గలుగు విశ్వామిత్రుఁ ఘనతపోవనము

పొదలక = పొదలయందు. మినుకులక = వేదములను. కఱపు =
 నేర్చును. కలయక = అంతటను. ఒలయంగక = వ్యాపించునట్లు.

* 'సామంబు లలవడఁ జదువు కోవెలు' అని శ్రావ్యపాఠము.

వల నొప్పు జొచ్చి; యా వనమథ్యమునను

గమనీయ విలసిత కమల కల్హార

కుముద నీలోత్పల కుసుమ సుగంధ

మధుకర మిథున సమృదకర మృదుల

మధుతర సంగీత మహిత తరంగ

760

లలిత డోలాకేలి లాలస చక్ర

కలహంస బక బిసకంతికా క్రాంచ

సరసటిట్టిభ మదసారస ప్రముఖ

వర జలఖగ వల స్వనము లిం పెసంగ,

సార లామజ్జక జలద కచ్చార

సారభ వాసిత సలిల మై చైత్ర

దర్పిత వనదేవతా కర స్ఫటిక

దర్పణంబును బోలె దనరారుమన్న,

కొలను గనుంగొని; కువలయేశ్వరుడు

లలనయుఁ దాను నల్లనఁ దేరు డిగ్గి,

770

కరతలంబున మంత్రి కర మూఁదుకొనుచు

సరసిలోపలఁ జొచ్చి, జలములు గ్రోలి,

యవగాహ మొనరించి, యాతీరభూమి,

కల్హార=ఎఱుపు తెలుపు కలిసిన కలువలు. కుముద=తెల్లకలువలు. ఉత్పల=కలువలు. మధుకరమిథున = తేటిదంపతులయొక్క. మధు తర=తేనెను మించిన. డోలా=ఉయ్యెల. లాలస=ఆసక్తమైన. చక్ర=చక్రవాకములు. బక=కొంగలు. బిసకంతికా = పెంటికొక్కెరలు. టిట్టిభ=లకుముకులు. సారస=బెగ్గరు. ఖగ=పక్షులయొక్క. స్వనములు=ధ్వనులు. లామజ్జక=వట్టివేళ్లు. జలద=ముత్తెలు. దర్పిత=గర్వించిన. దర్పణ=అద్దము. కరతలంబునకొ = అచటేతితో. సరసి = చెలువు. గ్రోలి=త్రాగి. అవగాహము = స్నానము.

నవకంఠుఁ బొన్నల నడుమఁ జెన్నార
 సురుగులతోఁ బ్రాకి చుట్టు రాఁ బ్రబలి
 పర వైన గురివెంద పండితీక్రింద,
 నొక వైన చిగురాకు లొనరించి తీర్చి
 పఱచిన మృదు వైన పానుపునిఁదఁ,
 దిలకించి చంద్రమతీదేవి తొడలు
 తలగడ గాఁగను దగ విశ్రమించి;
 మరువంఠుఁ గొనల నమర్చినయట్టి
 సురఁటి వట్టువ గాలి సుడియంగఁ ద్రిప్ప
 తన మంత్రవరు మోముఁ దప్పక చూచి,
 'కనుఁగొంటివే యిందుఁ గల విశేషములు?
 వెఱుగును వెఱుపును వేడ్కయఁ బెనిచి
 వఱులు; నేముని తపోవన మొక్కో?' యనుచు
 ననఁగఁ; బండ్లను గోయ నచ్చొటి కొక్క
 మునికుమారుఁడు వచ్చి మునిసింహుఁడైన
 యా గాధినందను నాశ్రమం బనిన;
 వేగంబ వదనంబు వెలవెలఁ బాటి,
 'యేడ వన్నెలమృగం! బెక్కడి వేట!
 యీడకు వచ్చితి! మిది మోస మయ్యె!
 * గురుఁడు వసిష్ఠుండు గురుమతి నాకుఁ
 బరఁగంగఁ జిలుకకు బలె బుద్ధిఁ జెప్పి
 పొమ్మన్న, నూరికిఁ బో నేర మైతి
 మిమ్ముల? విధి దాట నెవ్వరివశము?

780

790

సురుగులతోఁజ్ = సురిగిలీఁగలతో. పరపు = విరివి. బెఱుపు = అందము.

తిలకించి = చూచి. సురఁటి = వట్టువనిననకజ్జయొక్క.

* 'గురుమతి నాకులగురు వసిష్ఠుండు' అని పూర్వపాఠము.

పలుకు లేటికి? మహాప్రళయంబు వచ్చె!

దలఁగ మైలిమి వేటతమకంబు కతన!

నేమి నేయుదు! మింక నేది విచార!

మా మహామునివరుఁ డలుగక మున్నె

800

పోడగాంచి మ్రొక్కంగఁ బోదమో? లేక,

వెడలి పోదమొ కడు వేగమె పురికి?

నని యిట్లు చింతింప నా సత్యకీర్తి

తననేర్పు మెఱసి భూధవున కి ట్లనియె:—

‘ నేల యీ తలపోత లినమలాధీశ?

పోలించి చూడుమీ బుద్ధిఁ గార్యంబు.

మనసులు చల్ల నై, మదమత్సరములు

మునుపడ దిగ నాడి, మోహంబు విడిచి,

పోగడినఁ దెగడిన ముదముఁ దాపంబు

నిగుడక, నడవుల నిలిచి యెం లేని

810

కూరలు గాయలుఁ గూడుగాఁ గుడిచి

వారక తపసు లై, వర్తించునట్టి

వారికి మనతోడ వైరంబుఁ బూని

పోరాడ నేధనంబులు పోతు వోవు?

‘సంతాప మంద విశ్వామిత్రుఁ డకట!

యింతకు మున్న మీ కె గ్గమి నేనె?

జన భవజ్జనకుఁ ద్రిశంకు భూపాలు

ననుపడే బొందితో నమరేంద్రు పురికి?

వలదు మీ కిది లేని వట్టి దుశ్చింత ;

దలఁకక యొక్కింత తడవు నిద్రింపు.’

820

తమకంబు = ఆసక్తి. తలఁగము = తొలఁగము. మునుపడక = ముందుగా. పోతులు పోవు = పాలు పోవు. తలఁకక = భయపడక.

మని కార్య మేగ్గుడ నాడిన మంత్రి
వినుత వాక్యంబులు విని సంతసీల్లి,
కలగిన చిత్త మొక్కటిగా నమర్చి,
యెలమి కణ మోడ్చి యొక్కింతయుఁ గూర్చి;

— హ రి శ్చ ం ద్రు ని చె డు క ల . —

చెప్ప నూకొన వినఁ జింతింపఁ జాల
మెప్పని కలఁ గాంచి, యులుకుచు లేచి,
విన్న నై దిక్కులు వెదకి వీక్షించి,
కన్నీరు దొరఁగ నంగము గంప మొంద
మానక వడఁగు నమ్మనుజేంద్రుఁ; జూచి,
మానినీమణి చంద్రమతి సంద్రమమునఁ
దరుణ పల్లవ కాంతి దళుకొత్తు ముద్దుఁ
గరమునఁ జెలు వొందఁగా వీఁపుఁ జఱచి,
నూత్న మయూఖ మనోహరం బైన
రత్న కంకణ మూడ్చి రక్షగాఁ గట్టి,
' యిది యేమి! నాథ, నీ వెన్నఁ డెఱుంగ!
వదిరి మేల్కొని వెఱఁ గందెద విట్టు!
లంతకుం డఱు ద్రొక్కి యదిమినయట్టి
జంతువు నైనను సత్కృపఁ గాచు
పరహిత రతుడవు, భాస్కరవంశ
శరనిధి పూర్ణిమా చంద్రుండ, వసమ
దుర్వాగ బల గర్వ దుష్టవిగోధి
పర్యత వజ్రి వై బాహుదర్పమున

880

840

తరుణపల్లవ = లేతచిగురుయొక్క. నూత్న మయూఖ = క్రొత్తకిరణములచే. అంతకుండు = యముండు. అఱు = మెడను. భాస్కర = సూర్య. శరనిధి = సముద్రమునకు. వజ్రవి = వజ్రాయుధముగల యింద్రుడవు.

సర్వసర్వం సహా చక్ర మంతయును
నిర్వక్రముగ నేలు నీ కేల వెఱవ?¹
నని తన్నుఁ దెలిపెడి యాపువ్వుబోడిఁ
గనుఁగొని యా రాజకంఠీరవుండు

‘కలకంఠి కొఱ గాని కల గంటి నిపుడు.

తెలియఁ జెప్పెదఁ దాని తెఱఁ గెల్లఁ నేను
గొను రొప్పుఁగాఁ బెద్ద కొలువుఁ గూటమున
రమణులు వింభామరంబులు వీవఁ

850

గొలు వున్నతఱి, గోప ఘూణిత నేత్రుఁ
డలఘు లేజో ధనుఁ డగు విపుఁ డొకఁడు
తడయక వచ్చి నా తల కిరీటంబుఁ

బుడమివై బడఁ గోపమున బిట్టు దన్నె;
దన్ని యంతటఁ బోక తలఁ బట్టి యాడ్చి
నన్న నుద్ధరిఁ ద్రోచె నగరంబు పెడల.

నది యాది గా దైవ్య మడరి యందంద
పాడువు నాపదలచే బొక్కి క్రమ్మఱను
నిటలాత్తు కరుణ ననేకకాలంబు

పటుతర రాజ్యవైభవ మందఁ గంటి.’

860

నని యిట్లు దుస్స్వప్న మధిపతి నెప్పు,
విని చాల వెఱచియు వెఱవని రీతి,

“నిచ్చను జింతింప నేటికి మీకుఁ?

జెచ్చెరఁ గల విప్పి చెప్పెద, వినుఁడి.

సర్వంసహా = భూ. ఘూర్ణిత = సుడివడుచున్న. బిట్టు = మిక్కిలి.

ఉద్ధరిత = గర్వముతో. అడరి = కలిగి. పొక్కి = దుఃఖించి. నిటలాత్తు
కరుణ = శివునికృపచేత.

యలుక మై వచ్చిన యా ప్రళయండు
తలపోయఁగా గాధి తనయుఁ; డాతందె
మఱి నేలఁ బడఁదన్నె మకుటంబుఁ గానఁ
జెఱిచి యాతండు మనసిరిఁ దొలఁగించు;

నది కారణంబు గా నలజడి నొంది
పదపడి మనరాజ్య పదవి నెందెదము.

౧70

గావున నెటువంటి ఘనులకు నైన
భావింప నిత్యసంపద జెల్లు గలుగు?
'ధగ మెయ్యెడ నైనఁ దనుఁ గాయ' ననెడి
నిర్మల వాక్యంబు నీ బుద్ధి నిలిపి,
సత్యంబు దప్పక చిరియింపు; మనని
నిత్యంబు లన రాదు నిఖిల సంపదలు."
అని చంద్రమతి తన యాశ్చేకుచింత
ననునయించుచు నుండె నచ్చట. నంత

— మా తం గ క న్య లు . —

మఱియుఁ గౌశికుఁ డొక్క మతముఁ జింతించి,
నెఱి నంద మై నల్పు నెఱసిన కురులుఁ,
గొఱనెలయొఱపుఁ గై కొన్న ఫాలములు,
జెఱకు సింగిణి విండ్లఁ జెనకెడు బొమలు,
బేడిస తళుకుల బెడఁగుఁ గన్నులును,
దాడిమీ బీజ సుందర దంతములును,
నిరుపమ తిలపువ్వు నిభ నాసికలును,
సురుచిర చింబ విస్ఫురి తాధరములు,

880

అలజడి = కష్టము. అనునయించుచు = డొఱిడించుచు. నెఱసి
న = నిండిన. కొఱనెలయొఱపు = అర్ధచంద్రనియందమును. బెడఁగు =
అందము. చింబ = దొండవండువలె.

మించు టద్దములతో మెఱయు చెక్కిళ్లు,
 మంచి వెన్నెల వంటి మందహాసములు;
 సలలిత శ్రీకార సదృశ కర్ణములు,
 నలరు శంఖముల బా గలవడుమెడలు,
 బిసకాండములఁ దలఁపించు బాహువులుఁ,
 గిసలయంబుల పెంపు గెలుచు హస్తములుఁ,
 గరి కుంభముల చెన్ను గల చన్నుఁగవలు,
 నరుదారఁ బిడికిట నడఁగు మధ్యములు,
 సుడులకుఁ దెరువులు నూపు నాభులును,
 గడఁగి నైకతములఁ గడచు పిఱుందు,
 లనఁటి కంబముల గయ్యాళించు తొడలు,
 ననవిల్తు శరభుల నగడు జంఘలును,
 బయలుఁదామరలఁ గీడ్పఱుచు పాదములు,
 నయ మారఁ గల్గి క్రొన్న న విలుకాని
 మరగించు మోహన మంత్రదేవతల
 మురువునఁ ద్రైలోక్య మోహిను లైన
 తరళలోచనల మతంగకన్యకల
 నిరువురఁ బుట్టించి; యిట్లని పలికః—
 'మీరు విభ్రమములు మెఱయంగ నేఁగి,
 సారవతకును హరిశ్చంద్రునిఁ గాంచి,

890

900

శ్రీకార = శ్రీయశనతరమునకు. బాగు అలవడు = సొంపు గల.
 బిసకాండముల = తామరతూండ్లయొక్క. కిసలయంబుల = చిగుళ్ల
 యొక్క. కరి = ఏనుఁగు. నైకతములక = ఇసుకదిన్నెలను. కడచు =
 అతిక్రమించు. ననవిల్తు శరభులక = మన్తఘని యములపాదులను. క్రొ
 న్న నవిలుకానిక = మన్తఘని. మరగించు = ఆసగొల్పునట్టి. తరళ =
 బెళుకుగల. మతంగ = మాల. విభ్రమములు = విలాసములు.

యాటలఁ బాటల నమృతంబు లొలుకు
 మాటలఁ దేటల మరపి మెప్పించి,
 యీరాని వస్తువు లే మైన వేడి,
 కారించి, తాలిమిఁ గలఁచి, బొంకించి, 910
 చనుదెండు.' నావుడు; సంభ్రమం బెసఁగఁ
 బనిఁ బూని, కౌశికు పదముల కెరఁగి,
 కలికి రాచిల్కలో, కాయజు నల్ల
 గలువ పూఁదూపులో, కవ గూడి మెలఁగు
 నీలంపు బొమ్మలో, నెలఁత లై మించు
 లాలిత తాపింఛ లలికలో, యనఁగ,
 మదహంస గతులను మఱపించు నడలఁ
 గదలు మట్టెలు తాళ గతులకుఁ దాఁక,
 రతి నాయకుని యాజ్ఞ ఊతుగాఁ జాటు
 గతి నందియలు గల్లు గల్లున మ్రోయ, 920
 మొలనూళ్ల గజ్జెల మ్రోతెను రత్న
 కలిత కంకణములు గనుకంబు నూప,
 దంత కుందంబుల తళుకులు మెఱసి
 వింతగాఁ జెక్కుల వెన్నెలలో గాయ,
 రాజిల్లు నునుఁ బట్టు ఊవికల మీఁదఁ
 దేజుమై నాణి *ముత్తైపుఁ బేరు లమరఁ,
 దెలిమోము లర దోఁపఁ దిగిచిన కావి
 జిలుఁగు ముసుంగులోఁ జెంగల్వ రేకు

మరపి = మరగించి. కారించి = బాధించి. తాఁకించ = చీకటి
 మాని. ఊతుగాఁ = బిగ్గరగా. అర = సగము. తోఁపక = కనబడ.

* 'ముత్తైపు' అని పూర్వముద్రణము పొరము.

లాసపరిగా దోపి యున్న కల్హర
 కుసుమ గంధంబు లాగుబ్బుగా నొలయ, 930
 మృదుల గోరోచన మృగనాభి సంకు
 మద వినిశ్రిత వక్త్ర మలయజ తిలక
 నవ ఘృక్త కణముల నఖరాంకురముల
 నివురుదు, సాంజన నేత్రాంచలముల
 సాలపునఁ బోవుదు, సోలి యంతంత
 నిలుచుచు, జనుడెంచి, నృపవరుఁ గాంచి;
 'రాజ, హరిశ్చంద్ర, రాజ దేవేంద్ర,
 రాజీవహిత కు లాణవ పూణచంద్ర,
 దిక్కులవా రెల్ల దేవరకీర్తి
 వెక్కసంబుగఁ జెప్ప విని, చూడఁ గోరి, 940
 పని విని నేడు మా భాగ్యంబు కతనఁ
 గనుఁగొంటి మిటు భవత్కల్యాణమూర్తి.

— మాతంగకన్యలు వీణ వాయింతుట. —

దివిరి మిక్తప నేర్పితిమి వీణె మీట.
 నవధారు నృప; చిత్త, మవధారు దేవ.
 యని సన్నుతించుదు, నా కళావేది
 మనసు వేడుక గని, మాతంగ సతులు

అగుబ్బుగాక = అధికముగా. ఒలయక = వీచఁగా. మృగ
 నాభి = కస్తూరితోను. సంకుమద = జవ్వాజితోను. మలయజ తిలక
 = చందనపుఁబొట్టుయొక్క. సాంజన = కాటుకతోఁగూడిన నేత్ర = కనుల
 యొక్క - అంచలముల = కొలుకులయొక్క - సాలపునక = పార
 వశ్యముతో. రాజీవహితకుల = సూర్యచంశ మనెడి. పనివిని = వచ్చి.
 అవధారు = చిత్తగింపుము. కళావేది = సంగీతాదివిద్యలు దెలిసిన
 వానియొక్క.

పవడంబు గల మంచి పసిడి వీణియల
 గవునెనన్ వెడలించి, కాంతి రాఁ దుడిచి,
 బాగుగాఁ గుచములపై మోపి, తగిన
 రాగసంగతులకు రా సారె లొత్తి, 950
 తుదగోటికొనలఁ దంతులు గూడ మీటి,
 ముదమున జీవాలి మొఱుయఁ బట్టించి,
 నవరత్న కాంతులు నన లొత్తు క్రొత్త
 రవల కంకణముల రవగవ లెసఁగ
 నలరు నంగుళుల నల్లార్చుచు, వీణె
 వెలయ వాయించి ప్రవీణతఁ జూపి;
 మఱి మయూరాదులు మహి నెలుఁగింపఁ
 బరఁగు పడ్డాది సప్త స్వరంబులును,
 గ్రామత్రయమును, మూర్ఛనలు ముయ్యేడు,
 నా ముప్పదియు రెండు నైన రాగములు, 960
 వాని మిత్త్రంబులు వాని భేదములు
 వానికి వేళలు వరుసతోఁ దెలిసి,
 తగ మంద్ర మధ్యమ తార మాసముల
 మొగియు గాయక దోషములు దొలఁగించి
 యాలాపములు నేసి, యారాజుమీఁది
 నూళాదు లింపులు సాగయఁ బాడుటయు;
 నా నవ్య మైన గీతామృత లహరి
 నూని మహాశ్చర్య మొదవె నవ్వేళ,
 మొరయు వీణాదండమును జిగు రొత్తె,
 నిరుపమ హార మాణిక్యముల్ గరఁగి, 970

సారెలు = మెట్లు. జీవాలి = జీవాళము. మయూర = నెమళ్లు. సా
 గియక = చొక్కునట్లు. నవ్యము = ఆపూర్వము. లహరి = ప్రవాహమును.

వలకుల వ్రాసిన వన్నె చిత్రములు
 దలలు గదలెచ్చె * జైతన్యముం బొరసి;
 షోణీవిభుండును తుంభ దీప్తిన్లు
 రాణించుటకు ననురాగంబు నెంది,
 వేయు భంగుల రసావేశంబు దాల్చి,
 'మాయారే!' యని పలుమాటును మెచ్చి,
 మరకత నీల నిర్మల పుష్పరాగ
 వర వజ్ర విద్రుమ వైదూర్య లలిత
 కురువింద మాక్తిక గోమేధికములఁ
 గర మొప్పు సాములఁ గనకాంబరములఁ 980
 జెలువారు నునుబట్టుజీరలు జీలు
 వలువలు వీడెంబు వన్నె పుట్టములు
 బుగబుగ వలచు కర్పూరంబుఁ బువఁగు
 నగరుగందముతో సమస్తంబు నిచ్చి,
 యాదరం బెసఁగఁ బొ మ్మనుటయు; నవ్వి,

— మా లెతలు రాజును నలసింపఁ గడంగుట. —

మేదినివిభునకు మెలత లి ట్లనిరి. —
 'ఈరత్నభూషాదు లేటికి మాకు
 నీరువ ట్టాటునే నెయి ద్రావికొనిన!
 నింగితం బెటుఁగని దే బాణతనము!
 మంగళ శృంగార మహిమావతార, 990
 దండి లేజమున మార్తండ మండలము
 మండుచున్నది నభో మధ్య భాగమున;

పొరసి = పొంది. వలకులకొ = దిక్కులందు. మాయారే = సెబాసు.
 జీబువలువలు = కట్టుకొకలు. ఇంగితంబు = మొగముజూడ.

* 'జైతన్యతం బొదలి' అని పూర్వపాఠము.

మిట్టించి వేడిమి మిటమిటఁ గాయఁ
 గత్తైం డతఁఁకునఁ గమల దేహంబు;
 లగుగులఁ జేఱుపొక్కు లడరె; వాలెఱలఁ
 దడి లేదు; మేనులఁ దాపంబు వొడమె;
 నడచిన నొడలఁ బ్రాణము లుండ వింక;
 గాడు గిచ్చి రక్షింపు కువలయాధీశ;
 యుచితసవాలక్ష లొం డొల్ల మేము;
 పచరణ గాదు, మీ పాదంబు లాన.' 1000
 యని పల్క; మనసు * దిగ్గని విగ్గి రోసి
 మనుజేశుఁ డా మాల మగువల కనియి:—

‘మును సిరి వచ్చిన మోఁకాలి నొగ్గ
 ననువున నాత్యాగ మందక మీరు
 పొం దెఱుంగక వేడఁ బోలనే? † పాసఁగ
 దందనిఫలముల కట్టులు సాఁప.
 నొనగ మహారాజ యోగ్యంబు లైన
 వినుత వస్తువు లేడ? విద్యవా లేడ?
 లేరొ విద్యలవారు? లేరొ భూనాథు? 1010
 లీరీతి వేడిరో? యిచ్చిరో తొల్లె?
 గోరెడివారికిఁ గొఱత లెం దుండు?
 నీ రాని వస్తువు లీ రాదు. గానఁ
 దనుతాపములు మాన్పఁ దని వైన వానిఁ
 గొనుఁ, డిత్తు, నీ వెలిగొడుగును దక్క.'*

మిట్టించి = ఎగిరిపడి. వాలెఱల = వెదపులందు. పచరణ =
 నటన. దిగ్గ - అనుకరణశబ్దము. తను = దేహ.

* ‘నెగ్గని’ † ‘పాసఁగ నందని’ అనియు త్తా, ము, పా.

ననుటయు; — నా మాట కలరి యారాజు

గనుగొని మాతంగ కన్య లిట్లనిరి. —

‘కమలినీ మలయజ కర్పూరి హార

కమనీయ కల్పార కదళీ మృణాల

హిమజల వాలుకా హిమకర కాంత

కుముదాస్త చందన కుథర సమీర

1020

ధారాగృహదులఁ దనువునఁ గొంత

వారింప వచ్చు దివాకరు వేడి;

దిరిముగాఁ గరసానఁ దీడిన వాడి

మరుని పూచూపుల మర్తముల్ గాడి

విరవిరఁ బోవుచు విరహాగ్నిఁ గుండు

కరిగమనలకు నీ కాగిటిపొందు

గళ కలరవ రవ గతులకు విందు.

బలియు తాపము డిందు పడ నదే మందు.

నృపవర, సూనృతనియతిఁ బెం పొందు

నెపమున మునుఁ బొందు; నీ కిదే సందు.’ — 1030

అనిన వీనులు మూసి యమ్మహివిభుండు

గనలుచు నా నీచకాంతల కనియె. —

కమనీయ = మనోజ్ఞమైన. కల్పార = ఎఱుపు గలిసిన తెలుపు
గల కలువలు. మృణాల = తామరతూండ్లు. హిమజల = పన్నీరు. వాలు
కా = ఇసుక. హిమకరకాంత = చంద్రకాంతశిలలు. కుముదాస్త =
చంద్రుడు. చందన కుథర సమీర = మలయ పర్వత మారుతము.
వాడి = గ్రుచ్చుకొని. గళ కలరవ రవ గతులకు = కంఠమందలి పాపు
రపు ధ్వనుల (మణితముల) ప్రచారములకు. విందు = బంధువు. డిందు
పడక = తగ్గుటకు. సూనృత = సత్య. కనలుచు = కోపించుచు.

'విద్యవా రని మిమ్ము విడనాడ కున్న,
 మద్యపానమున మై ముఱచి పల్కెదరు!
 మిముఁ జూడఁగా రాదు, మిము ముట్ల రాదు,
 మిముఁ బొందు మన నెట్లు మీకు నో రాదె!
 నడుగ వచ్చిన చంద మణుమాత్ర మైనఁ
 నొడమదు మీయందు బాధి నూహింపఁ.
 గరుణమై నీ తప్పుఁ గాచితి; నింక
 నరుగక దుర్భాష లాడితిరేని
 వాలిన కిన్నమై వాలు నీ వాడి
 వాలున జిహ్వలు వాలురు.' ననినఁ;—
 జందనగంధులు చలము చెట్టింప
 మందె మేలమున నమ్మునజేతుఁ దున్న
 సురపొన్న నీడమ స్రుక్కక డాసి,
 సదస కేళీ సరోజములఁ ద్రిప్పచును,
 దివిరి క్రేగన్నుల దీప్తులు నిగుడ
 శ్రవణ భూషణములఁ జక్కఁ ద్రోయుచును,
 గమనీయ కక్ష భాగ ద్యుతు లెఱఁగఁ
 గొమరారు మొగలి రేకులను జెక్కుచును,
 మెఱుంగుఁ జన్నులు దోఁప మించుఁ బయ్యెదల
 చెఱుంగులు దీసి లేజెమరు లార్చుచును,
 వాలారుఁ గొనగోళ్ల వన్నెలు నిగుడ
 నీలాలకంబుల నెఱులు దీర్చుచును,

1040

1050

పొడమదు = లేదు. వాలిన = అతిశయించిన. కిన్నమైకొ =
 కోపముతో. వాలునకొ = కత్తితో. వాలురుకొ = వాలఁ జేయుదును.
 మందెమేలమునకొ = చనవుతో. వాలారు = వాడి. నీల అలకంబులు =
 నల్లని ముంగురులయొక్క - నెఱులు = వంకరలను.

జిందులు వ్రొక్కుచుఁ జెలఁగి నవ్వుచును,
 గ్రందుగాఁ గరతాళగతుల నాడుచును,
 బహువిధ విభ్రమ భంగు లేపార
 మహనీయ యావ నొన్నాదమ్ము దనర
 నరి గ్రమ్మి మఱియు ని ట్టనిరి. — 'నరేంద్ర,
 గిఱికొన్న ప్రేమ భోగినులఁ గామంబు
 వెలయుంగఁ గైకొని వివిధసౌధములఁ
 జెలువారుచున్న పసిండి యుయ్యెలలఁ
 బరఁగ నాగర కూర్మ పద్మక ప్రముఖ
 సురత బంధంబుల సొదిది బెనంగి,
 కళ లున్న గుఱుతులఁ గరఁచి చొక్కించి,
 వెలలేని సుఖముల వేడ్కఁ గై కొనుఁడి.
 ఈతడ వేటికి? నీతీఁగెయింటి
 కేతేర నిది వేళ, యేల రా? వ' నుచు,
 వర మణిముద్రికా వలయ కేయూర
 సురచిరం బగు మహీశుని వలకేలిఁ
 బల్లవ కోవల పాణిపద్మముల
 నల్లనఁ దెమలింప నాన సేయుటయుఁ;—

1060

1070

— . రాజు మాలెతలను దొడింపఁ గడంగుట. —

దెలిదమ్మిరేఖలఁ దెగడునేత్రములఁ
 జిలుంగఁ గెందమ్ముల జిగి తొంగలింప,
 సైరణ దొలఁగి పిసాళి మాలెతల
 వారింతు, నని పూని, వసుమతీ విభుఁడు

గ్రందుగాఁ = ఎడలేకుండ. భంగులు = ప్రకారములు. అరిగ్రమ్మి =
 అడ్డగించి. గిఱికొన్న = స్థిరమైన. భోగినులఁ = బోగమువార మైనవమ్ము.
 పెనంగి = కూడి. ముద్రికా = ముద్దుటంగరము. పిసాళి = టక్కల.

బాలనాగముతోలెఁ బరఁగు పసిండి
 కీలుసమైటఁ గేలఁ గీలించి, సతుల
 తనువులు జబఁరితములుగా వ్రేయఁ
 ఘన సంత్రమంబునఁ గదియ; నాలోనఁ
 చే వట్టి సమైటఁ జెలసి రాఁ దిగిచి
 పోవైచి, కాగ్యంబు బుద్ధి నూహించి,
 ఊరినాఘుతో సత్యకీర్తి యత్తఱిని
 జతుర వాక్య ప్రాధి సంధిల్లఁ బలికె. —
 మోహణ! నరేంద్ర! నీ కుదితమే యిట్టి
 సాహసకృత్య మీ సతుల వైఁ జొనుప?
 విరిసి మ్రుఁ దూఁగు నీ వెలదుల బడలు
 బెరయు విరోధుల వీలిజల్లెడలె?
 నెఱిమించు వీరల నెలవంక బొములు
 మొలయు నరాతుల మేలి సింగిణులె?
 పరఁగ నీయింతుల పటు కటాక్షములు
 పరులు నీ వై నేయు బాణజాలములె?
 గిరిమతో వీరల క్షుప్తములు
 సరవిఁ ద్రిప్పెడు రిపు చక్రాయుధములె?
 వలపులు గుల్కు నీ వనితల మెడలు
 వెలయు విద్యేషుల విజయశంఖములె?
 పెరిగి క్రొవ్విస వీరి బిగిచన్నుఁగవలు
 పరఁగ నీశత్రులు పాటించు గిరులె

1080

1090

చలసి = ఒడిసి. బెరయు = వ్యాపించు. వీలి జల్లెడలె =
 పికిలిపిట్టల కుంచెల చామరములా. నెలవంకబొములు = చందురునివలె
 వంకరలైన కనుబొములు. అరాతుల = శత్రువుల.

సడలి తూఁగాడు నీ సతుల పయ్యదలు
 బెడిదంపు మార్తూర బిరుదుఁ డెక్కెములె?
 యాసఘ వీరల నాఘ లయలు నీ కెగ్గు
 లానరించు నభిచార హోమకుండములె?
 మిసమిస మను వీరి మెఱుంగుఁ బెందొడలు
 గని మసంగెడు వైరి కరటి తుండములె?
 రూపింప వీరి వట్టువ చిటుదొడలు
 నీపరిపంథుల నీలికాహళులె?

1100

యడరు నీ పడఁతుల యందెల మ్రోత
 దొడరు నీపగతుర దుందుభిధ్వసులె?
 యర్థులు గాని ప్రత్యర్థులు గారు.
 పాథివ వేశ్వర వీరివైఁ గోప మింక
 వల. ద'ని చెప్పి మావంతుఁ డేనుఁగును
 మలఁగించుగతి మంత్రి మరలించె విభునిఁ.
 దలఁపులోఁబ్రాయక దలకొన్న * యలుకు
 దెలుపుచుఁ జంద్రమతీదేవి పలికె. —

1110

‘నిది యేమి, నాథ! నీహృదయంబు లోన
 వెదకి కార్యంబు వివేకింపఁ జూడ?
 వావైడిమృగ మేడ? నడియాస లేడ?
 నీపుష్పవన మేడ? నెలనాగ లేడ?
 గలుగునే మాతంగకన్యల కిట్టి
 లలిత విభ్రమ నవ లావణ్య మహిమ

1120

కనిక = కోపముతో - మసంగెడి = విజృంభించు. కరటి = ఏనుఁగుల.
 పరిపంథుల = శత్రువుల. కాహళులె = సన్నాయిలా. దుందుభి =
 భేరి. అర్థులు = యాచకులు. ప్రత్యర్థులు = శత్రువులు. అలుకు = భయము.

యే యుపాయంబుల? నిది నన్నరాదు!
 మాయుర! కాశకు మాయ గాఁబోలు.
 గురునివాక్యము తలకూడె నో యేమ?
 సారిది నూరక చూడఁ బూడ నెల్లడఁ
 బనిగొని బహు మహోత్పాతంబు లొదవె.'

— మాలెతల కొండెములు. —

ననుచుండ;— నబ్బోటు లచ్చోటు వాసి;
 నెరసిన యలకల నెలులు, జి కొద్దవి
 విరిసిన బడలును, విన్న నై మురువు
 వాడిన మోములు, వన్నెయుఁ దూలి
 వీడిన వలువలు, విరవిర బోయి

1180

తూలెడు మేనులు, దునిసి ముత్యములు
 రాలెడు సరులును, రాగంబు దొఱగి
 వ్రేలెడు పెదవులు, విభ్రమం బెడలి
 సోలెడు చూపులు, జొబ్బిల్లఁ గరఁగి
 కలఁగిన పూతయు, గంపు సొం పేది
 నలఁగిన విరులును, నలిగి గపోలముల
 వడిసిన కన్నీరు, వడియు నెత్తురులఁ
 దడిసిన అవికలు, దాము, జూపఱకు
 జొత్తు పాపల బోలి, శోకంబు నిగుడ
 నత్తటి నేడ్చుచు, నరిగి; కాశకుని
 యడుగుల బడి, మేను లందంద వడఁక
 నుడుగక వగచుచు, “నుర్వీకుఁ డలిగి

1140

నెరసిన = వ్యాపించిన. నెలులు = వంకరలు. విరిసిన = వీడిన.
 రాగంబు = ఎఱుపు. జొబ్బిల్లక = బురుదయగునట్లుగా. కంపు = పరిమళము
 యొక్క. ఏది = కోల్పోయి.

వరపుల నడిచిన వసువున నేల

బొరలఁ జేతులకని వోవంగ నడిచి,

‘ది క్కెవ్వ రటఁ జెప్పి లెం డ’ న్న మాస

దిక్కు నీ వని చనుదెంచితి. మ” నిన; —

— . కౌశికుఁడు రాజును తనించుట . —

నలుక మై మిట్టి మీ నై పడి కరలి

వలచేతి జపమాల వసుధనై నైచి,

ముఱముఱ మని బొమల్ ముడిపాటు గడుగు,

జాఱముఱ నిప్పు లక్షుల నుప్పలిల్లఁ,

1150

పాటపాటఁ జెమట మై బొడవ, నాసికయుఁ

బుటపుటఁ గటములుఁ బొరిఁ బొరి నదర,

మొగమున జేవురు మురువు నటింప,

బుగబుగ నిగుడు నూర్చులఁ బొగ లెగయుఁ,

గటకటఁ బడి, యాడు గఱచి, హుమ్మనుమఁ,

దటముఁ దాటించి చిందఱ రేగినట్టు, (?)

నేడివేలుపు డిగి వెచ్చి ద్వీపంబు

లే దేర్చురీతి, నింతిం తన రాని

పటురొద్ర రేఖ చొప్పడ, ముడి వీడి

వట్టిలజటావలి గునిసి తూఁగాడ,

1160

బ్రమసి యచ్చటి ముని ప్రవరులు వడఁక,

దిమిరి దండము కేలఁ ద్రిప్పుదు లేచి,

వరపులకొ = ఊడిగపుస్త్రీలను. అడిచిన = కొట్టిన. కరలి = విజృంభించి. కటములు = చెక్కులు. జేవురు = ఎఱుపు. బొడు = క్రింది పెడవి. తటముకొ = గట్టున-తాటించి = పగుల్చుకొని. చిందఱ = అవేశ. వెచ్చి = మండి. వీర్పు = కాయు. తిమిరి = విజృంభించి.

ఫాల నే త్రాఫీల పావక జ్వాల
 లోలిఁ గ్రాలఁగ శూల ముద్ధలిఁ బూని
 ధూళి గా భువనపంక్తులఁ గాల్పఁ గడఁగు
 కాలదుద్రుఁడో లయకాలుఁడో యనఁగ,
 మూఁ డగ్నులును మునిమూర్తిఁ యైనట్లు,
 వాఁడితేజముతోడ వచ్చుకాశికుని
 కనలేడు తెంపు మొక్కలమును జలముఁ
 గనుఁగొని చిత్తంబు గలఁగి భూవిభుఁడు,

1170

‘ముప్పగు రాజ్య మిమ్మునిచేత మనకుఁ,
 దప్పదు బ్రహ్మశతం బడ్డపడిన.’
 ననుచు, దేవియుఁ దాను నతిభీతి నెదురు
 నని, బహు రత్న పుష్పములఁ బూజించి
 మ్రొక్కిన, దట్టించి మునినాథుఁ డతనిఁ
 దక్కక దల వట్టి తన్నె. దన్నుటయు;
 నదరక బెదరక నాత్మలోఁ దాల్చి
 వదలక వగవక వనజాస్తమలజాఁ

‘డనఘాత్మ, నీకోమలాంఘ్రిపద్మము
 ఘన వజ్రమమట సంగత మైన యట్టి
 నామస్తకంబు మిన్నక సోకి నెచ్చె.
 నేమి త పొందవె నా యెడఁ? జెప్పు. మ’నిన;—
 గిటగిటఁ బండ్లను గీటి, కాశికుండు
 చిటచిట మిడుఁగుర్లు చెదర వీక్షించి,
 మ్రొక్కులుఁ జిక్కులు మొఱుగులు నక్క-
 తక్కులు నీ వట్టి తానకంబులును

1180

ఆభీల=భయంకరమైన. పావక=అగ్ని. మొక్కలమును=
 మోటుఁదనము. అంఘ్రి=అశుగు. తానకములు=దండప్రణామములు.

గొలుపవు మాయెడఁ గటిలవిచార.

తలపోయ, మొక పాదతల మన నేల,

కలయంగ నిఖిలాంగకంబులు మెచ్చె

దలువ, నీ చేసిన దుండగంబులకు.

1190

విచ్చలవిడి వేట విపినభూములకు

వచ్చి పోవరె తొల్లి వసుమతీ విభులు?

చలమున మునుల యాశ్రమములు సొచ్చి

చెలగి యిట్లుపహతి నేయరు గాక.

వదలక బంగారువంటి నాయుజ్జి

నడటు దూలఁగ నేసి, యరిగాఁపుతోట

మరగి చొచ్చినయట్లు మత్తపోవనము

సురుఁగక చొచ్చి, * కాసుగ నన్నుఁ గొనక,

నా పెంపుఁగూతుల నలినలోచనల

నీ పోడిమగువల నీ పువ్వుఁబోడ్ల

1200

నడుగ వచ్చినవారి నక్కటా! యనక

కడు నగ్గి గజిబిజి గాఁగ మోదితివి!

మెచ్చు మింగిత మన్న మేకొని పోరి

మచ్చెకంటుల నేచు మగఁటిమి యేల?

భులిమిపై నార్చి నీబలములు పేర్చి

యలబలంబుగఁ జొచ్చి యరఁటులు వ్రచ్చి,

రావులఁ గొట్టి వారణములఁ గట్టి,

మావులఁ బట్టి క్రొమ్మావులఁ గట్టి,

ఉపహతి = ఉపద్రవము. అరిగాఁపుతోట = పన్నుగట్టువాని తోటను. పోడిమగువల = అందక తైలను. మేకొని = పూని. ఏచు మగఁటిమి = బాధించు పరాక్రమము.

యుటజ పంక్తుల జొచ్చి యూపముల్ గ్రొచ్చి,
 కటముల మెట్టి తీవల నూఁగ గట్టి, 1210
 తలిరుల గల్చి, పత్త్రంబుల డుల్చి,
 యలరుల మెల్చి, కాయల జెడ నుల్చి,
 ఫలరసంబుల గ్రోలి, బావుల వేలి,
 కలయ జున్నల రేపి, ఖగముల బోపి,
 కలయ గ్రేపుల బాడి కపిలల వీడి,
 లలిఁ గ్రొచ్చి కందమాలంబుల ద్రవ్వి,
 పలుగాను లై బహుభంగుల నిల్చి
 పులుగాను లొనరింప బోలదే మాన్ప?
 బలు గాలియను జండభాను రక్షియను
 బాలయ లోఁగెడు మత్తపోవనంబునను. 1220
 నూపి నీ వెక్కడనుండి వచ్చితివా?
 భూపకీటను! వేరుపురుగ నై తీవు.
 ఎఱిగెను గాక నేఁ డింక నాకొలది.
 కొఱవి నొదల గోఁకికొంటివి క్రొవ్వి.
 నీ నేమి చెప్పిన నీను నిచ్చకము
 గా విను తిందుచు గడుపుఁగూటికిని
 బాయక నీంబుంట బడువ నై పనులు
 నేయుచు నుండ వసిష్ఠుండఁ గాను.
 నీమిట్టిపాటును నీ రాజసంబు
 నీమదంబును నుబ్బు నేలతోఁ గలయ. 1203

ఉటజ = పర్వకాల. యూపములు = యాగస్తంభములు. పులు
 గానులు == ఉపద్రవములు. చండ భాను రక్షి = సూర్యకిరణము.
 పాలయక్ = వ్యాపించుటకు. భూపకీటను = రాచపురుగా. బడువను =
 అశక్తుడను.

నలి మృత్యుముఖ మైన నా దృష్టివీధిఁ
చాలసితి; విం క్లు పోయదు బ్రతికి?
యలవు మై నీకు సహాయ మై వచ్చు
బలములఁ దొలుదొల్ల భస్మీకరింతు.

నది విని తా నడ్డ మై వచ్చె నేని
కుదియింతు పిదప నీగురునిదగ్గంబు.

నా మునికై పూని యరుదెంచె నేని
తామరచూలికిఁ దలఁకుఁ బుట్టింతు.

నా విరించికి బాస పై నిల్చె నేని
గోవిందు బీరంబుఁ గొల్ల లాడింతు.

1240

నా సరోజాక్షునికై లేగె నేని
వాసుకికంకణు వశము గావింతుఁ.

గా దని నీ విట్లు గారింప మఱియు
మీఁడు గల్గినవారి మ్రొంగుడు.' ననుచు,
విలయ కాలమునాఁడు వెలయు సూర్యులకుఁ

గల ప్రతాపంబును, గాల కూటమున
బలిసిన చుటుపను, బడబాగ్ని శిఖలఁ
దలకొన్న వేడియు, దంభోలి ధారఁ
గలిగినవాడియుఁ, గాలదండమున

నలరెడు బెడిదంబు, నల వీరభద్రు

1250

ఘనతర చౌద్ర రేఖయు, నైక్య మంది,

ముని రూపమునఁ బేర్చి, మూఁడు లోకములఁ

పాలసితివి=వచ్చితివి. అలవు మైక=శక్తితో. తామరచూలి =
బ్రహ్మ. తలఁకు=భయము. బాసట=తోడు. బీరంబు=పరాక్రమము.
వాసుకికంకణుక=శివుని. దంభోలిధారక = వజ్రాయుధపువాదర
యందు. కాల=యముని. బెడిదంబు=భయంకరత. పేర్చి=విజృంభించి.

బెనచి, పొంపిరి గాఁగఁ బెడచేత వ్రేయ
మొనసి, హు మ్మనగ మోమున మంట లెగయ,
నున్న విశ్వామిత్రు నుగ్రతేజమునఁ
గన్నుల మిఱుమిట్లు గవిసి, ది మ్రేసఁగి,
వారక తలపోయ వాక్రువ్వఁ జాల
నేరక, తావేల్పు నిలిచిన రీతి
నిలిచిన భూపాలు నివ్వెఱపాటుఁ
దెలియుట, 'నుచితోపదేశంబు నేసి
హితవు గావింప నా కిది వేళ' యనుచు,
మతిలోన నూహించి మంత్రి యిట్లనియె:—

1260

'జగదీశ, నీ వొక జడుని చందమున
గగనంబు పైఁ గూలఁగాఁ దలంచెదవు.
నెగు లొందినప్పుడు నెఱిఁ దూల పోక,
వగవక, విద్యలు వదలక, తన్ను
మఱవక, వెఱవక, మాట వాతప్పి
తఱలక, విసువక, తాలిమి గలిగి,
యోషిన రీతిఁ బ్రియోక్తుల నెఱిరి
కోపము వదలించి, కుశలంబు మీఱ,
నేచిన యాపద నెరియక, తన్నుఁ
గామికోఁ దగు; దైవగతి యటమోద.
స్ఫుటరోప శేషహి పూత్యార ఘోర
చటుల విషాసల జ్వాలలకంటెఁ

1270

పొంపిరి=మొత్తము. మొనసి=ఉద్యుక్తుడై. దిమ్ము=భ్రమము.
తావేల్పు=తాలిదేవుఁడు. గగనంబు = ఆకాశము. నెగులు = బాధ.
నెఱి=పొడి. తఱలక=తొట్టుపడక. ఏచిన=విజృంభించిన. ఎరియక=
మందక. అహి=సర్పము. అనల=అగ్ని.

గుపిత కాశిక పటు కుటిల కశోర
 విపుల కాపాగ్నుల వేడిమి ఘనము.
 కిన్నర గంధర్వ గీర్వాణ యక్ష
 పన్నగ రాక్షస పతు లితఁ డన్న
 జలదరింపుదు. రుర్వి జను లన నెంత?
 పలుకుల కెడ లేదు. ప్రార్థింపు. మనినఁ, 1280
 దెలి వొంది, మదిలోని దిమ్ము బో విడిచి,
 వెలయఁ జేతులు మోడ్చి, విభుఁ డిట్లు లనియె:—
 'దీనవిధేయ గాధేయ, నీ కిన్న
 మాని నాదెసఁ గృపామలఁ జూడు మింకఁ.
 బెరికి బ్రహ్మాస్త్రంబు పిచ్చుకమీద
 నురివడి సందింప నుచితమే యకట!
 భేదంబు మనసునఁ గీల్కొన్న వేళ
 నీదృష్టిపథమున నిల్చి భాషింపఁ
 గమలారిధరుడనో? కమలనేత్రుడను?
 కమలసంభవుడను? కమలమిత్రుడనో? 1290
 తనయందు చేసిన త ప్పొనగూర్చి
 జనకుఁ డేగతి నైన నైరింప వలదె?
 గురుగృక వంటయిల్ సొచ్చిన శశముఁ
 గరుణ సేయక మరగా వండఁ దగునె?

గుపిత = తోపగించిన. విపుల = గొప్ప. ఎడ = అవకాశము.
 విధేయ = వశ్యుఁడా. కమలారిధరుడనో = కవుడనో, కమలనేత్రు
 డను = వజ్రవను. కమలసంభవుడను = బ్రహ్మను. కమలమిత్రు
 డను = సూర్యుడను. ఒనగూర్చి = దిద్ది. సురుగృక = పొతీపొక.
 శశము = కుండలు.

పటతెంచు నీ కాపభద్రకాళికిని

వెల్చి నిన్న భయంబు వేడుచున్నాఁడ.

శరణుఁ జొచ్చినయట్టిశత్రువు నైనఁ

బరికించి కావంగఁ బంత మెయ్యెడల.

నెఱుంగక చేసితి నెల్లతప్పులను,

మఱచి లోఁగోని నన్ను మన్నింపు. ను' నుచు, 1800

నూలిఁ బుత్తుఁడు దాసు నువిదయు నేల

నీలఁ జాగిలి మొక్కి, లేవక, 'నీవ

దిక్కు మా క'నుచుఁ బ్రార్థింపఁ బ్రార్థింప,

నెక్కిన్న కోపంబు నెపమునఁ దాల్చిఁ

గడఁగి మా టాడక, కరమునఁ దొలఁగ

జడియు మత్తేభంబు జూడ నత్తపసి

చే చూచి యారాజుశిర మెత్తి లేవఁ

ద్రోచి, వెండియు నానితోడ నిట్లనియె: —

'నీచెయ్య లన్నియు నీకు సిద్ధించె,

నే చేటు పాటు మా కెసఁగిన నేమి? 1810

చేకొని మొక్కంగఁ జేతులు గోయ

రాక గదా నిన్ను రక్షింప వలసె.

దప్పు గాచినమీఁదఁ దగ దెగ్గు లెన్నఁ.

జెప్పెద నొక మాటఁ జేసెదవేని.

నా ముద్దుఁగూఁతుల నలినలోచనల

నీ మాలమగువల నిచ్చితి నీకుఁ;

కాపభద్రకాళికి = కాప మనెడి భద్రకాళికాదేవికి. కరము
నక = తొండముతో. జడియు = త్రోయు. చెయ్యలు = చేసిన కార్యములు,
ఎగ్గులు = తప్పులు.

బ్రేమ మీఱగ వీరి బెండ్లి యై వివిధ
 కామోపభోగ సౌఖ్యంబులఁ బొందు.
 మీ చన విచ్చిన నినకులాధీశ,
 మా చిత్తమున నున్న మంట చల్లారు. 1820
 మోడక నీచైర్య మొత్తి చూచుటకు
 నాడినమాట గా. ద'ని యిట్లు తన్ను
 వేడిన యాపల్కు వేడి యై కొఱవె
 జూడిన యిట్లు గా, క్రుక్కి, భూధర్త,
 'యేవిధంబున నింక నీ నేల గడది
 పోవ నీ డీ పలుపోకల తపసి.
 తోఁగునె నా కన్న దుస్స్వప్న ఫలము
 కళవళించిన? న'ని కాశికుఁ జూచి

'నీ చ పిసాళి యీ నెలఁతల నేలి,
 యేచిన రతికేళి నేప్రాద్దుఁ దేలి, 1820
 నగుఁబాటు నకుఁ జాలి, నమ్మిక దూలి,
 తగవులు నోఁ దోలి, ధర్మంబు మాలి,
 యొలయుబాధల వ్రీలి, యొండొండ సోలి,
 వలవంత గా నొలి, వలవ దీ జాలి.
 చను నియ్యకొనఁ దగు చన వైసఁ గాని,
 చనునె నా కీ మాలచన వియ్యకొనఁగ?
 ననిన విక్యామిత్రుఁ డనియె నాతనికి:—

చన వు = చెల్లుబడి. చూడిన = కార్చిన. కళవళించినక = కలఁత
 పడిన యెడల. నీచపిసాళి = నీచమైన టక్కులుగల్గి. ఏచిన = అతిశ
 యించిన. తగవులు = న్యాయములు. వ్రీలి = పగిలి. ఓలిక =
 ఖరుసగా - వలవంత = మదనదుఃఖము = కాక = కలుగునట్లుగా.

‘మనమునఁ దలపోయ మానవేశులకు
 దారుణ నరక బాధలు వింతి గావు
 వారక మున్నెం వాతరికి నైన
 నవతారములు గన్న. ననురాగ మొదవఁ
 దవిలి యీ వెలివాడ తలిరాకుఁబోండ్ల
 మన్నించి, సకల సామ్రాజ్య భోగములఁ
 జెన్నొందు నొప్పు నా చెప్పినచొప్పు.
 అంతకుఁ బై వేటె యంతకుఁ డెవ్వ?
 డింత విచారింప నేటి? కిచ్చోటఁ
 బరలోక సౌఖ్యానుభవ మెన్నఁ డొదవు?
 నురుతర భోగంబు లొల్లక చెడుట
 అడరు నజీగభయంబునఁ గూడు
 విడిచి యూరక చచ్చు వెంగలి విధము.
 నీతి విచారింప నేరవు నీవు.
 భూతలాధీశ, దుర్బుద్ధులు మాని
 కా నిమ్ము. నీకు నీ కరకరి యేల?
 భూనుతం బగు మత్తపోవంబునను,
 మందాగ మంజరీ మంజూ మరంద
 నంద దిందిరిర నంద నారామ
 కమనీయ వికసిత కనకారవింద

1840

1850

వారక = తప్పక. వెలివాడ = మాలవాడ ఒప్పు = సొంపు. అంత
 కుమైకొ = నామాటపై. అడరు = కలుగునట్టి. కానిమ్ము = నామాట
 జరుపుము. కరకరి = చిత్తకాఠిన్యము. మందార = కల్పవృక్షముల -
 మంజరీ = పూగుత్తులయొక్క - మంజూ = మనోహరమైన - మరంద =
 తేనెచేత - నందత్ = సంతోషించుచున్న - ఇందిరిర = తుమ్మెదలు
 గల - నందన ఆరామ = నందన వనమందలి.

కమలినీ తట లతాగార లతాంత

రచిత శయ్యాతల రతిరయ గళిత

కచభర సురపుర గణికా కపోల

1860

కలిత ఘర్తోదక కణ గణ మిళిత

మలయ సమీర కోమల కంపితాగ్ర

మహిత చిత్రధ్వజ మాలా సహస్ర

సహిత చింతామణి సౌధ పాలికల,

నందంద డెందంబునందు నెయ్యంబు

పొందొంద నీ యిందుముఖులతోఁ గూడి

వేడుక సలిపెద వేని, నీ బొంది

తోడనే నిన్ను నిండునిపురి కనుతు.

నీక్షితి నీమేర కింతకు మున్ను

సాక్షి మీతండ్రి త్రిశంకుభూనాథుఁ.

1870

డనిన; నజ్జననాథుఁ డమ్మని కనియెఁ—

‘గనుఁగాని నీపెంపు గణుతింప నరది!

తెలిసి చూడఁగఁ దల్లిఁ దెగ నమ్మి దానిఁ

బిలిచి *పాలించిన ప్రియము చింతింప

నల యల్పసుఖమున కై పాలవంటి

కులము మాలగఁ జేసికొని మను చుంట.

కమలినీ = తామరకొలనియొక్క - తట = దరియందలి - లతా అగార
= తీగయిండ్లయందలి - లతాంత = పువ్వులచేత. రతి = కామకేళియొక్క -
రయ = వడిచేత. సురపుర = స్వర్గ - గణికా = వేశ్యలయొక్క - కపోల
= చెక్కిళ్లయందు. ఘర్న = చెమట. చింతామణి = ఈవి మాణిక్య
ముల - సౌధపాలికల = మేడల సమూహములందు. సలిపెదవేని =
సలువ నిచ్చగింతువేని. అరది = అశక్యము.

చలదళ పల్ల వాంచలమున ప్రేమ
జలకణ భాలి నాశ్చర్యంబు గాఁగ
సెండల నూటాడు నాయువు నమ్మి మాల
పడఁతులతోఁ గూడి బలిమాలి పడయు 1880
సుమహిత సామ్రాజ్య సుఖము నే సెల్ల,
నమరలోకం బొల్ల, నమరత్వ మొల్ల;
బుద్ధి యొండొకత్రోవ బోవదు నాకు,
వృద్ధరాజులు సన్నవిధిని బోయెదను.
వేయుఁ జెప్పినఁ జెప్ప; విడువఁ గులంబు,
నా యేలు రాజ్య మైనను విడుఁ గాని.
యనినఁ;- 'ద థాస్తు. మా కంతియ చాలు.
జననాథ, విడువు నీసకల రాజ్యముల.
నిల నేడు దీవులు నేలెడు వేడ్క
గల దది; మాకు నీ కతన సిద్ధించె. 1890
వరుసఁ దోరణ గట్ట వలయు, మాఁష్య
వరులఁ బంపెదము, నీ వల కేలి ప్రేలి
ముద్రయుంగర మిచ్చి పుచ్చుము. నీకు
భద్ర మయ్యెడు. మ' ని పలికఁ గౌశికుఁడు.
పలికిన;- 'నాకు నీపంపు గావింపఁ
గలుగుట మిగుల భాగ్యము గాదె తలఁప?
వినుత తపో రాజ్య విఖ్యాతి నెసఁగు
మునుల రాజపు నీవు మున్న నీ వేలి
నది గాదె యీ సక లావనీ వలయ?

చలదళ = రావి - పల్లవ = చిగురుయొక్క - అంచలమువలె =
కొనయుండు. భాలిక = వలె. ఊటాడు = ఊఁగులాడు. తోరణ =
తోరణము. ముద్ర = పేరు చెక్కిన. అవనీవలయము = భూమండలము.

మిది నీకు మెసంగ నే నెంతటివాడ ?

మాట సందులు వట్టి మన సొత్తి చూడ

1400

నేటికి? ననుడు; న య్యనకులాధీశుఁ

జూచి నవ్వుచు గాధిసుతుఁ డిట్లు లనియః —

“ నీ చతురోక్తుల కేమి కారణము ?

‘ రాచయ్యావుల నవ్వు రాద’ నుమాట

యీ చందమున నిల్చె. నిప్పటికిపుడు

తప్ప నాడెదవు. సత్యవ్రతుం డనుచుఁ

జెప్పుదు రెందుఁ బ్రసిద్ధిగా నిన్ను.

మెచ్చితి నీ లాగు. మేలు! మే! లింక

నిచ్చి లే దన్నఁ బో నిత్తునే యేను?

మొక కేద తపసిఁగా నూపించి నన్నుఁ

1410

దకపిక లాడింపఁ దలఁచితివేని,

క్రూరాత్మ, మద్దన ఘోర కాపాగ్ని

నీ రాష్ట్రమును నిన్ను నీటు గావించుఁ.

గా దేని యాయితకటములు మాని

‘ లేదు బొంకిలి న’ని లె. మ్మ’ ను నంత;

ముని కాప భయమున మునిఁగి యెం డాడ

మొనయుక యూఁకొట్టి మ్రొక్కుచు నున్న

సారవరణను హరిశ్చంద్రునిఁ గదిసి

ధీగతఁ జంద్రమతీదేవి పలికః —

‘ నిలలోనఁ గౌశికు నింద్రజాలంపు

1420

వలకు లో నైతిమి వసుధాతలేంద్ర.

గొనకొని వడిపెట్టు కోక చందమునఁ

బని లేని నెఱుసులు వట్టఁ దొడంగ.

నీటు = నిగుటు. వడిపెట్టు = మెలిపెట్టిన. నెఱుసులు = తప్పులు.

నేమి కారణ మింక నీ ప్రతిభావ?
 కే మాట సందున నెసంగునో బొంకు?
 ఎనయ నిధర నెల్ల నేలిన నృపులు
 గొని పోయిరే నేలఁ గొణిదెఁ డం తైన?
 నీ నిఖిలోర్వయు నిమ్మనీండునకు
 దాన మి మ్మిచ్చట. సత్పాత్రంబు దొరకె.'
 నని తన చిత్తంబునందలి తెగవ
 కనుకూల యై పల్కు నలవ నీక్షించి,

1430

—హరిశ్చంద్రుడు కౌశికునికి రాజ్యమునిచ్చుట.—

మంగళోదకములు మసలక హేమ
 భృంగారమున నతిప్రీతిఁ దె మ్మచుచు,
 దెప్పించి, 'దేవ భూదేవ మాన్యములు
 దప్ప సప్తద్వీప ధరణి సమస్త
 మప్త భోగైశ్వర్య మచి మీకుఁ గలుగు
 నిష్ఠ మేర్పడ, దాన మిచ్చితి.' ననుచు,
 ధారుణీపతి గాధితనయు హస్తమున
 దార వోసిన; జలధారకు మున్నె
 తొరఁగఁ బువ్వులవాన; తోడనే మ్రోసె
 సుర దుందుభులు; ముని స్తుతులు నెలంగ;
 'గలిచె వసిష్ఠుఁ డంకిలి లే. ద'టంచు
 కల నొప్పు నాకాశ వాణి భాషించె.
 నా వేళఁ గౌశికుఁ డా హరిశ్చంద్రు
 దీవించి 'నేఁ డింకఁ దీఱదు మాకుఁ

1440

కొణిదెఁడు = పుడిసెఁడు. హేమ భృంగారమునక = బంగారు
 బుంగలో. భూదేవ = బ్రాహ్మణుల. అప్తభోగ = జలనిధి తరు పాష
 ణాదులైన యెనిమిది భోగ్యములతోడ. అంకిలి = అడ్డి.

బోయి వచ్చెద మెల్లి ప్రాద్దున, నుచుఁ
 బోయె. భూవిభుఁడును బురి కేఁగె. నంత
 మఱునాఁడు సంధ్యాది మహిత కర్తములు
 దెఱఁ గొప్ప వేవేగ దీర్చి కాశిఁకుఁడు,
 బహుఃవ్య గణములు బలసి త స్తోల్వఁ, 1450
 గుహక బుద్ధులను దా గుణియించు కొనుచు,
 వడి నయోధ్యకుఁ జని, వనజాప్తకులునిఁ
 బాడ గని దీవంపఁ; బాడమిన భీతి
 వడఁపచు నెదురుగా వచ్చి యారాజు
 పుడమిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి పూజ లొనర్చి,
 కొని వచ్చి తన నెద్ద కొలువున రుచులు
 నన లొత్తు సింహాసనంబున నునిచి,
 దొరల భృత్యుల నమాత్యులను రప్పించి,
 యరు దాగ వారితో సంతయుఁ జెప్పె.
 'నాకు మీకును భువనములకుఁ బూజ్యఁ 1460
 డీ కాశిఁకుఁడు. భక్తి ని మ్మనిచంద్రు
 చరణాంబుజములు నిచ్చలును నేవించి,
 పరిణామ మెసఁగ మీ పనులమై బ్రదుకుఁ.
 జేను బుత్తుఁడు నీ యింతియుఁ గూడి
 కానన భూమికిఁ గదలి వే పోదు. '
 మనిన;—గొబ్బునఁ గ్రమ్మ నశ్రుపూరముల
 ననయంబు తెప్పల నప్పలించుచును,
 వసుధేశు పదముల వ్రాలి, చిత్తమున
 నెసఁగు శోకముల వా రేడ్చుచు ననిరి.—

ఎల్లి=తీపు. గుహక = కుల్పితపు. రుచులు = కాంతులు.

నిచ్చలును = సదా. పరిణామము = పెంపు. కానన = అడవి.

‘వరుస నిత్యాకు భూవరు నాటనుండి 1470

పరిణామ మెసఁగ మీ పదముల చెంతఁ
జల్లగా మహి నెల్ల చనవులు మాకుఁ
జెల్లఁగా నుంటిమి. చెల్లఁబో! నేడు
మది లోన నిటు దయ మాలి, కు య్యిడఁగ
వదలక, యీ ముని వ్యాఘ్రంబు వాతఁ
బొదివి ప్రోచెడు పశుపుంజంబ పోలె.
మదిమది నుండి సామ్రాజ్య వైభవము
పో నేల? విపినభూముల కేఁగ నేల?
యీ నేల తపసికి నీ నేల నేల?

గడఁగి పేరడవులఁ గాయ పం డేరి 1480

కుడిచి వర్తిండు వెక్కురు తాపసులకుఁ
బొడలక శౌసంబా, భూదిబొక్కణమొ
బడలొ, రుద్రాక్షఁగో, సంపద లేల?
తొలుత వేదలు గన్న దుష్టమర్కటము
సాలయక భూతంబు సోకిన రీతిఁ
జెనఁటి మూర్ఖున కిట్టి సిరి వచ్చె! నింకఁ
జెనకి యెవ్వరి నేమి నేయునో కేఁగి?
గజబిజి నెండి యిక్కడఁ దల్లి లేని
ప్రజల మై బాములఁ బడఁ జాల మేము.
వత్తుము మీ వెంట, వల దంటి రేని 1490
చత్తుము మీ పొదజలజంబు లాన.’—
యనిన హరిశ్చంద్రుఁ డాపురజనులఁ

మదిమదికొ = నేర్చుదిగా. వెక్కురు = వికారపు. ఏలకొ = ఏలుటకు.
కశౌసంబా = అజినమో. బూదిబొక్కణమొ = విబూది సంవియో.
వేదలు = వేట్టి. బాములకొ = బాధలను.

గనుఁగొని మది నిర్వికారుఁ డై పలికె.—

‘ఘనపుణ్యఁ డైన యీ గాధేయు పెంపు
విని యెఱుంగని యవివేకుల మిమ్ముఁ
గనుకనిఁ దెలుప శక్యము గాదు నాకుఁ.
గనలు శూలముఁ జంద్రకళయును దాచి
మునివేసమున నున్న ముక్కంటి యితఁడు
కినుకమై ని మ్మునికేసరి యిపుడు
కనుఁగవ నునుఁగెంపు గదుగ నొక్కొంతఁ
గనుఁగొన నొక్కటఁ గమరు లోకమ్ము.
లెదిరి యొడ్డారింప నెవ్వరివశము!

1500

బ్రతికెద లేని దుర్భాషలు మాని
నేవింపుఁ డీతని స్థిరబుద్ధి. మీకు
భావింప నిహమును బరమును గల్గు.
వలవని అవ్వ! యెవ్వరి నేమి చేసె
నలిగి యమ్మునిచంద్రుఁ? డిదియును గాక
నాకలి ఘన మైన నదరి సింహంబు
మేకలఁ బొరి వుచ్చి మెసవునే? మఱియు,
నడిగినఁ బ్రాణంబు లైన నిచ్చుటయు,
నొడివి క్రమ్ముట దప్పు నొడువ వుండుటయు,
శరణన్నఁ గాచుట శత్రువు నైనఁ,
గర మొప్పు మర్కు లాగత వర్తనంబు.
సరకు నేయుదునె యీ సామ్రాజ్యపదవి?
మెరమెరపా టేల మీకుఁ జిత్తముల?
నిర మ్రెంద మీరు మీయిండ్లనే యుండి,

1517

కనుకనికొ = తటాలున. కనలు = మందెడు. కమరుకొ = చూడును. పొరి
వుచ్చి = చంపి. మెరమెరపాటు = సంశయము. ఇరవొందకొ = స్థిరముగా.

గురుబుద్ధి నామేలుఁ గోరుండు; చాలు.

నని వార లందఱు నడ లాఱు బలికి,

తన దేవియును దానుఁ దన తనూజుండు

మునినాథునకు భక్తి మొక్కి 'యే నింకఁ 1520

బనివినియెద.' నన్నఁ;—బకపక నవ్వి,

'యవని కింతకు రాజు నై యున్న నాకు

నవిరళ గతిఁ బూన న్నంబు గాక,

మకర మండల హార మంజీర వలయ

మకుటాంగదములు మఱి నీకుఁ దగునె?

'తెమ్ము మా కవి.' యని దేవిమై నున్న

సామ్మ లన్నియు మోముఁ జూడక యెలిచి,

'విచ్చేయు' మనుచు దీవించి వీడ్కొలుప;—

నిచ్చులొక గలక యొక్కింతయు లేక,

—హరిశ్చంద్రుండు రాజ్యభ్రష్టుఁడై తరలుట.—

పురజను లార్తు లై పురపురం బొక్క,

1530

పురము వెల్వడి, సాగి పోవుచు నుండె.

బటురయంబునఁ గూడఁ బఱచి యారాజు

నట చన నీక విశ్వామిత్రుఁడనియె —

—కౌశికుడు ఇల్లడను తండుట.—

'మును మఖాగ్ధంబుగా ముదమున నిచ్చి

కొనుఁ డన్న, నాటికిఁ గొని పోవ లేక

యిల్లడ నీ యింట నిడిన నా విత్త

ఇరవు = నిలుకడ. అడలు = దుఃఖము. పనివినియెదకో = పోయె
దను. అవిరళ గతికొ = దట్టమైనవిధమున. మకర = మొసలియాకారము
గల. మంజీర = అందెలు. అంగదములు = బాహుపురులు. మఖాగ్ధంబు =
యజ్ఞముకొఱకు. ఇల్లడ = న్యాసము.

మెల్ల నిప్పింపక నెందుఁ బోయదవు?
మఱచిన నెఱిగింప మనుజేశ, వలదె?
మొఱగి పోఁ జూచితే? మోసపోఁ గాని.

యెనయ విప్రుల సొమ్ము లెన్నెన్ని యిట్లు 1540
కనుఁబ్రామి కొంటివో కాక మంచిచి?

వేవేలు వచ్చె! నీ విశ్వాస మెల్ల
దైవ మెఱుంగు! మాధనము లె. మ్మ' నినఁ;—

బిడుగు వ్రేసినవాని బెడిదంపుఁ గొఱవి
నడిచినయట్లు లై, యధిపతి స్రుక్కి,
యలుగక, 'చిల్ల పెం చాదిగా నాకుఁ
గలధనం బంతయుఁ గపటంబు లేక

నీకె యిచ్చితి. దొంటి నేటి ధనంబు
నేక మై చెల్లె. నీ కేల మోసంబు?
ఎంతటి కంత నీ కీ ధనకాంక్ష?

1550

సంతోషమునఁ బొంది చను మింక.' ననినఁ;—

దొలఁగక వాలంబుఁ ద్రొక్కినఁ బెలుచ
నలిగి బి ట్టెగయు కాలాహించదమున
మునినాథుఁ డదలించి మురముర మనుమఁ
దనచేతికోల నధరణికు వ్రేసె.

వ్రేసియుఁ గరుణ పో విడిచి చిత్తమున
నీసును గోపంబు నెనయ ని ట్లనియె.—

“గ్రామకార్యములు మాకడఁ జెల్ల. వింక
నీ మూఢవాక్కుల కేమి కారణము?
ఇచ్చి వేడినఁ గోప మెవ్వరి కైన

1560

మొఱగి=వమార్చి. పెలుచక = మిక్కిలి. వాలంబు=తోక.

కాల ఆహి=నల్లపాము.

వచ్చు నెప్పుడు. నది వాలాయ మరయ.

నచ్చినకంటె మా కధికధనము

నిచ్చువాఁడవ పోలే నిట్లన నేల?

‘తొల్లింటి ధనముతో దొరలినరాజ్య

మెల్ల నిచ్చితిని. మీ కిది నిక్క.’ మన్న,

దిరిగి పోదుము సమ్మలించి. నీచిత్త

మరయుట గాదు. మహాదేవు నాన.”

యనిన హరిశ్చంద్రుఁ డత్తపోధనునిఁ

గనుఁగొని వెఱచుచుఁ గడుభక్తిఁ దార్చి

వదలక తత్పాదవనజముల్ నుదురు

1570

గదియఁ జూఁగిలి మ్రొక్కి కరములు మోడ్చి

“గానుఁ డే మైనను దప్పఁ జేసినను

ప్రేసి కారించుట విహితంబు గాదు.

కోప మేటికి మునికులవర నీకు?

రూపించి కొమ్మని ప్రోవు గాఁ బోయ

ధనము లేదని గాని, తడవునఁ గొన్ని

దినములు సైరింపు, తీర్తు నీఋణము.

నప్పు లేదని త్రోయ నగునె యెవ్వరికి?

దప్ప నాడినఁ బెంపు దప్పులే కాక.

‘లేదు, చిక్కులు వెట్ట లే.’ దని చెప్పఁ,

1580

గా దని ముకుందాటఁ గాలు దుయ్యకుము.

దయ నేయు.” మనినఁ గ్రోధము మాని కొంత

నయముగా నమ్మునినాథుఁ డిట్లనియె. —

‘నగుఁ గాక నీచెప్పినట్ల చేసెదను.

వాలాయము = వాడుక. తడవునక = విలంబమున. లేదు = ధనము

లేదు. దుయ్యకుము = దూర్పకుము.

‘మొగ మోట మేటికి? మున్నె చెప్పెదను.
దీనికి మితి యేమి? తీర్పు పేరెరవుఁ
బూని? పల్కుము. వినఁ బొందయ్యె నేని,
యెద మాలి యుండెద నెప్పటి.’ కనిన;
ముద ముంది స్థపతి యుమ్మనిపతి కనియె.—

నిమ్మల దయ మీఱ నింక నొం డనక
 యిమ్ము నా కొక నెల యెడ. నాటి మిలికిఁ
 దెఱఁ గొండు లే కున్న దెఱవయు నేను
 జెఱ నుండి యైనను నెలపు దీర్చెదము.
 నావుడు;— నగు నని నరలోక నాథు
 దీవించి చని చని, తిరిగి యేలెంచి,

6 మగిడి పోవఁగఁ దోచె మా కొక్కబుద్ధి.
జగదీశ లేమికిఁ జాలక నీవు
కూడినధన మెల్లఁ గూటివెచ్చఁబు
వాడిన, మఱి యెట్లు వచ్చు మాధనము?
చదరంబు గా దిద్దు బాడఁ కైకొనక
తుడిచి బోయి వడిపెట్టు దొసఁ గగు.' ననుచు,

—,కాశికందు నక్షత్రకుని తరువు పెట్టుట.—

దన శిష్యుగణములోఁ దనకన్న మూర్ఖు
నవల సన్నిభ లేదా సత్యంత కుటిలుఁ
గ్రూరుని నక్షుత్రకుం డనువానిఁ
జేర ర మ్మని పిల్చి, చెవిఁ గొన్నిఁ జెప్పి,

‘యలయక నీవు మాయందుల భక్తి
వెలయంగ నీరాజు వెనువెంటఁ దగిలి,

మితి = గడువు. వెరవు = ఉపాయమును ఏడ = అవకాశము.

చ ధరంబుగాక = సులువుగా, వడివెట్టు = మెలిపెట్టునట్టి.

- దొరికినధన మెల్లఁ దొడిఁబడకుండ
నరవీస మాది గా నప్పడే కొనుచు,
నాకట స్రుక్కించి యలఁత సొక్కించి 1610
వ్యాకుల (?) మొందించి వ్యథలఁ గుందించి
మానంబు దప్పించి మనసు నొప్పించి
దీనత రప్పించి దిగులు దెప్పించి,
దినములు యుప్పది దీటునంతకును
గనలమఁ దరువుండి కడమ గా కుండ
ధనము తె.' వ్వుని పల్కి; — ధరణీకుఁ జూచి,
' జననాథ, నీతోడఁ జను దెంచు నితఁడు.
సోమ కోర్వఁగ లేడు, సుకుమార మూర్తి.
నా మాఱుఁగా జూచి, నయమునఁ బ్రోచి,
నవసిన నలసిన నడవ లే కున్న 1620
సవరించికొని పోవఁ జనుఁ గృప మీఱు.'
నని యప్పగించుచు, నటు వోయి మగుడఁ
జను దెంచి మునిపతి జనపతి కనియె. —
' వినుము. నీ కొకమాట వివరంబు గాను
మునుపె చెప్పక యున్న మోస హా మీఁదఁ.
దెరలక నీవు మా దేశంబులోనఁ
దిరుగుచు నూరూర దీనత దోఁపఁ
బ్రజల నిమ్ముల వేడి పడసినధనము
నిజముగాఁ బోకయు నీవ మే మీము.
చెడి పోక మామాటఁ జేసి య మాట 1630
పడఁతుల బెండ్లి యై బ్రతుకు మిం కైన. '

తరువు ఉండి = తండ్రునిగృంథము చేసి. సోమకుక్ష = శ్రమకు.
వ్యాకులము (?) = వ్యాకులత్వము.

ననిన;—హరిశ్చంద్రుఁ డామునిచంద్రుఁ
 గనుఁగొని శ్చైర్యంబు గలఁగక పలికె.—
 'దేవ సీమలకు భూదేవ సీమలకు
 భావింపఁ దొల్లి యే పని లేదు మీకుఁ.
 గావున నేలాగా కడమ లే కుండ,
 మీ విత్త మిచ్చెద; మీ ప్రజ నడుగి.
 నీచభామల నొల్ల నీరాజ్య మొల్లఁ.
 ద్రోచి, పో ని మ్మింకఁ దుకతుక మాని.'

నావుడు;—నమ్మనినాథుఁ డారాజు
 భావశుద్ధికి మెచ్చి, బాపురే! యనుచు,
 నురవడి మగిడి యయోధ్యకు వచ్చి
 పరిపాటి దప్పక ప్రజల బాలింప
 వలను మీఱిన మంత్రివరుల కొప్పించి,
 కలయుఁ బౌరులు గువ్వకరిగొని దూఱఁ
 దలవంచుకొని వీడు దడయక వెడలి,
 వెలయ నదృశ్యుఁడై, విభుని వెన్నెంట

—కొశికుఁడు రాజునకు దారిలో అపదలం గల్పించుట.—

నింతింతఁ జనుచు, వా రేఁగడిత్రోవ
 సంతత శిలలు మహాకంటకములఁ
 బుట్టలు గుట్టలుఁ బొదలు నీరములు
 ఘట్టంబులును బెక్కు గల్పించి, మఱియు
 వెలిసుంటగతిఁ బేర్పు వేసవియెండ
 సెలయు వేడిమికి నత్యుష్ణంబు నెఱిసి,

బాపురే=బభీ. పరిపాటి = నాయము. వలను = నేర్పు. గువ్వ
 గరిగొని=చుట్టుకొని. ఈరములు=పొదరిండ్లు. వెలి=తెల్లని. ఉష్ణంబు=
 ఉక్కు. నెఱిసి=పర్చించి.

యవిశగతి నాకు లక్షాడ కుండఁ
బవనసంచార మేర్పడ మట్టుపటిచి,
మడుపుల నున్న నిక్కల సలిలంబు
లెడపకయే టెంకు లింకి పోఁ జేసి,
యాఁకటివేళల నలసి యే మైనఁ
జేకొని భక్షింపఁ జేదు గావించి,
తెరువులు దొలగించి ధృతులు గీడ్పటిచి
పరువుల నలయించి భయ మొదవించి
నడవుల సాలయించి నయము దూలించి

1660

* తడఁబాటు చెట్టించి దప్పిఁ బుట్టించి,
కైకొని, మది నింత కనికరం బైన
లేక కారించె నీలీల. — నపుడు,
వీడిన క్రొమ్మడి విరుల నెత్తావిఁ
గూడి జుమ్మని మ్రోయు కొదమ తేటులకు
నులికి, ముఖాంభోజ మొర గాఁ ద్రిప్పి,
మలఁగఁ బోయిన, నీలమణులు నా మెఱయు
కురులఁ దీఁగలు వట్టికొనిన, హుమ్మనుచుఁ
గరపల్లవము సాఁప, కలగొనఁ లేఁగి
కడుఁదురు లద రంటఁ గణవ, విభ్రాంతి
వడఁకుచు వీవఁగాఁ బయ్యెద కొంగు

1670

పవన = గాలియొక్క. టెంకులు = ఆధారములు. ఎడపకయే =
ఎడలింపకయే. ధృతులు = ధైర్యములు. ఇంత = ఇంచుక. కారించెన్ =
బాధించెను. క్రొమ్మడి = తుణుముయొక్క. కలగొనక = అంతటను.
కడుఁదురులు = కణుదు రీగలు. అదలు అంటక = నిప్పువలె తగిలినట్లు.

దాసిన కంపలు దగిలినఁ, వొలఁగఁ
 దీసి రా నేరక, దీనత నుండి,
 మెఱుఁగు ముత్యంబుల మ్రుంగు మీనమ్ము
 లఱుగక వెనఁ గ్రమ్మనట్టి చందమునఁ
 బలుమాఱు గ్ర మైడి బాష్పబిందువులు
 వలుఁద చన్నులమీఁద వాన యై తొరుఁగ,
 నురిఁ బడి తూఁగాడు చున్న సారంగి 1680
 కరణి బాటిన నీవి గదియ దాకల
 నెదువుచు, నందను నొక చేతఁ బట్టి,
 పద నింకి బీటలు వాఱు కెమ్మోవిఁ
 దడుపుచు, నున్నత పైన భారమునకు
 నడు మోర్వ దనుభీతి నడవదో యనఁగ
 నడు గెత్త వున్న ప్రియాంగనఁ జూచి,
 పుడమి తేఁ దాత్తలోఁ బురపురఁ బొక్కి,
 'మును సౌధ సోపానముల నెక్క లేని
 వనబాక్షి యె క్లెక్క వరుస కైలములు!
 పటికంపు రాకట్టువై నెక్క నలయు 1690
 కుటిలకుంతలి యెట్లు గుట్టలు గడచె!
 నను వొంద రత్న దేహలి దాట నలయు
 ఘనకుచ యేరీతిఁ గడచె ఘట్టములు!
 కేళీవనంబులఁ గ్రీడింప బడలు
 లోలాక్షి యడవులలో నెట్లు మెలఁగఁ!
 జిలుక నక్కునఁ బెట్టఁ జెక్కు నెమర్చు

దాసిన=దగ్గఱిన. అఱుగక=జీర్ణింపక. నీవికి ఊరి ఈ పమానము.
 ఒదువుచుక = పొదువుచు. పదను=తడి. సౌధసోపానములక = మేడ
 మెట్లను. దేహలి=గడప. అక్కునక=తోమ్మన

నెలనాగ నందను నెట్లైతి తెచ్చె !

నద్దంబు తెర వుచ్చిన ట్లుండు దీని

ముద్దుల నెమ్మెము మురిపెంబు దూలె.

నీఁగ వై బడ జాటు నీయిండువదన

1700

బాగైన పాపట వై బీటువాటె.

మీటిఁ బగులు నీ మెలఁత చన్దోయి

పాటన బయలయ్యెఁ పయ్యెద దొలగి.

విలుక వ్రాలినఁ గందు చెలువ మైదీఁగ

దళ మైన కట్టెండతాఁకున వాడె.

నా నిమిత్తంబున నారీలలామ

కీ నీచదుర్దశ నిటు వేఁగ వలసె.

నిటువలెఁ జెలరేగి యెవ్వరి నిట్టు

మటుమాయ విధి పట్టి మలఁకలఁ బెట్టు?

నని తలపోయుచు, నాలేమఁ గదిసి

1710

యనునయించుచు, నిజహస్తంబుఁ జేతి

కలమిమై నూతఁగా నిచ్చి, పుత్త్రుని

వలమూఁపువై నిడి, వసుమతీ నాథుఁ

డటు చనుచుండ; మిథ్యా పథిశ్రాంతి

నటియించి సోలుచు నక్షత్రమండు

గుది ద్రోచినట్లు 'హా! గురునాథ!' యనుచుఁ

జదికిలంబడి, హరిశ్చంద్రుతో ననియెఁ —

‘బాగిలె నంగంబులు, వొక్కఁ బాదములు,

నొగిలె నెమ్ములు, చాల నెచ్చె మస్తకము,

బీటువాటెక = రేగినది. పాటన = సాంపు. మలఁకలక = చిక్కులను.

పథిశ్రాంతి = దారిబడలిక. గుదిద్రోచిన = కాళ్లుకట్టిద్రోచిన. బాగిలెక

= తపించెను. నొగిలెక = నొచ్చెను. ఎమ్ములు = ఎముకలు. మస్తకము = తల.

- కన్నుల జీకట్లు గవినె, జా మ్మనుచు 1720
 నున్నవి వీను, లెట్లోర్వంగ వచ్చు?
 నొదవిన కరుణమై నొకమానినీడఁ
 గదియించి ప్రాణముల్ గావు.' నావునును;—
 భూపాలుఁ డెంతయు బుద్ధిలో వగచి,
 ' యీపథిత్రాంతి నేఁ డెంతయుఁ దీఱఁ
 బల్లె పట్టయినను బసులమందయిన
 నుల్లి మారఁగఁ జేర నున్నదే ప్రొద్దు?
 నీ మునిపుత్తుక కీ విధి మూఁడె
 నీ మహాటవలోన నీ యెడప్రొద్దు.
 కాలిసంకెల గాఁగఁ గొళిసఁ డితని 1730
 నీరీతి వెనువెంట నేల పుత్తెంచె?
 నని మదిఁ దలపోయు నాత్మేళుఁ జూచి,
 మన మార, నా చంద్రమతి యిట్టు లనియె. —
 ' గడు దూపటిల్లె సక్షత్రకుఁ; డింక
 నడవ నోపఁడు సుమ్మ నరనాథచంద్ర.
 యెలమిమై నిచ్చట నీరాత్రి మనము
 నిలుచుట గార్యంబు నిక్క మాహింపఁ.
 చియ్యన నింక నెచ్చట నైన వెదకి
 తియ్యని జలములు దెచ్చి త్రావించి
 విపుల పల్లవ తాళవృం తానిలమున 1740
 నుపచరింపక యున్న సెప్పమి వుట్టు.
 బాలుండు, నది గాక బ్రాహ్మణుం డసమ

ఉల్లము = మనసు. ఈవిధిక్ = ఈవిధముగా. మూఁడెక్ =
 కలిగినది. ఎడప్రొద్దు = సంజవేళ. దూపటిల్లెక్ = దప్పిగొనెను. విపుల
 పల్లవ తాళవృంత అనిలమునక్ = పెద్ద చిగుళ్ల విసనకట్ట గాలిచేత.

శీలుండు కాశీకుశ్యుఁ డుత్తముఁడు,
కృపకుఁ బాత్రుండు, రక్షింపు. నావుడును; —
స్వపపుంగవుండు దానికి సమ్మతించి,
కలఁకులఁ గలయ వీక్షించు నాలోనఁ; —
దొలఁగ కదృశ్యుఁడై తొల్లి యవ్విభుని
— .మా యా ము ని. —

నొసర వెన్నొని వచ్చు చున్న కాశీకుఁడు
మనుజనాథుని నేఁప మదిని జింతించి,
దంతఘాతకుఁ డనుదానవు నెకని 1750
వింతగాఁ బుట్టించి, విను మని పలికె. —

‘ధరణీశు మాపటి దాఁక నివోచ్చట
మరపి నూటలఁ బెట్టి, మఱి నేర్పు మెఱసి
శాకినీ భూత పితౄన సహస్ర
భీకరం బగు నల్ల బేతాళ వటుము
కందువ చెప్పి, యా ఘన మహీరుహము
క్రింద నీరాత్రి నిద్రింపఁగఁ బనుపు.
మామఱి బేతాళుఁ డమరుల నైన
దీమసం బడఁగించి దిగఁబాఱ మ్రింగు.
వానిడాకకు నెంతవా రోర్వ లేరు. 1760
పూని నీ విటు నేయు, పొమ్మ’ న్న; — నపుడు,
తల వడంకెడు వృద్ధ తాపస వేష
మలవడ ధరియించి యా మాయలాఁడు
మెదిచి తెల్లని భూతి మే నిండ నలఁది,
పెదపెద రుద్రాక్ష పేరులు వేసి,

కలఁకులక = ప్రక్కలను. దానవుక = రాక్షసుని. కందువ =
చోటు. దీమసము = ధైర్యము.

వింతగా జడ లెల్ల త్రేలాడ విడిచి,
 దొంతి బుట్టల కాయ దొడల వై నునిచి,
 ఘన కమండలువు జెంగట నట్టు వెట్టి,
 తనరారు దండంబు తరువునఁ జేర్చి,
 నలువారు కృష్ణాజినంబువై నడుము 1770
 నలి నిక్కఱ బద్ధాసనమునఁ గూర్చుండి,
 కొనముక్కుమీఁదఁ జూడ్కులు సక్క నిలిపి,
 మునుకొని జపమాల పూస లెన్నుచును,
 నురునిన్న నున్నట్టు లుండఁగాఁ; - జూచి,
 ధరణీశుఁ డమ్మని దగ్గఱఁ జేర
 నడిచి, సాష్టాంగ ప్రణామంబు చేసి,
 కడుభక్తి మైఁ గరకమలముల్ మొగిచి,
 ముద మొప్పుఁ బలిక 'మో మునిచంద్ర, వేడి
 వెద చల్లుచున్న యీ వేసవియెండఁ
 బరితాప మొందు నానై గృహమృతము 1780
 గురియు నీ చూపు నిగుడ్పువే?' యనినఁ;—
 నొక్కింత తడవున కొయ్యన బొమల
 నిక్కించి, యా ధరణీవిభుఁ జూచి,
 పెనఁచి పక్షులు గూండ్లు పెట్టిన కతన
 విన రాదు మనవి నా వీనుల; కీవు
 నలిగి వచ్చినబాడ నంతను మదిని
 బెలియఁగా మా యోగదృష్టిఁ గాంచితిమి;
 విక్రమలీలమై విలసిల్లు మొదలి
 చక్రవర్తిని, హరిశ్చంద్రాహ్వయుఁడవు; 1790

నట్టువెట్టి = పదురు పొటుగా నుంచి. తరువునఁ = చెట్టున.

పెనఁచి = అల్లి.

తుకతుక లేక కీర్తులు మిన్న ముట్ట
 సకలరాజ్యము నొక సంయమి కిచ్చి,
 యెలమి నాతనికి మున్నిచ్చితి ననుచుఁ
 బలికిన ధనము సంపాదించఁ బూని,
 నీవు నీ సుతుఁడును నీ కథామణియు
 నీ విధి నలమరి యేఁగుమండెఁగను,
 గురువాకృత మొనరింపఁ గోరి మీమీఁదఁ
 దరువు వచ్చిన ముని తనయుఁ డిచ్చోట
 నొదివిన దప్పిమై నుర్విపైఁ బడిన
 నుదకంబు లగయుదు నున్నాఁడ. వ' నుడు; 1800
 విని మనంబునఁ జాల విస్తయం బంది
 మనుజేకుఁ డత్తటి మఱియు నిట్లనియె. —
 నతియు నేనును భవచ్చరణపద్మంబు
 లతి భక్తిఁ గొలిచి తే పగు నంత దాఁక
 నిలిచెద మిచ్చోట నీ సమీపమునమున
 సొలపు దీఱఁగ మునిసుతునితోఁ గూడి.
 ఘన మైన మత్స్యకర్తంబు కతన
 నెనయు మా దుష్పిత లిన్నియుఁ బాసె.
 మునినాథ, 'నేఁ బోయి ముద మొప్ప జలము
 గొని వచ్చు నీలోనఁ గుత్తుక మిడికి 1810
 మునికుమారుఁడు దాహమునఁ జచ్చె నేని
 యనఘాత్త మఱి బ్రహ్మహత్య సిద్ధించు;
 నెలకొన్న కరుణమై నీ కమండలువు
 సలిపింబు లీ బ్రహ్మచారికిఁ బోసి

తుకతుక = శంక. సంయమికి = మునికి. అలమరి = శ్రమపడి.
 తరువు = నిక్కచ్చికోడు. ఒదివిన = క్రమ్మిన. మిడికి = ఎండి. సొలపు = శ్రమ.

ప్రాణదానము సేయు.' మనుటయు నవ్వ
క్షోణీశుతోడ నక్కటిలాత్తుఁ డనియె.—

‘ నేకాకి నై తగు లేమిటివలన

లేక కాఁడవుల లీల నిట్లున్న

నే నేడ? నీ నేడ? నెలఁతుక యేడ?

పూని తపోవిష్ణుమున కిది త్రోవ.

1820

తగలాక్షు లన్న మా తల కంటిఁగించు.

సెరులు సన్నిధి నున్న సెదవు నాగ్రహము.

వదలక మీ రిండు వసియింప వలదు.

బెదరుఁ జిత్తము నామఁ బట్టి యు జ్ఞనిన.

నలినాస్తవలనాథ, నా కమండలువు

బలము ల్బలములు, నక్షత్రసం దెట్లు

బ్రదుకు నీ యల్పాంబు పానంబువలన?

నిది బుద్ధి గాదు; నీ యిటు విను మింక;

జెలువార నిచటికిఁ జేవాటు నేలఁ

గల దొక నిర్మల కమలాకరంబు.

1830

పాలు పొందు తత్తటంబున మహావటము

బలసిన శాఖల బయ లెల్లఁ గప్పి

యిర వొందు. నచ్చటి కిందఱఁ గొనుచు

నరిగి పథిశ్రమ మంతయుఁ దీఱ

నుదకంబు గ్రోల్చి యా యుర్విరుహంబు

వదలక చేర్పు; మెవ్వరి తావుఁ గాదు.

చనుము నీవచటి కీ బాడగా.' ననుచుఁ

జనియె నదృశ్యుఁడై చయ్యన. నంత

తగులు=సంపర్కము. కంటిఁగించుకొ=గగుర్పొడుచును. బలసిన=

వ్యాపించిన. పథి = దారి. ఉర్విరుహంబు=చెట్టు. తావుకొ=చోటును.

— రాత్రి .—

రవిబింబ మప రాంబుగావితో మునిగె.

గవఁ బాసి చక్రవాకఁబులు గుండె, 1840

గొఱుకులు మాని పక్షులు గూండ్లు నేరె,

గుఱుకులు గట్టి చీకునవాయు ఁడరె,

బొలిచి తొరలు మిఁటఁ బొడఁగూపఁ దొడఁగె,

జిలుఁగుగాఁ దొలుసందె చీకటి వర్చె,

జెవులు సిందఱలు వోఁ జెలఁగఁ జివ్వుటలు,

దివిరి పుట్టలు వెల్లి తిరిగె సన్నములు,

మండుమాపులతోడ మలసె ఘూకములు,

దండిభూతంబు లుద్దండత మెలఁగె.

నప్పుడు భూపాలుఁ డా మాయతపసి

సెప్పిన యా మట్టిచెట్టు చక్కటికిఁ 1850

జనఁ బూని, నందనుఁ జంకను బెట్టి,

మునికుమారుని దనఁమాఁపునై నునిచి,

ఁజుకడంబునఁ గాంత ననువుగా నునిచి,

యొఱ వాయుఁ బెట్టికి మహాగ్రంథు గాఁగఁ

గగమునఁ బూనిన శిష్టప్రకాశ

మరుదుగాఁ గరదివ్వె యై ప్రోవఁ జూప,

నసహాయ శూరుఁ డై యరుగు నున్నంత;

— మాయానసిష్ఠుఁడు .—

వసుమతీనాథు భావంబు గలంప

అపర అంబురాశి = పడమటి సముద్రము. కొఱుకులు = మేఘలు.

గుఱుకులు = గుంపులు. జిలుఁ గుగాక = నూత్నము గా. ఘూకములు = గ్రుడ్ల

గూబలు. చక్కటికిక = తొవునకు. అఱుకడము = మూఁపు.

ననువు విచారించి యప్పటిమాయ
 దనుజుండు తనవికృతపురూపు మాని 1860
 యెలమి వసిష్ఠ మునీశ్వ రాకాగ
 మలవడఁ గైకొని యధిపు కట్టెదుగ
 నిలిచి దీవించిన; - నీరజమిత్ర
 కులదీపకుండును గొబ్బునఁ బొడము
 ముదమున హస్తముల్ మోడ్చి ఫాలమునఁ
 గదియించి పలికె: - 'నక్కట! గురునాథ,
 యిచ్చటి కీవేళ నేమికారణము
 విచ్చేసితిరి జగ ద్విఖ్యాత చరిత్ర?
 నావుడు; - 'విన కయ్య నరనాథ చంద్ర,
 సావన సత్య సంభాషణ తిలక; 1870
 కకటనాటకుఁ డైన కాశికుఁ డాత్మఁ
 గృప మాలి నినుఁ బట్టి కిటుకులు వెట్టి
 యలయక వడిఁ బేర్చి యదలించి గుండె
 జకుకు వుట్టించి నీ సకల రాజ్యంబు
 గోడు గుడువఁ బుచ్చుకొని, యొక జిట్టి
 ద్రాడుగా మరుకనిదావలఁ (?) బెనఁచి,
 కొడుకు నిన్నును నాలి ఘోరాటపులకు
 వెడలఁ ద్రోచిన వార్త విని, పడి గుండె
 చనుదెంచితిని. హరిశ్చంద్ర, నీ విట్టు
 లనద చందమున నట్టడపులఁ దిరుగఁ, 1880
 జెనఁటి యె నిన్నింత చేసిన గాధి
 తనయుని మతోక్తప దావాగ్నిశిఖలఁ

అనువు = ఉపాయము. జకుకు = భయము. గోడు = దుఃఖము.

జిట్టిద్రాడు = పురియెక్కించిన (?) ద్రాడు.

జాగమరి నెరించి స్రుక్కించి నిన్ను
మరిగించి నీ పంపుమానిసిఁ జేసి
యెల్లరాబ్యంబు నీ కిప్పింతు మరల
‘నెల్లి ప్రాద్దున.’ నన్న; — నినపులేశ్వరుఁడు
తన సూన్యతము నెంపు తలకొని మఱియు
ననియ నక్కపట సంఘమివరుతోడఁ.

“ గొనియాడఁ దగు సూర్య కులమునఁ బుట్టి,
జననతుం డైనప్రిశంకుభూపతికి

1890

జరియించి, వసుమతీ చక్ర మంతయును
ఘన బాహు బలమునఁ జైకొని, నిత్య
సత్య సంఘం డన జగముల నెల్ల
నిత్యసత్కీర్తుల నెగడిననన్నుఁ
బూని దుర్బోధలు బోధించి సత్య
హీనుఁ గావించెదో యితరునిఁబోలె ?
మున్ను విశ్వామిత్ర ముని శిఖామణికిఁ
జెన్నొంద ధార వోసిన రాజ్య మెల్ల
‘దాన మిచ్చుట లేదు, తప్పిలి.’ ననుచు
నే నేల నేలుదు నిలను గ్రమ్మఱు ?

1900

దలకొని నామేలు తలఁచుట నాకు
నిల యెల్ల మీ రేల నిచ్చుట.” యనినఁ;—
జిఱునవ్వు నవ్వి యాశీతిపతితోడ
మఱియు ని ట్లరియె నమ్మఱు వసిష్టఁ.—
‘డనఘాత్త, నీతలం పట్టెద యేని
విను మింక నొక బుద్ధి వివరంబు గాను;

మరిగించి == అనున ర్థించునట్లుచేసి. పంపుమానిసిక్ = సేవకుని.

ఎల్లి = తేపు. సూన్యతము = సత్యముయొక్క.

నందనుండును నీవు నాతియు వెతలఁ
 బొంద మోపరు, పుట్టుభోగలు మీఁక.
 మనమార మా యాశ్రమమునకు వచ్చి
 దినదినమును హోమధేనువు గురియు 1910
 బహువిధాన్నంబులఁ బరితృప్తి బొంది
 విహరింప, నభిమతి వికసిత కమల
 కమలినీ స్థలరుహ కమల వనాంత
 విమల చంద్రోపల వేదికా ప్రాంత
 పరిపక్వ బహు ఫల భా రావనమ్ర
 * సరస బాల రసాల సాలాగ్ర కలిత
 కలకంఠ శుక నీలకంఠ చకోర
 కలవ శారికా కలకంబులును,
 ఫలిత పుష్పిత లతాభవ నాంతరాళ
 † చలిత మగంద నిర్మల కణ శిశిర 1920
 కలిత మిలింద సంగత పిక కీర
 లలిత గీతామృత లహరీ విలాల

కమలినీ = సరస్సులయు. స్థలరుహకమల = మెట్టదామరలయు.
 చంద్ర ఉపల వేదికా = చంద్రకాంతపు తాల తిన్నెలయు. ప్రాంత =
 ఓరలయుండు. అవనమ్ర = వంగిన. బాల రసాల సాల = గున్న మామిడి
 చెట్లయొక్క. కలకంఠ శుక నీలకంఠ చకోర కలవ శారికా = కోకిలు
 చిలుకలు సెమళ్లు వెన్నెలపులుఁగులు పావురములు గొరవంకలు - అనువీని
 యొక్క. లతాభవన అంతరాళ = తీగయిండ్లలోపల. చలిత = పాటు
 చున్న - మగంద నిర్మల = తేనెవాంకల - కణ = తుంపురులచే - శిశిర =
 చల్లనైనట్టియు. కలిత = కూడిన - మిలింద = తుమ్మెదలతో - సంగత =
 కూడిన - పిక కీర = కోయిలయు చిలుకలయు. లహరీ = ప్రవాహము
 నందు - విలాల = ఆనక మైన.

* 'సరససాల' అని పూ. ము. † 'సరస మగంద' అను పూ. ము. ప్రాసభంగము.

కిన్నర కర వల్లకి నాద ముదిత
సన్నత సారంగ శాబక ప్రకర
కోమల వానీర కుంజపుంజములు,

* నేను మెలగ్న నచ్చిగఁ గల.' వనిన ;
ఓననాథుఁ డాధూర్త సంయమికోడఁ
దినమది హైగ్రంబు తప్పక పలికె. —

“ ననిచిన భ క్తిమె నాకు నీ వెనుకఁ
బనుదేర నది యెట్లు సమకూరు? వినుము.

1930

పరిపాటి నే మున్న పలికిన మితికి
స్థిరమతిఁ దీర్చి, కాశికమునిచేత
‘ననఘాత్త, నీ ఋణం బంతయుఁ జెల్లె.’
ననిపించి, పదపఁ బూ మ్మనిపించుకొనక,
సప్పు వై నుండంగ నన్న పానాదు
లప్పాటఁ జవి యగు? నెన్ని సుందముల
నేగతి నిం పగు? నింక నెం డనక
సాగి విచ్చేయుఁ డాశ్రమమున.” కనిన; —
మైకొన కనియ నమ్మాయవసిష్ఠు.

‘ డా కాశికునఋణం బంతయుఁ దీఱఁ

1940

జె న్నెందఁ గా ననుష్ఠించు సన్తత్ర
మున్నది; దాని నీ కుపదేశ మిత్తు;
నది లక్ష జపియింప నగు నప్తసిద్ధి
విదితంబు గా.’ నన్న; — విభ్రాంతి నున్న

వల్లకి = వీణయొక్క. సారంగ శాబక = జింకపిల్లల - ప్రకర =
గుంపుగల. వానీర = ప్రబుబితీగల. నచ్చిగఁ = నిక్కము గా. ననిచిన =
పూచిన. అప్తసిద్ధి = అప్తశిష్యులసిద్ధి.

* ‘అచ్చుగఁ’ అను ముద్రణమున యలిపంగము.

మనుజేశునకుఁ జంద్రమతి యిట్లు లనియె. —

‘దినకరకులనాథ, తెలియక యిచటఁ
జను నె మాటలఁ బ్రొద్దు జరుపుచు నిల్వ,
మునితనూజుఁడు జలమ్ములకు వాచాఁడ ?
గపటనాటకుఁ డైన కౌశికుఁ డాత్మఁ
గ్నప మాలి మనల సంకిలి పెట్ట నిట్లు
చెలఁగి పుత్రేర, వసిష్ఠునిరూపు
నెలమిఁ గైకొని యితిం డెవ్వఁడో యొక్క-
మాయకాఁ డెఱెంచి మనలను గల్ల
సేయుచున్నాఁ; డెడ సేయక వీనిఁ
దెగటార్చు.’ మను సంత దిగ్గన వాఁడు
మిగిడె నదృశ్యుఁ డై మాయపెంపునకు.

1950

— . సర్పవృశ్చికాదులు . —

సలి రేఁగి యట మూఁడు నాల్గు వాలములు
గల వృశ్చికంబులు గ్రమమునఁ బడియె;
నిరువది యిన్నూరు సేనూరు తలలు
నరుగు పన్నగము లుద్ధలి వేనవేలు —

1960

మెలుఁగుఁ గోఱ లుఱ వల్లీ కముల్ వెడిలి,
యుఱు పుట్టఁ గోమల నుఱికి, * యుగ్రత్వ
మాడరంగ జిహ్వ లల్లార్చి, బు స్సనుచు
సెడిసియుఁ, — బ్రాణంబు లుడుగఁగ మొత్తి
యఱిముఱి మర్తంబు లందంద నొవ్వఁ

గఱచియుఁ, — బదములు గదియఁ జాట్టియును, —

అంకిలిపెట్టె = అడ్డపెట్టుటకై. పుత్రేరక = పంపఁ గా. పన్న
గములు = పాములు. ఉఱక = ఒప్పఁ గా. ఉఱు పుట్టె = ఉఱును భవని
కలుగు నట్లు. కోమలక = చివరలనుండి.

బెడిదంపుఁ గోఱలఁ బిరిగొన్న మెఱుఁగు
 యడరంగ వదన గహ్వరములు విచ్చి
 ఘోటించి నేలతోఁ గొట్టి, వాలములు
 తాటించి మిగుల దిక్కుటములు వగులఁ 1970
 బదివేల పిడుగులు పడిన చందమున
 నుదరి రొప్పుచు విఁద నుఱికియు;—నిట్లు
 చేకొని యలఁచు వృత్తికముల నుగ్ర
 కాకోదరంబుల ఘనమృగావళుల,
 జదియఁ ద్రొక్కియు, నేలఁ జమరియు, ముష్టిఁ
 జదిమియు, గటములు చదియలు గాఁగఁ
 బడగ లొత్తియును, నిగ్భ్రవృత్తి విషము
 లుడుగక ముఖమున మెడియ నందంద
 వడిఁ జిఱజిఱఁ ద్రిప్పి వసుమతితోడ
 నడిచియు, గణికలయట్లు త్రుంచియును, 1980
 నొడలఁ బాపియు, దంష్ట్రంబు లెల్ల
 నూడి రాఁ బెఱికియు, నుగ్రఖడ్గమున
 నఱికియు, బొడిచియు, నాలుగుదెసలఁ
 బఱిపియు, నీరీలిఁ బరిమార్చి;—చుట్టుఁ
 బన్నిన బహువిఘ్న పటలంబు లడఁచి
 చెన్నుండి వెన్నిధిఁ జేరు చందమునఁ,

పిరిగొన్న = వెనఁచికొన్న. వదనగహ్వరములు = నూటిగుహలు.
 ఘోటించి = ఊచి. తాటించి = చఱచి. కాకోదరములక = పాములను.
 చదియక = చితుకునట్లు. ముష్టిక చదిమియక = పిడికిటితోఁ గ్రుద్దియు.
 కటములు = దవుడలు. చదియలుగాఁగక = చిదుగునట్లు. దంష్ట్రంబులు =
 కోఱలు. పఱిపి = పాఱఁద్రోలి. చుట్టుక = (నిధివైకలించువాఁడు తన)
 చుట్టును. పన్నిన = కలిగిన. వెన్నిధిక = వెద్ద నితేపమును,

జటుల పాతీన భుజంగమ మకర

పటు సక్ర కర్క టోద్భట శింశుమార

ఘన కమ తాది భీకర జల గ్రాహ

జనక మై వన గజ జల పాన జనిత

1990

ఘుమఘుమ శబ్ద సంకుల మైన మడుపు

కమలాప్తకులఁ డంతఁ గదిసి; - యచ్చోటఁ

దనయుని మునిపుత్తుఁ దనహర్తిపత్ని

నను వొంద డించి, తోయములు ద్రావించి,

వెనుకఁ దా సంధ్యాది విధు లందు దీర్చి,

తని వార జలములు ద్రావి; - యాక్రేన,

— . బేతాళవటము . —

* నాకుల తఱుచున నంటి పెల్లితీయు

చీకటి మేన నిల్చిన నల్పు గాఁగఁ,

గరు దీర్ఘ కాభాగ్ర కోటర ఫణుల

గరళ వహ్నులు కొఱకచ్చులు గాఁగ,

2000

వఱుజొంపముల వెల్వడు కీటమణులు

మెఱసి కన్నుల రాలు మిడుఁగుర్లు గాఁగ,

నురుతరంబుగ వ్రేలు నూడలు వ్రేళ్లు

విరియఁ బోసిన తలవెండ్రుకల్ గాఁగఁ,

పాతీన = వేయి కోఱల చేపలు - భుజంగమ = పాములు. సక్ర = ఒక జాతి మొసలి. ఉద్భట = ఉగ్రములైన. శింశుమార = నీరుకోతులు. కమఠ = తాచేళ్లు. జల గ్రాహ = నీటనుండు ఘాతుక జంతువులను. క్రేణక = ప్రక్కయందు. ఇతియు = దట్ట మైన. కోటగ = తొఱటలందలి. జొంపములకొ = ఆహుతులనుండి.

గులిశ దుస్సహ ఘూక ఘూంకృతి భవములు
 వెలుచ హు మ్మని వెలిపించుట గాఁగఁ,
 దఱిమి మిన్నులతుడఁ దాఁక బి ట్టైగిసి
 కొఱవిదయ్యము నట్టుకొని యున్నకరణి, -
 నున్న బేతాళ వ ర్హోర్వీరుహంబు -

నన్న రేండుఁడు గాంచి, యా మాని క్రింద 2010
 నును పొరఁ బూరిఁ బానుపు రచియింపఁ
 గొనకొని నక్షత్రకుఁడు శయించె.

ఆ మునినందను నడుగుల క్రేవ
 భూమిపైఁ గట్టిన పుట్టింపుఁగొంగు
 మడతఁగాఁ జేచి విమారుఁడుఁ దాను
 నడచిన యలఁతఁ బేగఁకట మునిఁగి

పడి నిద్రఁ జెందిన బాలమ్మ గాక్ష
 నుడు రాజ బిం బాస్య నుత్పల గంధిఁ
 దనుమధ్య నున్నత స్తన కంఠ యుగళఁ
 దనదేవి, జూచి, చిత్తంబునఁ బొగిలి;- 2020

పాయని మృగ భూత పం ప్తిలవలన
 నే యుపహతులు ద న్నై సంగక యుండ
 నా మువ్వరను వేగు నంతకుఁ గావ
 భూమిశ్వరుండు తెంపునఁ గాసె బిగిచి,

గులిశ=వజ్రాయుధమునలె. ఘూక = గ్రంథగూబలయొక్క -
 ఘూంకృతి=ఘూంకార. ఉర్వీరుహంబుక = కృత్తుమును. నునుపు=
 నున్నదనము. పూరిక=గడ్డితో. పుట్టింపు=వస్త్రముయొక్క. ఉడు
 రాజ బింబ ఆస్యక = చంద్ర బింబమువంటి మొగము గల దానిని.
 ఉత్పల=కలువ. తను=సన్నని. ఉపహతులు=ఉపద్రవములు.

యురుతర భుజవిక్రమాన్నతి మెఱయఁ
గనివాలహస్తుఁడై కాపుండఁ. --నంత,

____. విశాచములు. ____

నా యగ్రరాత్రంబు నప్పు డా మఱి
బాయక వసియించు బహుపిశాచములు
మానిసి గౌలుఁ బల్కఱు పసిగొనుచు
నానాముఖంబుల నలి దిగఁ బాటి

2080

కిలకిలస్వరములఁ గెరలి యొండొంటిఁ
బిలుచుచు రేగిన పెరయ్యాఁగలట్లు
తఱిఁ గని కవియ; నదల్చి రా నుండిఁ
బఱిపి, భూపాలుఁ డా బడుగు దయ్యములఁ
బట్టి వధించు తే పారుషం బనుచు,
నెట్టన మొల నున్న నెఱిక త్రిఁ దివిది
కొన్నింటి ముక్కులుఁ గొన్నింటి చెవులుఁ
గొన్నింటి చెక్కులుఁ గోతలు వెట్టి
యసికోతలుగఁ గోయ;--నంత నవ్వీభుని
యసికోత లసిఁబోవ, నప్పికాచములు

2040

____. బేతాచుఁడు. ____

బేతాళపతికిఁ జెప్పిన;--వాఁడు నడరి
భూత భయంకర స్ఫూర్తి మై పేర్చి,
పారిఁ దారకలు మొలపూసలు గాఁగఁ
బెరిగి, బ్రహ్మాండంబు భేదిల్ల నార్చి,

కరవాల=కత్తి. గౌలు=వాసనను. పెర=తేనెతెట్టె. బడుగు=చచ్చుడు. నెట్టనక=తటాలున. నెఱి = వాడి. అసి=చిన్న. అసి=కత్తి. అసిఁబోకక = తప్పిపోఁగా. స్ఫూర్తిక = విబ్రంభణతో. పేర్చి=అలిశయించి. పారిక=వరుసగా. తారకలు = నక్షత్రములు.

భీకర డాకినీ ప్రేత బేతాళ

కాకినీ గణము లసంఖ్యముల్ గొలువఁ,

బరుస నై పెరిగిన పల్ల వెండ్రుకలు

గరువలిచే భయంకరముగాఁ దూల,

వడిఁ ద్రావ తొమ్ముపై వఱదలు వాటి

యొడుగక వడియుచు నున్న రక్తమును

2050

గా లానల బ్యాళ కైవడిఁ గ్రాళు

నాలుక నందంద నాకి సోలుచుచు,

బెను పొంద నరములుఁ బ్రేవులుఁ గలయఁ

బెనఁచి వెండ్రుకలతోఁ బెద పెద్దతలలు

ముడివడ నేసిన ముడుసులపేర్లు

మెడ వ్రేల, వలచేతి మెఱుఁగు శూలమునఁ

బొట్ట ప్రక్కలు గాఁగ బొడిచి తూఁగాడఁ

బట్టిన పీనుఁగు పచ్చి మాంసమును

గఱచి పీనుఁచుఁ, జేతఁ గల మోటుఁబలక

పుటియ మూఁగఁగు బొడబొడ మని మ్రోయ,

2060

మెదటి వట్టులు గట్టి మెలికలు గొన్న

ముదురు జంజాటు విాసముల నులికొల్పి,

ఘనతర లయకాల కాలమేఘంబు

మునుకొని బేతాళమూర్తి వహించి

చటుల రాద్రాకృతిఁ జనుదెంచు లీలఁ

బటు వజ్ర నిఘోర పాద ఘట్టనల

పరుసన=బిరుగు. పల్ల=కావి. కరువలిచేళ్=గాలిచే. కాల=

ప్రళయ. మోటుఁ బలక పుటియ=మెద్దు కొయ్య పునుక. మూఁగలు=

దోమలు. మెదటి=మ స్తిష్కముయొక్క. లయ కాల కాల మేఘంబు=

ప్రళయ కాలపు నీల మేఘము.

లవలవ యై కుతలంబు గ్రక్కదలఁ—

దవిలి యేతెంచు బేతాకునిఁ జూచి.

యప్పుడు భయ మించు కైనను లేక,

తెప్పిరి నిద్రఁ జెందిన చంద్రమతిని

2070

దసతనూభవు మునితనయునిఁ జూచి,

తనలోన వగచి, 'యిత్తటి వీరి నిద్ర

నెడకుండ వీని నిర్జించుట కర్జ

మడరంగ.' ననుచు, జయ్యన నెదు రేగి,

యటఁ ద్రోచి రాకుండ నడ్డ మై నిలిచి,

పటు ఖడ్గ ముంకించి పలికె భూవిభుఁడు.—

'ఎందుండి వచ్చెద, వేల, యీవేళ

నెం? దటు దవ్వగా నేఁగుమీ లొలఁగి.

వడిఁ ద్రోచి యిటు క్రమ్మి వచ్చితి వేని

నదుము రెండుగ నిన్ను నఱికి పోవైతుఁ.

2080

గయ్యాలక్రచ్చు లై కడఁగి యీవచ్చు

దయ్యాలముక్కులు దఱిగి * దండింతుఁ.

దసుకించి లోహశోధనము లాఁకటికి

నమల వచ్చు నెటు మైనపు దంతములకు?

నిప్పుయ జెడ లంట నేర్పునే? మాకు

నిప్పుడు నీ చేయు నెగ్గు లే మాను?

జెలఁగి విక్వామిత్తు శిష్యుఁ డా వడుగు,

నలిసలోచన యిది నాకులకాంత,

లవలవయై=భేదిల్లినదై. కుతలంబు=భూతలము. అంకించి = జరి

పించి, కయ్యాలక్రచ్చులు = జగదాలమారులు. తఱిగి=ఖండించి. తమ

కించి = త్వరపడి. లోహ శోధనములు=ఇనుప నివృత్తములు.

యప్పుద్దలాడు నన్నలరించుకుత్తి,
 డిమ్మెయి నిద్ర వోయెడుచోటి కిపుగు 2090
 నిద్ర వారింపఁ బూనిన నిన్ను దీర్ఘ
 నిద్రఁ బొందించి నే నీగర్వ మడఁతు.'—
 ననుటయు వాఁ డట్టహాసంబు నేసి,
 కనుఁగఁగ గోపాగ్ని కణములు రాల,
 వేడిమంటలు నోర వెడలంగ, నిలిచి,
 వాఁడికోటలఁ దీడి, వడి నాడు గఱచి,
 ఘుమ్మని ఘన గిరి గుహలు మార్తారయ
 హుమ్మని మ్రోయుచు, సర్వీకుఁ జూచి,
 'యోరి! నా ముందఱ నోడక నిలిచి,
 ధీతఁ! జావఁగఁ దెగులెంపుఁ జేసి, 2100
 రజ్జు లాడెదవు! నా రాయిడిఁ గలఁగి
 ముజ్జగంబులుఁ బెల్లు మురియుచు నుండు.
 దేవతలకు నైన దృష్టింప రాని
 నా వటి మూలంబునకు వచ్చు టెట్లు?
 వచ్చి యా మ్రాని కావలి భూతములను
 జెచ్చెర ముక్కులు సెక్కుట యెట్లు?
 చెక్కి యంతటఁ బోక చేరి నాయెడుటఁ
 బెక్కులు ప్రేరి దర్పించుట యెట్లు?
 కడఁగి మహామారికడుపుఁ బొట్టేలు
 వడిఁ జొచ్చి నట్లు నాననముఁ జొచ్చితివి. 2110

దీర్ఘనిద్ర=చావు. రజ్జులు=దుర్భాషలు. రాయిడిక = ఉపద్ర
 వముచేత. మురియుచుక = కుములుచు.

చచ్చితి గా.' కని చదలఁ గ్రొమ్మించు
 లచ్చుగాఁ జెదర, మహాగభసమున
 వడి శూల మల్లార్చి, వైచిన; భీతి
 యడరఁగ, జనపాలుఁ డది ద్రెవ్వ నేసె.
 పెండియు వాఁ డొక్కవృక్షంబుఁ బెరికి
 చండాంకుశులుని వక్షంబు బిట్టడిచె.
 దానఁ గంపింపక తరువుతోఁ గూడ
 వానికరంబు భూవరుఁడు ఖండించె:
 మిగుల నెచ్చియు వాఁడు మిడినోని కడిమి
 బెగ డొండఁ బెడచేతఁ బెనురాల రువ్వె.

2120

నవి యెల్లఁ జీద్రుపల్లె యవనిపై రాలఁ
 దివిరి ఖడ్గము కేలఁ ద్రిప్పుచు, గదిసి
 వడిఁ బేర్చి, నీల పర్వత శిఖరంబుఁ
 బుడమి డొల్లగఁ నేయు పురుహూతు లీల
 భూతముల్ భయ మంది పొరిఁబొరిఁ బఱన
 బేతాళుతలఁ ద్రెవ్వ వ్రేసె భూనాథుఁ.

— మ హా వృష్టి శా ధ. —

డప్పుడు కాశికుఁ డంతరంగమునఁ
 గప్పిన చలమునఁ గరుణఁ బో విడిచి
 నిగిడి ప్రేరేచిన నీలమేఘములు
 గగనమండల మెల్లఁ గప్పి యొప్పార,

2180

అడరఁగ = కలుగునట్లు. చదల = ఆకాశమందు. గ్రొమ్మిం
 చులు = గ్రొత్తమెఱపులు. మిడినోని కడిమి = తగ్గని బలముతో.
 బెగడు = భయము. పురుహూతు = ఇంద్రుని.

నెఱ రంగు నీలాల నెలకట్టుమీఁద
గిఱిగొన గాజు నిగిడ్చి వై నింపి
కలయంగఁ బట్టించి కాటుక రొంపి
నలికినగతి నొప్పె నంధకారంబు.
నంతకంతకు దట్ట మై చెట్టు గుట్ట
గుంత మిఱ్ఱనుచుఁ గన్గొన రాక, యపుడు
మున్ను తెప్పలు దాసు మూసిన మగుడఁ
గన్నులు విప్ప సొక్కటి గాఁగ నుండెఁ.

గాల మేఘం బను కాలభైరవుని
ఘాల లోచన తీవ్ర పావక శిఖలఁ

2140

బొగ నెడి దిగధీశపురముల నెల్ల
నెగసి భుగుల్లను నెఱుమంట లనఁగ
మెఱపులు ధళధళ మెఱయక మున్నె
యుఱుములు బెళబెళ నుఱిమె; నయ్యుఱుము
లట మిన్నుతల మ్రోయు నంతకు మున్నె
పెటపెట పెటిలి పెన్నిడుగులు వడియెఁ.

* బిడుగులు నుఱుములుఁ బేర్పు వేగమునఁ
బడబడ వడగండ్లు వడియె నెల్లెడల.

వడగండ్లకంటెను వాన మున్నాడి
కడవల జలము లొక్కట వంచి నట్లు

2150

బోరనఁ గురియ; నడ్డుత మెనవాన,
నాఱని దేజంబు నమిత ధైర్యంబు

నెఱ=నిండు. నెలకట్టు=రాలికట్టడపునెల. గిఱిగొనక=చుట్టురా.
గాజు=నల్లని గాజు మట్టిని. నిగిడ్చి=గోడపెట్టి. నింపి=మూసి. కా.
భైరవుని=ప్రళయకాల రుద్రుని.

నగలని సత్త్వంబు నతుల సాహసము
 లేగని రాజసము నై దిననాథకులుఁడు;—
 వానఁ దొప్పఁగఁదోఁగి, వఱద పెన్నీట
 నాని, యంగంబులు నరములు నొవ్వ
 విడువక రువ్వెడు విషమవాయువున
 వడఁకు నింటిని బుత్తు వడుగును దిగిచి
 యనునయం బెసఁగ నిజాంకపీఠమున
 నను మోంద నునిచి దైన్యము నొందకున్నఁ.— 2160

—నర్పశరభాదిజంతువులు.—

దఱి కొని చెఱుపంగఁ దలఁచి కాశికుడు
 కరుణ లేక సృజంపఁ, కలగొన రేఁగి,
 నలి రెండు మూఁడును నాల్గు వాలములు
 గల వృశ్చికములును — గ్రమమున పఱియు
 నిరువదియును నూఱు నిన్నూఱు తలఁ
 బఁగఁ పన్నగములు — బది నూఱు వేల
 వాఁడికొఱలు గల వన్యవృగములు,—
 బోఁడిమి బహుకోట్లఁ బుట్టించి పెక్కు
 భూతగణంబులఁ బొరి సంప, నవియు,—
 భూతలాధీశు సంపూర్ణ ప్రతాపు
 నఱిముఱి మెయి ముట్టి యందంద గుట్టి
 కఱచి కాటులను రక్తముఁ గ్రవ్వుఁ జేసి
 వెఱపించుచును బహువిధముల నొంప;—
 సరభసోద్యుత్తి జగ్జరితాంగుఁ డగుచు

2170

అతుల=సాటిలేని. కలగొనక = వ్యాపించునట్లుగా. సరభస
 ఉద్యుత్తిక=వడితోడి యుద్ధతితో. జగ్జరిత అంగుఁడు=నలిగిన యవ
 యవములుగలవాఁడు.

భుజగకంకణుఁ దలపోసి మహాగ్ర
భుజగవృద్ధికముల స్ఫురణ వారించి,
శరభదేవునిఁ గోరి సన్నుతిఁ జేసి
శరభాది మృగముల సంరంభ మడచి,
భూత నాయకు పాదములు సంస్థరించి
భూత సంఘముల యుబ్బులు జబ్బు నేసి,
విసుకుఁబెల్లునఁ గ్రాగి, వేగ యీరీతి
నెసఁగు కాశికు మాయ లెల్లను గడచి,
బలసిన నీహారపటలంబుఁ బాసి

2180

వెలుఁగు బాలార్కునివిధమున వెలుఁగు—
మనుజనాథుని హైర్యమహిమకుఁ గాధి
తనయుండు వెలుఁ గంది తనలోనఁ గుండి,

‘మలఁగక నాపన్న మాయ లన్నియును
గొలుపపు వీనినైఁ, గ్రావ్యి నే నకట!
ఘోరప్రతిజ్ఞఁ గైకొని బేల నైతి!
నేరమి జెడిపోయె నేఁడు నాతపము.

2190

ప్రల్లదంబున నిట్టి భంగంబు మొందె.
జెల్లుఁ గా కింక వసిష్ఠుని పూన్కి.
యని తన నేరమి కాత్తలో వగచి,
మనమునఁ జెలివి గ్రమ్ము నూలుకొలిపి,

‘మోస మెవ్వరి యందు మొలవదు? మిగులఁ
జేసిన పని కింతఁ జింతింప నేల?

శరభ = ఎనిమిదికాళ్ల మృగము. శరభ దేవుడు = శివుడు. భూత
నాయకుడు = శివుడు. గ్రాగి = వేగి. నీహార = మంచు. మలఁగక =
తెనుదీయక. నేరమి = తెలివిచాలమిచేత.

మనసు ద్రిప్పక వెక్కు మతముల వీని
 వెను వెంట నంటి యేవిధమున నైన
 బొంకు సంతకు మల్లి పోరుదుఁ గాక,
 నింక నేమైన బో నీ.' నను సంతఁ; —

2200

— సూ ర్యో ద య ము. —

గలువల పగవఁడు గాముల తేఁడు
 జలజంబులకుఁ బొందు జక్కవ విందు
 మూఁడుమూర్తుల నిట్టి మ్రొక్కుల గుట్టి
 వేడివేలుపు ప్రభవించెఁ దూర్పునను.

బటుబుద్ధి నప్పు డాపార్థి వేశ్వరుఁడు
 వటమూల మటు వాసి వల నొప్పుఁ జనుచు,
 ముందట నలి బృందములు భ్రమియింపఁ
 గెందమ్మికొలను వీక్షించి మోదించి

వెర వొప్పు సంద్యాది విధు లందుఁ దీర్చి,
 పరువడి నాయాయి పల్లెల నడిగి

2210

భిక్షాశనముఁ దెచ్చి ప్రేమతోఁ దొలుత
 నక్షత్రకునకుఁ బూర్ణంబుగా నెసఁగి,
 కడమ యన్నము దానుఁ గాంతయు సుతుఁడు
 నెడపక ప్రతిదినం బిట్లు భుజించి;

పుగములు దేశముల్ పుణ్యతీర్థములు
 నరసుతం బగు నూళ్లు నాళ్లును గడచి,
 చనుచున్న; — నారాజుఁ జలపట్టి చెఱుప

— దా నా గ్ని. —

మనమునఁ దలపోసి మఱియుఁ గౌశికుఁడు

గాముల = గ్రహముల. నిట్టి = స్థానము. అలి బృందములు =
 కుమ్మెదల గుంపులు. చల పట్టి = చలము వహించి.

సమిత తపశ్శక్తి నయ్యగ్ని దేవు

సమర నాకర్షించి యతనితో ననియె.—

2220

‘నా పావకుడ, నీ మహాగ్రప్రతాప

మేపారఁ జాటి రా నెరగిలి ముట్టి

సుదతితోఁ గూడ నీతోఁజీతలేశుఁ

బ్రదిలి పోవఁగ నీక పేర్చి దహింపు.

మనియిని నీకు సహాయుఁడై యెసఁగఁ

బనుపుదుఁ. జను.’ మన్నఁ;— బనిపూని పేర్చి

యురవడి విసరుమహాగ్రవాయువుల

గరగర నొరయు శాఖలు గాఁక వ్రేడమి

నెరయఁ గాలినఁ, జిలునిప్పక లాలసి

పారిఁబారి గారాకుఁబ్రోవులు పొగసి

2230

కుఁటుచమంటల జీబుకొని యున్నకసవు

చుఱచుఱఁ గమరంగ, సురసుర పుట్టి,

దరికొని పొదరిండ్లు దళముగా మండి,

తరుపంతులకు నిక్కి, దళములు ముఱఁగఁ,

గమరి పువ్వులు మ్రందఁగాఁ జివ్వు రనుచుఁ,

జిమిడి కాయలు నేలఁ జిటపాట రాల,

నరు ధూమ తతుల బిట్టాదర లిడిన

పరుసునఁ దొఱటలఁ బాములు మడియఁ,

ఏపు ఆగణ్ = వెంపు ఒప్పునట్లుగా. ఎరగలి = కార్పిచ్చు. ప్రిదిలి = తప్పి. పేర్చి = విజృంభించి. అనియెన్ = వాయువును. నెరయన్ = నిండుగా. ఒలసి = వ్యాపించి. కారాకు = ఎండాకు. పొగసి = రాఁజి. సురసుర = సుడిగాలి. దరికొని = నిప్పుంటుకొని. దళములు = ఆకులు. చిమిడి = మాఁడి. పరుసునన్ = విధముగా.

బృగులకాఖలు గాలి వెళవెళ విఱిగి
 జృభివిపై మ్రోకులు వెల్లుగాఁ గూలఁ, 2240
 బులుగులు బిట్టు వాపోవుచు నెగసి
 వెలున తొక్కలు మాడి పెటపెటఁ బ్రేలఁ,
 గరి సింహ శర భాది ఘన మృగ పంక్తు
 లురవడి జ్వాలల నొరలుచు మడియఁ,
 నల వార్ధిజలము చుం యన నింకఁ గ్రోలి
 బలసి లోకము లెల్ల భస్మీకరింప
 నడరెనొ బడబాగ్ని యనఁ జాట్టు మట్టి
 పుడమియు దిశలు నభోమండలంబుఁ
 గప్పి మండుచు నచ్చు కార్చిచ్చు రాక
 తప్పక వీక్షించి; ధవళివల్లభుఁడు 2250
 జాలి నెక్కిన, నక్కజంబునఁ జింతఁ
 దూలుచు, దన దేవితోడ నిట్లనియె.—
 ‘నీవన వహ్ని నిం కే విధిఁ గడచి
 పో నచ్చు? జానక పోరాదు మనకు.
 నంకించి మునితోడ నాడినమాట
 బొంతు గాకుండ నాపూనినవాఁటి
 మితికి ఋణం బెల్లఁ మేలుగాఁ దీర్చి
 మృతిఁ బొంద లే నైతి, మృగశేత్ర వినుము;
 వావిరిఁ బుట్టినవారికి నెల్లఁ
 జానక పో రాదు చచ్చించి చూడ. 2260

పృగుల = పెద్ద. ప్రేలక = పేలఁగా. ఉరవడిక = శేగముగా.
 ఒరలుచుక = తోలుచు. నభోమండలము = ఆకాశముయొక్కవిరివి.
 అక్కజంబునక = ఆశ్చర్యముచేతను, అంకించి = గుర్తించి.

ధరణీశునకు నాకు దగ్గ మేర్పడఁగఁ
 బరబలంబులు సొచ్చి బలువిడి నడిచి
 వెన సురకస్థలిఁ గాఁడి వీఁపున వెడలు
 నిశితాస్త్రములఁ జచ్చి నెఱి నిందు నందు
 వినుతి కెక్కుట మాని, విన వైఁప రాని
 వనవహ్నిఁ గాలంగ వలసె నీరీతి.
 నాతి, నాదుర్తరణమునకు వగవ,
 బ్రాతి యైనట్టి, యీ పట్టికి వగవ,
 గరుభ క్తి మేకొని ఘోరాటవులకు
 నరుడెంచి మనతోడ నలబడిఁ బొంది
 కడపట నేఁ డిట్లుకాలాగ్ని చేత
 సుడివడు మునితనూజునకు నే వగతు.
 నీ మహాపాతకం జేమిటఁ బాయఁ?
 గామిని నా కింక గతి యెందు లేదు.
 కన్నుల నీ పాతకము గనంగొనక
 మున్నె యిచ్చెదఁ బ్రాణముల వహ్ని. క'నుచు,
 మనసులో శివు నిల్పి పంటప నెదురు
 చనుచున్న యా హరిశ్చంద్రునిఁ జూచి;—
 నిగుడు శోకము మది నిల్పి నవ్వుచును
 దెగువమై జంద్రమతీదేవి వలికె,—
 'దేవ, మీ కి ట్లేల ధృతి దూలి పలుక,
 భావింప నసమాన భాగ్యసంపదల

2270

2280

కాఁడి=దుస్థి. నిశిత=వాడి. ఇందుక=ఇహమున. అందుక=
 పరమమున. బ్రాతి=గారాబు. మేకొని=సమ్మతించి. తనూజునకుక=
 కుమారునకు.

లలిత మంగళనూత్ర లక్ష్మీ నిక్క మని
దలఁచెడువో నాకు దైవ మెంతయును
బగ నొని యిటు నగుఁబాటు గావింప?
వగల నొక్కించుక వడి నిన్నుఁ బాసి
కడులొల వై యుండఁగా నెట్లు లోర్తు?

జడియక పదివేల జన్మంబులందుఁ
బతి నీవ కాఁ గోరి పడి వహ్నిఁ గాలి
వృతిఁ బొంది పొందుదు మీఁద నీ పొందు. 2290

సప్తద మార నీచన విచ్చి నన్నుఁ
బొ వ్వుని యాన తీ. పోదు వే వేగ.'

అనిన భుగాలున నడరు శోకాగ్ని
మనసు సుటు క్కని మనుజేశుఁ డనియె —

'జలజాతీ, నీ కిట్టి సాహస కృత్య
మలవడ నూపునే! యక్కటా! నీవు
తొడిఁబడఁ బచ్చినతొడ నే బెగడి
విడివడఁ బ్రాణముల్ విడుచు నీశశువు.
సుతుఁడు నీవును జావఁ జూచి ప్రాణంబు

ధృతి నిల్పి యెట్లు వర్తింపఁగ వచ్చు? 2800

వచ్చు నే నూ రాడి వాక్రుచ్చి నిన్నుఁ
జిచ్చులొఁ బడు మని చెలఁగి వీడ్కొలుపఁ?

గరుణ మాలినయట్టి కఠినాత్ముఁ డైన
నరునిఁ బల్కినరీతి నయ మేది నన్నుఁ
బలికితి పలు?' కని బాష్పపూరంబు

నెలమి తెప్పల నిల్పి యేగుచు నున్న.

నిక్క మని = (విదువతనము) స్థిర మని. లోలక = చపలురాలను.

వగలక = దుఃఖములతో.

మనుజేశునకుఁ జంద్రమతి సాగి మ్రొక్కి,
 ఘన మైనభక్తితోఁ గరములు మొగిచి,
 'నలినాప్తఫలనాథ, నావిన్నవించు
 పలుకు వే అొకటి గా భావింప చలదు, 2810
 దలముగా నలుదెసల్ దలకొని మండఁ
 జలిచీమ కొఱవివై జనుదెంచినట్లు,
 వలయంబుగా మండి వచ్చు దావాగ్ని
 కులికి యెందును వెళ్ల నుటికి పో రాక
 గుడి వడి మనలోనఁ జొచ్చి, వాతెఱలు
 దడుపుచు నున్న యీ తపసికమారుఁ
 గొంకక వెన నెత్తుకొని వెర వైన
 వంకగా నీ వహ్నివలయంబు గడవు.
 నీవు గల్గినఁ దీఱు నీ మునియుఁడము,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నెలఁతలపొందు, 2820
 నీవు గల్గినఁ బుత్ర నివహంబు గలుగు,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్య సౌఖ్యములు,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్య ధర్మములు,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిఖిల భోగములు,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిత్యసంపదలు,
 నీవు గల్గినఁ గల్లు నిఖిల రాజ్యములు.
 ఎడ లేదు భాషింప, నిద చేర వచ్చె
 మిదుఁగులు లడరంగ మిన్నంది వహ్ని.
 తెగువ లే కున్నను దెగుట నిక్కంబు.
 నుగుణాత్మ, తొలుత నేఁ జొచ్చిన పిదప 2880

కొఱవివైకొఱవిలొకొలకయున్న భాగముమీఁదికి. చను
 దెంచినట్లు- 'చొచ్చి' (2815) కి విశేషణము. కొంకకన్ననందేహింపక;

భగవంతుఁ డౌనరించు పద్ధతి జరుగుఁ.
దగవు మీఱఁగఁ దెంపు దయ నేయు.' మనుచు
వేడినఁ;—దల వ్రేల వ్రేసి, నిట్టూర్పు
వేడి యె, నృపతి నివ్వెఱ సూర కున్న;—
వసుధేశు నతిభక్తి వలగొని మ్రొక్కి,
మసలక చను చంద్రమతివెంటఁ - దగిలి -

‘ యమ్ము నీ విపు డగ్నిలో నుఱుక
సమ్మదం బొదవంగఁ జనియెద వేని,
వత్తు నేనును, నన్ను వదలక తిగిచి
యెత్తికొ. మ్మ’ నుచుఁ బెల్లెనఁగు దైన్యమునఁ 2840
గిడుకుచుఁ జిన్ని కంగలఁ బైకొంగుఁ
గదియించి - బుడిబుడి కన్నీరు దెచ్చి -
మోహ మేర్పడఁ గుచంబుల మోము రాచు
లోహితాస్యనిఁ - జూచి, లోనన పొక్కి,
యక్కునఁ గదియించి, యాదల నివిరి,
చెక్కిలి నొక్కి, యా చిన్నారిబొజ్జఁ
బుడికి, చక్కిలిగింత పుచ్చి, కన్నీరు
దుడిచి, ముద్దుల చుంచు దువ్వి, మూర్కొనుచు,—

‘ నా యన్న, నా కూన, నా ముద్దుపట్టి,
మా యశ్య, యీ పేర్పుమంటఁ జల్లార్చి 2850
వత్తు వేవేగ; రా వలదు నా నోడఁ;
జిత్త మారగ నీకుఁ జేకూటు శుభము.’
అని యెట్టకేలకు నాలోహితాస్య
మనుజేశుకడ నిల్చి, మఱి యొండు తలఁపు

బుడిబుడి=అల్పమైన. తెచ్చి = తెచ్చుకొని. కిడుకుచుక =
కోరికతో మూల్గుచు. అక్కునక=అొమ్మున. చుంచు=పిల్లజాట్టు.

చంద్రమతిపాతినత్యముచే దావాగ్ని చల్లారుట. III

మది లేక నిల్చి, య మ్మగున ప్రాణేశుఁ
బదిలంబుగా మనఃపద్మంబునందు
ధృత నిల్చి, చంద్రమతీదేవి భక్తిఁ
బ్రతిముఖంబై, యగ్ని భట్టారకునకుఁ
దరుణ ప్రవాళ కుందర కాంతిఁ దనరు
కరపల్లవంబులు గర మొప్పు మొగిచి, 2860
‘వరద, వైశ్వానర, వర దయా లోల,
దురిత సముత్కర తూల వాతూల,
మదిలోన వామ్యున మఱి చేతలందు
వదలక పతిభక్తి వఱులుదు నేని,
నర లోక నుతుఁడైన నా మూర్తి విభుఁడు
పరమ సత్యంబు దప్పక మఱు నేని,
పరమ శీతలుఁడ వై ప్రాణదానంబుఁ
గరుణ మై దొలుత నక్షత్రున కొసఁగి,
మునినాథు ఋణమున మునిఁగి పోకుండ
మనుజేశుఁ గొడుకును మఱి కావు. మ'నుచు;— 2870
జెచ్చర రాయంచ చెంగల్యకొలనిఁ
జొచ్చినగతిఁ జిచ్చు జొచ్చి, యానడుమఁ

— చంద్రమతిపాతినత్యముచే దావాగ్ని చల్లారుట. —

గలయఁ బూచిన కింకుకంబులలోనఁ
జెలువారు చున్న రాచిలుక చందమునఁ

భట్టారకునకుఁ = దేవునికి. తరుణ ప్రవాళ = లేత చిగుళ్లవంటి.
వరద = వరములిచ్చువాఁడా. వైశ్వానర = విశ్వానరబుద్ధునియొక్క
కుమారుఁడా. దురిత = పాపముల - సముత్కర = మొత్తమనెడి - తూల =
దూదికి - వాతూల = గాలిసమాహూతము. కింకుకంబులు = మోడుగుల.

బ్రబల సంధ్యా రాగ పటలంబునందు
 సాబ గొందు క్రొన్నెల సోగ బాగునను—
 మలసి మండెడు పెనుమంటలలాన
 నిలిచి, మైదీగకాంతికి వన్నె నిగుడ,
 దీపించు దాని పాతివ్రత్య మహిమ—
 కేపార వెఱు గండి, యెల్ల దేవతలుఁ
 బారిఁ బారి నుతియించి పువ్వులవాన
 గురిసి. రప్పడు వహ్ని గొబ్బున నడఁగి,
 నిగుడుకీలలు మానె. నివులు మై గప్పి
 బొగయుట బడిగి నిప్పుకలు సల్లారె.
 నావిధంబునను దావాగ్ని సల్లారి
 పోవుటయును; — మహాద్భుతముగా మెఱసి
 తలపువ్వు వాడక తరుణీలలాను
 యెలనవ్వు సిగురొత్త నెప్పటి యట్టు
 లలనడఁ;—జేతు లల్లార్చును నెడఁర
 నలరి యానందస్పృశ్యముఁ జూపుచున్న
 యాలాహితాస్యని నక్కునఁ జేర్చి,
 పాలు చన్నులఁ జేపి పయ్యెద దడియ,
 జడిగొను హస్తాశ్రుజలముల మేనిఁ
 దడిపి, ముద్దాడుచు; ధవునకు నర్థి
 నిలఁ జాగి మొక్కిన;—‘నింటి, నీ యట్టి
 కులసతి నాకుఁ గల్గుటఁ గాదె యిట్టి
 యాపద లెడఁ బాసి యలరంగఁ గలిగె?
 నీ పుణ్యవర్తన నెగడె, లోకముల

2880

2890

. . . సాబగు = అందము. క్రొన్నెల సోగ బాగునను = లేతచందరుని
 రేఖయొక్క సాంపునో. తరుణీలలాను = యువతీతిలకము.

చంద్రమతి మహిమకు కొశికుండు వెలంగుపడుట. 118

నే రట్టు దిట్టు నా కెసంగక యుండ
బోరన మనిపుచ్చుఁ బ్రోచితి గాన. 2400
నీ నిమిత్తంబున నెలత నా కింక
బూని కొశికు ఋణంబున దీర్పఁ గలుగు.
నని యుచితోత్తుల న మ్మహీవిభుండు
తనదేవిఁ బ్రియ మారఁ దగ గారవింప;—

— చంద్రమతి మహిమకు కొశికుండు వెలంగుపడుట. —

నప్పు డా కొశికుం డన్విధం బెల్లఁ
దప్పక వీక్షించి తద్దయు నలిగి,
' కాలాగ్నిఁ బోని యీ కార్పిచ్చుచేతఁ
గాలి వే భస్మంబు గాక తా నిలిచి,
పతియును దాను నెప్పటియట్లు కలసి,
గుతుని ముద్దాడుచు, సురలు నులింప 2410
నున్నది; కల్యాణి కొక్కింత యైనఁ
జెన్నటి యుండదు సీమంతవీధి,
యలికంబు నెమరింప, దలకలు గమర,
వెలనవ్వు గడివోవ, దెసంగదు దప్పి,
చిలుకదు కన్నీరు, జిగి దప్పి మేను
సొలయ, దేమియుఁ బొగమారదు వలున,
పసిమి దప్పదు కమ్మఁ బసుపు లేబూత,
కసుగండ వడుగులఁ, గమలపుఁ జేతు;
లీ తగ వీ తెంపు వీ తెంపు సొంపు
లీ తెఱం గీ మేర లీ దిట్టతనము 2420

రట్టు=నింద. చెన్ను అఱి=సొంపు చెడి. సీమంతవీధి=పాదట
రథ. అలికంబు=నుదురు. కడివోవ=తలుంగదు. వలువ=ప స్త్రము.

లెందు మహాశ్చర్య! మే మన వచ్చు!
 నిందుకళా ధరుం డెఱుంగు నొక్కరుడు!
 బాపురే! నా తపో బలమునకంటె
 దీపించు దీని పాతివ్రత్య మహిమ!
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమశీలంబు,
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యమూలంబు,
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమభూషణము,
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యపోషణము,
 పతిభక్తి సతులకు భయనివారణము,
 పతిభక్తి నిఖిలశోభనకారణంబు, 2430
 పతిభక్తి నింతికిఁ బడయంగ రాని
 యతులితపుణ్యంబు లవి యెందుఁ గలవు?
 వెఱపింపుఁ బోయి తా వెఱచినయట్టి
 తెఱఁ గయ్యె! నింక నే తెఱఁ గిట్ట మీఁద?
 నని తలపోసి, హా! యని, వెచ్చ నూర్చి,
 మనమునఁ జలముఁ గ్రమ్మఱు నూలుకొల్పి,

—, కాకుండు నక్షత్రముని చంద్రమతి హరిశ్చంద్రులకు నిరిపోటుసేయ నియమించుట. —

యడలెను తనరూప మన్య లెవ్వరికిఁ
 బాడ గాన రాకుండఁ బొందుగాఁ గదిసి,
 వక్షుంబు మోము మోవఁగఁ గొఁగిలించి
 నక్షత్రకునకుఁ దిన్నఁగ నిట్లు లనియె. — 2440

* 'నై యన బహువేదశాస్త్రపారీణు
 లై యున్న నా శిష్యు లందఱలోన

నై అనక = శీఘ్రముగా. ఇందుకళాధరుడు = శివుడు. నూలు
 కొల్పి = సూత్రపఠించి.

వెలయ నష్టదశ విద్యలయందు
 బలవంతుఁ గావించి పాటింతు నిన్ను.
 నే చందమున నైన నీ వధూమణికి
 నీ చక్రవర్తివై నెసఁగిన కూర్తి
 వీడి పోవఁగఁ బల్కి. విరిపోటు నేసి
 జోడుఁ బాపుము; దాన సురస మై బరుగఁ
 గైకొని నా నేయుకపటకృత్యములు;
 లేకున్నఁ గొన సాఁగ లేవు నిష్కృవము. 2450
 చేయు మీ పని; కార్యసిద్ధి నా కొదవు.
 పోయి వచ్చెద. ' నని పోయె నత్తాని.

—నక్షత్రకుండు చంద్రమతికి దుర్బోధనలు నేయుట.—

అంత నక్షత్రకుం డామహారాజు
 కాంతా శిరోమణిఁ గాంచి దీవించి,
 ' దేవి, నీ దైన పాతిన్రత్య మహిమ
 వేవేల తెఱఁగుల నిమతింప నరిది.
 యనలకీలావళి కామతి నైన
 ననుఁ బ్రాణములు గాచి నయమునఁ బ్రోచి.
 తీక్షితిలో నీకు నీడుగా మొదలి
 పక్ష మేర్పడఁగ లోపాముద్ర నెన్ని, 2460
 యా యరుంధతిఁ జెప్పి, యనసూయఁ బొగడి,
 శ్రీ యలరార శచీదేవిఁ దలఁచి,
 యలవడఁ గొనియాడ నగుఁ గాక; యున్న
 పాలఁకులు నీతోడఁ బురుడింపఁ గలరె!

అష్టదశ = పదు నెనిమిది. విరిపోటు = భేదము. సురసము = సులువు.
 లోపాముద్ర = అగస్త్యభార్య. అరుంధతి = వసిష్ఠభార్య. అనసూయ =
 అత్రిభార్య. శచి = ఇంద్రునిభార్య. పురుడింపక = సరిపోల.

కరుణమై నీ యుపకారంబు నాకుఁ
 బరఁగఁ జేసిన నీకుఁ బ్రత్యుపకార
 మొనరఁ గావించెద; నొకమాట వినుము.
 చనవుమై గౌళిక సంయామి వేడి,
 క్రమ్మట నాకుఁ గాఁ గైకొని రాజ్య,
 మిమ్ముల నీ కిచ్చి, యీ లోహితాస్యఁ 2470
 బట్టంబు గట్టింతుఁ బరఁగ. నీ ముద్దు
 పట్టి దోడ్కొనుచు నీపట్టణంబునకు
 రమ్మ; నీ కిది పొందు; రా నన వలదు
 నమ్ముము, మృష గాదు నా మాట యతివ.
 ఎలమిమై నటు గాక యీ గ్రామ వెంట
 నలయుక వర్తింప నానించె దేని,
 వన హుతాశన మహా జ్వాలా కరాళ
 ఘనతర విస్ఫులింగముల నంగములు
 గమక పోవచ్చుఁ గాక, కల్పాంత
 డమరు నిష్ఠుర ఘమఘమ రవ స్ఫుటిత 2480
 పటుతర బ్రహ్మాండ భాండ చండీశ
 చటుల రౌద్రాకృతి సమకొనఁ జేర్చు
 కుటిల కాశికు తీవ్ర కోపాగ్ని శిఖలఁ
 బెట పెటఁ బ్రేలక ప్రిదిలి పో వశమే?
 అదియును గాక నేఁ డాదిగా నింకఁ
 బదిదినంబులు సిక్కిర బలికిన మితికి.
 మునినాథు ధన మెట్లు ముందఱఁ జెల్లు?
 వెనుకఁ జెల్లిన దఱవీసఁబు లేదు.

హుతాశన=నిప్పుయొక్క కరాళ=భయంకరములైన. డమరు=డమ
 రుగ మను వాద్యముయొక్క. స్ఫుటిత=పగిలిన. భాండ=భాండముగల.

లే దుపాయం బింక లేశమాత్రంబు

మేదిసీపతి కిట మీఁద నూహింప.

2490

మొదవు పేరాకట నుదరి హు మ్మనుచు

గరియు బెబ్బులివలె గొళికుఁ డలిగి

తడయక వచ్చి మాధనముఁ దె మ్మనుచు

నడిగి యత్తాని బిట్టదలించెనేని,

కడువడి గగ్గంబు గదలి కంపించి

సుడివడి నిన్ను నీ సుతుని నక్కఱకుఁ

బోయి నంతకు నమ్మి పుచ్చు భూవిభుఁడు.

తోయజానన నాకుఁ దోచినబుద్ధి.

— చంద్రమతి నక్షత్రకునికి బుద్ధి సెప్పట. —

నావుడు; — జిటునవ్వు నవ్వి యారాజు

జేవి నక్షత్రకు దెసఁ జూచి పలికె. —

2500

‘ సతి కేడుగడయును జర్చింపఁ బతియె;

పతియ మా దైవ మెబ్బంగుల సతికి.

బలవంత మగువిధి ప్రాణేశుఁ బాప

వలవంతఁ జెందిన వర వహుమణికి

భారంబు హారంబు, భాసుర గంధ

సారం బసారంబు, సార కాసార

తీరంబు దూరంబు, తీవ్రసల్లాప

కీరంబు క్రూరంబు, కిన్నర మంజు

నాదంబు భేదంబు, నవచంద్రకాంత

వేడులు సూడులు, వికసి తోద్యాన

2510

ఉదరి=ఉంకించి. అట్టు ఆరి=మెడ పట్టి. ఏడుగడ=రత్నకుఁడు. వల

వంతకా=మదనకృతము. గంధసారంబు=చందనము. వేడులు=తిన్నెలు.

చూతంబు భూతంబు, సురభి కన్తూరి
 పూతలు రోతలు, పూర్ణచంద్రికల
 మెఱపులు వెఱపులు, మెత్తని దూది
 పలుపులు మలుపులు, పరభృతసమితి
 కూతలు ఘాతలు, గొదమతు మైదల
 మ్రోతలు వ్రేతలు, ముద్దురాయంచ
 మురువులు పరువులు, మోహంపుఁ జెలల
 సరసముల్ విరసముల్, చందనానిలపు
 మెలఁకున యలఁకున, మేల్చి చెంగావి
 జలుగులు నీలుగులు, చివురుఁజప్పరపుఁ
 బొంతలు చింతలు, పూఁబొదరిండ్ల
 క్రంతలు వంతలు, కమనీయ సరసి
 బిసములు నుసములు, పృథు మకరంద
 రసములు విసములు, రమ్య హిమాంబు
 పూరంబు గాదు, కర్పూరంబు నేడు
 వీరుండు మారుఁ—డీ విధమునుఁ గాక
 ముదమునఁ గులశీలములు మదిఁ గోరి
 బ్రదుకు పతివ్రతా రత్నంబులకును
 బతి లేని రాజ్యసంపద లవి యేల?
 పతి లేని సుతు లేల? బంధువు లేల?
 పతి లేని హితు లేల? ప్రాణంబు లేల?
 మతిఁ దలపోయ, నీ మానవేశ్వరుండు

2520

2530

సురభి=తావి. పరభృత సమితి=కోకిల పిండుయొక్క. అలఁకున
 =అయాసము. జలుగులు=సన్న వస్త్రములు. నీలుగులు=ఈ పద్రవములు.
 పొంతలు=చెంతలు. క్రంతలు=రచ్చలు. చింతలు=దుఃఖములు. నుసములు=
 కనరులు. పృథు=గొప్ప. ఈవిధమును = ఈ మై జెప్పినకష్టములుమాత్రమే.

నా కూర్చు నిలకడ, నా తోడునీడ,
నా కన్న పెన్నిధి, నా నోము ఫలము,
నా మేలి చెలికాడు, నా పట్టుగొవ్వు,
నా మెచ్చు వలరాజు, నా నేలరాజు.
చిక్కునే కాశకు చిక్కుల దగిలి?

వెక్కురువకుగ, యీ వెడమాట లుడుగు.

నీవు నీ గురుడును నిఖిల నిగరులు

వేవేల తెఱుగుల వినుతులు నేయ,

2540

జగ మెఱుంగఁగ హరిశ్చంద్ర భూవిభుడు

నెగడు సత్య క్రత నియతిఁ బెం పొంది

వెలయ నప్టదశ ద్వీప సంఘలను

నెఱిమిమై గ్రమ్మఱ నేలు నిక్కముగ.'—

ననుటయు;— 'నిది తథ్య' మని వినువీధి

నను వొంద భాషించె నశరీర వాణి.

యది విని మదిలోన నాశ్చర్య మంది,

కొడుకును సత్కృతకుం డూర కుండె.

2548

ప్రథమభాగము సమాప్తము.

—ॐ—

హరిశ్చంద్రద్వీపద

ఉత్తరభాగము.

—కాశీప్రయాణము.—

మహాజేశు డంత నమ్మగువ నీక్షించి,
 'మనకు నేఁ డిచ్చోట మసలుట దగదు,
 ముందట నున్నది ముయ్యేలు నేల.
 అం దున్న జనులు మహాజనులు. ల' నిన;
 వనిత యిట్లనుఁ బ్రాణవల్లభుఁ జూచి. —
 వెను పొందు నప్పురి పేరేమి దేవ?
 ఒనరంగ నేలెడి యొడయఁ డెవ్వఁడు?
 మన కెవ్వ రందు సంబంధిబాంధవులు,
 మన యప్పు లెగటార్చ మది వేడువారు?
 వినిపింపు వారల విమలాత్మ.' యనినఁ; 10
 జందనగంధి కాజననాథుఁ డనియె. —
 'నిందుకళాధరుం డేలు నప్పురము.
 నా విశ్వనాథుఁడే యాత్మ బాంధవుఁడు,
 దైవంబుఁ డ్రాతయు దాతయు మనకు.

మసలుట = తడయుట. ముయ్యేలు నేల = స్వర్గ భూ పాతాళము
 లందు మూఁడు ప్రవాహములు గా నున్న నదియొక్కచోటు. 2. డేయఁడు
 = వీరిక. త్రాత = రక్షకుఁడు.

నగలక మునినాథు నప్పున కొక్క-
 తెగ నేయ వలయు నొకటి, యె టైన.¹
 నని కుమారుని దన యంస మెక్కించు
 కొని, యటు పోవుచో, గొంత దవ్వులకు; —

— హరిశ్చంద్రుడు గంగాన్నానము నేయుట. —

నరుణారవిందంబు లడుగులు గాఁగ,
 దరుల గ్రుమ్మరు వన దంతావళిమల 20
 యరుతర తుండంబు లూరులు గాఁగ,
 సరస సైకత సీమ జఘనంబు గాఁగ,
 మరుచిరం బగు మేటి సుడి నాభి గాఁగ,
 గర మొప్పు చిటు తరఁగలు వళుల్ గాఁగ,
 మనుదీఁగ నాచు లే నూఁగారు గాఁగ,
 నెనయు జక్కవలు పాలిండులు గాఁగ,
 జెలువంపు బిసములు నేతులు గాఁగ,
 వెలిదమ్మ వద నారవిందమ్మ గాఁగ,
 గలికి బేడిసలు వాల్గన్నులు గాఁగ,
 నెలకొన్న జలవేణి నెటివేణి గాఁగ, 30
 సరవి బె ల్లెసఁగడు జలకణ పంక్తు
 లరు దారు మా క్తిక హారముల్ గాఁగ,

* నలలఁ గ్రీడించు రాయంచలరవము

అగలక = భంగమొందక. అంసము = బుజము. అరుణ అరవిందం
 బులు = ఎఱ్ఱదామరలు. దంతావళిమల = వీనుఁగులయొక్క. ఊరులు =
 తోడలు. సైకతసీమ = ఇసుకదిన్నె ప్రదేశము. జఘనము = కటి. తరఁ
 గలు = అలలు. వళుల్ = కడుపువీడిముడుతలు. జలవేణి = నీటిబాలు.
 హేమనూపుర = బంగారుటందెలయొక్క.

సలి హేమనూపురవాదంబు గాఁగఁ,
 బెను పొంద నెరసిన ఘేనంబు డెలుపు
 దనరారు చున్న చందనచర్చ గాఁగఁ,
 గూ లావనీరుహ కుసుమ పరాగ
 జాలంబు చిత్రవస్త్రంబు గా మెఱయఁ,
 జన లోక పావని జాహ్నువి గంగఁ
 గనుఁగొని, హస్తపంకజములు మొగిచి,
 నుడుటఁ గీలించి, సన్నతు లొప్ప భక్తిఁ
 గదిసి, నందనుఁడును గాంతయుఁ దాను
 నాపుణ్యవాహినియం దవగాహ
 మోపికఁ గావించి, యుచితాహ్నికములఁ
 గ్రమమునఁ దీర్చి, యక్కడఁ గొంత నేపు
 శ్రమము దీరఁగ నిల్చి, జననాథలీలకుఁ

40

—కా శీ పు రి.—

డటఁ జని;—ముందట నా వేల్పుటేటి
 తటమున, మరుతర ద్వార కవాట
 వాపీ తటా కోపవన సముత్తుంగ
 గోపుర ధ్వజ మణి కుడ్డ విచిత్ర
 తోరణ ప్రాసాద తురగ మదాంధ
 వారణ రథ భట వ్రాత సామగ్రిఁ

50

ఘేనంబు = నురుగు. కూల = గట్టునందలి - అవనీరుహ = చెట్లు
 యొక్క - కుసుమ పరాగ == పుష్పాడియొక్క - జాలంబు = సమూహము.
 చిత్ర = పలువన్నెల. జాహ్నువిక = జహ్నుమునికూతును. వాహిని
 యందుక = నదియందు. అవగాహము = స్నానము. వేల్పుటేటితట
 మునక = దేవనదియొడ్డున. సముత్తుంగ = పాడవైన. తోరణ = ముఖద్వార
 ములును. ప్రాసాద = మేడలును.

జెన్నెందు చున్న కాశీపురి జేరి,
కన్నలు విలసిల్లగా, మహీవిభుడు

— . కా శీ త్నే త్ర మ హి మ. —

ముదమునఁ దనదేవిమోము వీక్షించి,
మదిరాక్షి యిందులమహిమ వర్ణింపఁ
బది నూలు ముఖముల ఫణియును జాలఁ.
డిది వేదవిఖ్యాత, మిది ముక్తిమాగ్ధ,
మిది స్వర్గసోపాన, మిది సిద్ధసేవ్య,
మిది దోష చయ దూర, మిది తీర్థ సార, 60
మిది భుక్తి ముక్తి ద, మిది సత్య చరిత
మిది శంకర త్కేత్ర. మిది విచిత్రంబు.
కంతుని కొఱ రోసి కన్నలు మూసి
చింత లొక్కటి చేసి శివుఁ దలపోసి
యల సంతతోల్లాసి యందెడు వాసిఁ
గలిగించు నీకాశి ఘన పుణ్య రాశి.
వామాక్షి, విప్రుని వధియించు నతఁడు,
కామాంధుఁ డై తల్లిఁ గదిసిన యతఁడు,
నుడుగక సురఁ ద్రాగు చుండెడు నతఁడు,
దొడరి సువర్ణంబు దొంగిలు నతఁడు, 70
వనితల శిశువుల వధియించు నతఁడు,
గినుక మై ధేనువుఁ గెడపిన యతఁడు,
గొండీడు, గృహదాహుఁడు, గరదుండు,
జండాలు, దళిలమాషకుఁడును, మఱియుఁ

కంతునికొఱ = మన్న ధునివ్యాపారమును. సంతత ఉల్లాసి = నిరంతరము (శివునందు) అనందించువాఁడు. గరదుండు = విషము పెట్టువాఁడు.

గ్రామి పశు మృగ పక్షి కీటాది జంతు
సముదాయ మైన, నిచ్చట మృతిఁ బొంది,—
మిన్నేటి జడలును మిక్కిలిగన్నుఁ
గ్రొన్నెలపువ్వును గుత్తుకనలుపుఁ
బులితోలుఁగా సెయ్యఁ బునుకకంచంబు
వలుఁదశూలము నస్థి వనమాలికయును
గలయుతఁ డాతఁడై,—కమనీయ రత్న
కలిత మై తలఁచిన కడలనే మెలఁగు
నతుల విమానంబునందుఁ, ద స్నెలమిఁ
బ్రతిడినంబును ససంభ్రమముగాఁ గడిసి,
యొసపరి వన్నెలు నోరచూపులును
ముసిముసి నగవులు మొగడ చన్నులును
అసియాడు నశుములు నలస యానములు
రస మొల్కు బింబాధరంబులుఁ గలిగి,
యలయవిల్తుని మోహనాస్త్రంబు లనఁగ,
నలరాదు రుద్రకన్యాసహస్రములు
వివిధభంగులఁ గొల్ప,—వినుతికి నెక్కి,
శివలోకమున సుఖిస్థితి నుండఁ గాంచు.
ననుచుఁ జిత్రంబుగా నచ్చటి మహిమ
మన మార నాచంద్రమతికిఁ జెప్పచును;—

80

90

—విశ్వనాథాది దేవతా దర్శనము.—

ధవళ గోపుర చతుర్ద్వార బంధురము
ప్రవిమల ము క్తాతపత్ర సుందరము

ఒసపరి=సింగారపు. యానములు=జడలు. బింబాధరములు=
దొండపండువంటి పెదవులు. ముక్తాతపత్ర=మూత్యాలగొడుగుచేత.

నరుణ వితాన రమ్యమును సమీర
 తరలిత వృషభ కేతన భాసురంబు
 మణి రంగవల్లికా మంట పోజ్వలము
 ప్రణాత గుగ్గులు ధూప పటల వాసితము 100
 పటహ భేరీ శంఖ పణవ మృదంగ
 పటు ఘంటి కాదిక బహు వాద్య రవము
 కాంతా సమర్పిత కర్పూర శకల
 కాంత నీరాజన కాంతి శోభితము
 నగణిత కనక కుం భాభిరామంబు
 నగు విశ్వనాథ మహాదేవు నగరు —
 సేరి, యాదేవుని శ్రీ లింగమూర్తి
 గోరి సద్భక్తి నెక్కొనంగ దర్శించి,
 ధరణి జాగిలి మ్రొక్కి, తనమోక్షుగేలు
 గర మొప్పు ఫాలభాగంబునఁ జేర్చి, — 110
 జయ భక్త మందార సజ్జ మోధార
 జయ సద్గుణాధార సంసార దూర
 జయ సత్కృపాలోల శాత త్రిశూల
 జయ హుతాశన నేత్ర జలజాతు మిత్త్ర
 జయ మేరుకోదండ జయ విష్ణు కాండ
 జయ నిర్జితానంగ శశి భవశౌంగ

అరుణ వితాన = ఎఱ్ఱని మేలుకట్టచే. సమీర = గాలిచేత -
 తరలిత = కదలింపఁబడిన. రంగవల్లికా = మ్రుగ్గులతోడి. పటహ = తప్పెట.
 పణవ = చిన్నతప్పెట. శాత = వాడి. హుతాశననేత్ర = నిప్పుకంటివాఁడా.
 జలజాతుమిత్త్ర = విష్ణువునకు చెలికాఁడా. విష్ణుకాండ = విష్ణువు బాణము
 గాఁగలవాఁడా.

చారు కోమల హాస చతుర విలాస

* గౌరీ మమోలాస కాశీనివాస. —

యీ కాశీకుని ఋణం బీ కాశీలోన

దీక్షాని తీర్వఁగాఁ దెరువు గల్పింపు.' 120

మని సన్నుతులు నేసి; యచ్చోటు వాసి,

మన మార నా చంద్రమలియును దాను

భుక్తి ముక్తులు రెండుఁ బోలంగ నొసఁగు

భక్తవత్సలుఁ గాలభేరవుఁ గొలిచి; —

భస్మిత త్రిపుండ్రంబు ఫాల లోచనము

నిశిత త్రిశూణంబు నీల కంఠంబు

భోగీంద్ర హారంబుఁ బురుక కప్పెరయు

నాగ కంకణమును నల్లని మేను

మఱులు కంజడలును మణి కుండలములుఁ

జిఱుగజ్జె మొలనూలు సింగినాదంబు 130

డాకాలి పెండెంబు డమరువుఁ గత్తి

రాకాసి తలలతోరపు వనమాల

సెలవిపైఁ జిఱునవ్వు చిలికడు మోముఁ —

గలిగి యుజ్జ్వలరత్న ఖచితంబు లైన

యోగవాగలు మెట్టి యొక పాద మాఁది

బాగుగా మెసపరి బాగు నటించు

గౌరీ మమోలాస = గౌరియొక్క మనస్సును ఆడించువాఁడా.
దీక్షాని = పూనికతో. నిశిత = వాఁడి. భోగీంద్రహారంబు = సర్వశ్రేష్ఠుడైన.
వాసుకియే అగుహారము. కప్పెర = పాత్రము. సింగినాదంబు = ఊఁడు
కోర్పు. డాకాలి పెండెంబు = ఎడమకాలి పెండేరము. వనమాల = పూదండ.
సెలవి = పెదవిమూల. యోగవాగలు = యోగులపామకలు.

నా దేవదేవుని నానందమూర్తి
 మోదంబుతోఁ జిత్తమున నిల్పి మొక్కి;
 మఱియు నచ్చట మఱి మంత్రోపధములఁ
 గఱవక యుండ వాకట్టి సింహముల
 శరభంబులను ఘోరశాస్త్రాలములను
 వెర వారఁగా నెక్కి విహరించి, యజిన
 విరచి తాసన భద్ర విన్యాస సరణి
 నరుదు గా నాసీను లై, యణిమాది
 . సిద్ధులు గలిగి ప్రసిద్ధులై నట్టి
 సిద్ధుల నిష్టాథసిద్ధిగాఁ గొలిచి;

140

— . నక్షత్రకుండు నిక్కచ్చి చేయుట. —

మగిడి భూవిభుఁ డొక్క మతము పొంతకును
 దగఁ జేరి యున్న యశ్రుతి;—నిష్ఠ లురుల
 వీక్షించి యవ్వహీవిభునితో ననియె
 నక్షత్రకుండు మది నయమింత లేక,—

150

“ యచ్చుగా మాగురుం డవనీశ నీకు
 నిచ్చిన మితి నేఁడు నెల్లియుఁ జిక్కఁ.
 బచ్చ వైకము గూడఁ బడినది లేదు.
 తచ్చలు పచరించి తటమటించెదవు.
 ఇప్పు డేమటుపాట నిటకు నేతెంచి
 ముప్పిరి గొనుకోపమునఁ గౌశికుండు

అజిన=తోలునందు-విరచిత = వేయఁబడిన-ఆసన = పద్మావ్యా
 సనములయొక్క-భద్ర=శుభమైన-విన్యాస = రచనయొక్క-సరణి =
 విధముచేత. తచ్చలు పచరించి = టక్కులుచేసి. తటమటించెదవు =
 మోసపుచ్చుచున్నావు.

నన్న పీక్షించి 'యీ నరనాథుమీద
మిన్నక తరువుండి మిలివోక మున్నె
పన్న గాఁ దె వ్వున్న పసిడిచాకముల
నెన్నము నీ. వన్న నెనట నేఁ దెత్తు?
బసిడిఁ దె వ్వుచు నేఁ బలుమాలు వేడ
మిసుగ వేనుగు గవ్వ మీటినయట్లు.
చదువ సంతరమాయె; జాలు నీ బాగు;
తుద లేదు; పీనుగుతోడిబాగరము.
బోయబొంతులు బొంకి పోయెవో, లేక,
మా యప్పు నేటితో మాన్ని పుచ్చెదవో?
నిను నేడు ముఖమున నెత్తురు ప్రామి
కొని గుల్ల పలుపక కొలికికి రావు.
పట్టి గుత్తని నిన్నుఁ బ్రజలు పీక్షింపఁ
జట్టు మోయించెద సర్వథా చూడు.”
మనుచు నక్షత్రకుం డంతరంగంబు
మునుకొని చిల్లులు పోవ నాడుటయు;—
జననాథుఁ డాత్మలోఁ జాలఁ జింతించి,
తనయుండు నాలును దానును దక్క
నితరధనంబు లాం డేమియుఁ గలుగు
మతము గానక,— చంద్రమతి దిక్కుఁ జూచి,

160

170

మిసుకవు=కదలవు. ఏనుగు గవ్వక మీటిన యట్లు = గవ్వ
తోమీటినయెడల ఏనుగు కదలనట్లు. చదువక = చదువుకొనుటను.
అంతరము = విఘ్నము. నెత్తురు ప్రామి కొనుట - తానే హరిశ్చం
ద్రునిచే గాయపడినట్లుగా చూపలు తలంచుటను. గుత్తని = మైకము
పెట్టి కొన్నట్టిదానుఁ డని. చట్టు=తాలిని. సర్వథా = ఎల్లప్రకార
ముల చేతను.

గుడిగుడిఁ గన్నీరు గ్రుక్కుచు, నొండు

నుడువ నాలుక రాక నులివేడి యూర్పు

— చంద్రమతి పతితో తన్ను మ్మి ఋణము తీర్పు మనుట .—

లందంద నిగుడ, మో మర వాంచి, యన్న—

చందంబుఁ జూచి యా సాధ్యలలామ, 180

దీపించు పతి వక్త్ర దృష్టి విచేష్ట

లేపార నింగితం బెఱిగెడి యట్టి

చదురాలు గాన సంశయ లేక మయిన

మది లేక వల్కె దీమసము పెంపునను.—

‘భూచక్ర మెల్ల నేర్పున నేలికట్టి

రాచ వేల్పు నీవు ప్రాకృతు నట్లు

పాయని చింత విభ్రాంతిఁ గుండెదవు.

దాయంబుతల నిట్టి దైన్యంబు దగునె?

మలిఁ బూని నీ సత్యమహిమ పెం పొంద

మితి రెండు దినములు మీఁద నుండఁగ నె 190

చొప్పుడ నప్పు దీర్చుట మేలు. దినము

లాప్పు నొండొక బెక్క నెక్కుటి దఱుఁగు.

నుడితప్పు వాతప్పు నుసలక సత్య

మెడలింపఁ గనిపట్టు నెఱుఁడుఁ గౌశికఁడు.

శకువులు వాపోవఁ జెక్కిలి మీటి

విశదాత్మ పాలు ద్రావించు చందమున

దీమసము = ధైర్యముయొక్క. ప్రాకృతునట్లు = పామరునివలె.

దాయంబు తలక = ఆపత్నమయమున. నుడితప్పుక = మాటతప్పును.

వాతప్పుక = నోటితప్పును. నుసలక = తడయక.

* నుసులుగ మనవెంట నుండి యీ యప్పు
 కనటు వాపఁగ నేఁడు గలిగె నీ వడుగు.
 నింటి వేలుపు మన కితఁ, డింక నెన్ని
 కంటకంబులు వల్కుఁ గా. కేమి దీనఁ? 200
 బేద నే నని నోరఁ బ్రేవులుఁ జూపఁ
 బోదురే ఋణముఁ దెపునఁ గొనువారు?
 జపములుఁ దపములు సకలదానముంబు
 లుపవాసవిధులు దేవోపచారములుఁ
 గ్రతువులు నొసరించి కాంచుపుణ్యంబు
 లతులిత సత్యః వాక్యమునకు సరియె?
 కావున నిప్పు డక్కఱ వాపి కొనఁగ
 నేమిధంబున వెర వేమియుఁ గాన.
 మేడపక నను విక్రయించి చెల్లింపు,
 కడఁ బడుఁ గొం త్రెనఁ గొకిత ఋణము. 210
 కడమకు నెకలెగ గల్గు నెల్లిటికి.
 గుడిఁ జాట్టి వచ్చినకొలఁది మే లొదవు.
 నఱుమఱ లేక లె.' మృనుటయు;—గుండె
 మెఱుంగుఁ గైదువుఁ గ్రుచ్చి మెఱమి నట్లయిన;—
 నులికి భూపాలుఁ డా యుగ్మలిఁ జూచి
 పలిక బాష్పములు తొప్పల నప్పలింప. —

ఉసులుగఁ = సదుపాయము గా. కనటు = మాలిన్యమును. వెరవు =
 ఉపాయము. కడఁబడుఁ = తగ్గును. లెగ = దారి. ఎల్లిటికిఁ = తేపటికి.
 కైదువుఁ = కత్తిని. మెఱమినట్లు = త్రిప్పినట్లు. అప్పలింపఁ = త్రోసి
 కోని వచ్చుచుండఁగా.

‘మదిరాక్షి, యీ వేడి-మాట నా చెవుల
గడియించి పాపంబు గట్టుకో దగునె?
పతి యెట్టి శస్త్రంపుఁ బని పేసి యైన
సతిఁ బ్రోచు టిది ధర్మశాస్త్రసమ్మతము.
ఆలి నమ్మినకప్పుఁ డనుచు నెల్లడలఁ
బాల నిందించుచు జను లేవగీంప,
వదనాంబుజము వంచి వసుధఁ బెక్కిండ్లు
బ్రతికెడి యీ మాల బ్రతు కేటి బ్రతుకు?
పడఁతి నేఁ డిట్టు నికొ బలిమాలి యమ్మి

220

* పడయఁగాఁ దగు నింద్రపద మైన నొల్లె.

లెక్కింప నపకీర్తి లేని జీవనము
నిక్కంటుగా నెక్కు నిముసంబు చాలు.

సెఱలంగఁ బ్రాణుల నొత్తి కుత్తుకలు
కఱకఱఁ దటిగెడి కటికవాఁడైన

230

దయ లేక తనకళత్రము నమ్ము కొనునె?

నయ మేది దీనికి నా మది సారదు.

ధనమునకై పత్ని దాసిగా నమ్మి
చనునె భర్తకుఁ గూడు చవి యని కుడువ?

మరణంబు మేలు నెమ్మది దీనికంటెఁ

బరికింప.’ ననుడు;—నప్పడఁది యిట్లనియె.—

“నాపద వచ్చిన యప్పుడే మున్ను

దాఁచిన ధన మిచ్చి తగుఁ బత్నిఁ గావఁ.

పగింపకొ = రోయఁగా. బెఱలంగకొ = విలపించుచుండఁగా.

కళత్రముకొ = భాగ్యము. నయము = నాయము. ఏది = మాని.

* ‘...నింద్రపద మైన’ అని పూ. ము.

బనఁ బల్కి నై నను జట్టిగా నున్న
 తన పి నచ్చిఁ బారఁ దప్పింప వలయు? ' 240
 నని చెప్ప నీతి వాక్య స్థితిఁ గొంత
 నునమునఁ దలపోయుమా. చల మేల!
 నతి నున్న యున దోషముఁ బాసి పుణ్య
 గతి కేగు సద్విధి గలిగినఁ జూచు;
 బంకజహితవంశ, పాఱున కిచ్చి
 బొంకిన పాపంబు పోలియ రేమిటను.
 బొంకిన నగని వొలియు, నాయున్య
 మిందు, దేహవ దప్ప, నెకతెగుఁ గిట్టి,
 నన్నుక మాలు, మానము చూలపోవు,
 వన్నుగఁ బుణ్యంబు, నచ్చ నాపదలు. 250
 ధరి 'నాథ'లో ద్విష్కృతం పర? ననుచు
 నురుఁడి మ్రోయుచు నుండు వేదములు.
 నాలును బిడ్డలు నగంబు నెపుడు
 గాలిసంకెల లెల్ల కదలను బతికి.
 ముఱచియు వీనినై నమ్మన నేయ
 రఱుక గల్గినధీరు లెల్ల కాలము.
 వక్రంబుగా నాడ వలదు నన్నిపుడు,
 విక్రయింపఁగ నేళ విచ్ఛేయు." ననుచు
 ముదమున జూగిలి మ్రొక్కి హస్తములు
 గడియ ముగియు, నాకళ్యాణిఁ జూచి;— 260

జట్టిగాఁ = బ్రేయముగా. బారిఁ = అపదను. పాఱునకుఁ =
 బ్రాహ్మణునకు. పోలియదు = నశింపదు. అనృతాత్ పరం దుష్కృతం న =
 అసత్యమును మించిన పాపము లేదు. ఉరువడి = నిశ్చయముకలవై.

‘కనబాక్షి, నిను నాడు కనవహ్నిఁ గూల
ననుమలించిన నాకు నకసుళం బెద్ది!

నా కతంబున నిట్టి నలఁకువ కచ్చె;

నా కతంబున నిట్టి నగుఁబాటు వుట్టె.

సొందిఁ బెం పెసఁగు రాజులదేవు లెల్లఁ

బరువడిఁ గనుసన్నఁ బనులు గావింప

నురువై కింకంబుల నుండు ని న్ని ప్త

వర్తవుగ నమ్ముకో వలసె నే మందు!

నీయట్టికులసతి నీయట్టిసాధ్వీ

నీయట్టిప్రియతమ నేటితోఁ బాప

సమకట్టెనే నాపబాతిదైకంబు!

కమలాక్షి నా పూర్వకర్త మెట్టిదియె?

లక్కయై కఠఁగదు లలన, నా కిట్టి

దిక్కు కచ్చుటకొ నా చిత్తంబు మిగుల?

ననదలై నిన్నిప్పు డమ్ముకొ మ్మంచు

ననుమలించి జేసెద కకట! నా గుండె

తూలదు శ్రీలదు తునియ లై పోవ

దోలంపుముద్ద గా దో పువ్వుబోడి!

కనబాక్షి, నినుఁ గూడి వర్తించు ఘోర

కనములు శృంగారకనములు నాకు;

మగువ నీ వున్నకొనులత్పణ శయ్య

తగు హంస తూలికా తల్పంబు నాకు;

గలకంతి, నీ పొందు గల గిరి గుహలు

గులలిత మణి చంద్రశాలలు నాకు;

270

280

అకసుళంబు = అసాధ్యము. పరువడికొ = క్రమముగా. వర్తవు

గొ = దానినిగా. ఓలంపు = ఓలగందంపు. చంద్రశాలలు = మేడలు.

మలయజగంధి, ప్రేమమున నీ వ్రేసఁగు
 ఫల కంద మూలముల్ బహువి ధాన్యములు;
 జలజాతీ, కేఁడు నా సామ్రాజ్యలక్ష్మీ
 తోఁగి పోయిన రీతి దోఁచుచున్నదియు.'
 ననుచు నాందోళింప నతినిఁ గ్రోధమునఁ
 గనుఁగొని మఱియు నక్షత్రకుం డనియె. —

290

“ భూమిశ, మాటలఁ బ్రోద్దుఁ బుచ్చెదవు.
 నామసం బేల? నిత్రటి వె నేది
 తరుణిఁ బూయఁగ లేక తల్లడించినను,
 మరి యుపాయము నెప్పు మా ధనంబునను.
 బాగు నేయక పత్ని జటిగా నిచ్చి,
 నా గురునాథు ధనంబుఁ జెల్లింపఁ
 జెచ్చెర లేచి వచ్చెనొ రావొ కడను?
 ‘వచ్చెద నో మాని వైశంబె?’ యనుచు,
 నాసలఁ బెట్టి నన్నడఁగింప వలదు.
 వేసాలు వేయక వేగ తె. మ్మ” నుచు,
 జేపట్టి తివియ వచ్చిన;—వారి తెగువ
 కా వసుధాధీశుఁ డాత్మలో గోసి,

300

— హరిశ్చంద్రుఁడు ఆలిని అమ్ముటకు తిరుగుట. —

నిమిసంబు నవ్వోట నిలురక కదలి,
 రమణి నమ్ముటకు నై రాజమార్గమునఁ
 జనుదెంచు నప్పు;—డాబానుబాహులును
 బెను పొందు మూఁపులఁ బీన వక్షంబు

మలయజ = చందనమువంటి. ఆందోళింపఁ = సంశయింపఁగా. ఆబాను
 బాహులును = మోఁకాలివఱకుఁగల చేతులును. తామసంబు = విలంబము.
 ఏని = కోల్పోయి. లేక, కడకు = కడవఱకు. పీనవక్షంబు = బలిసిఁబోవు.

నురుతరస్కంధంబు నొక పగుమేను

నన నుత సింహాసన స్థితు భంగి

— పురజనులు హాశ్వత్థాద్వైత వర్ణించుట —

నరుదాగ, తైత్తిర్య బ్రహ్మక మాచి,—

పురజను లాత్మలో బొదలు వేడుకల

310

నీ చంద మీ యంద మీ రాజసంబు

నీ చూపు నీ యేపు నిట్టి వేజంబు

నీ వెంపు నీ సాంపు నీ ప్రతాపంబు

నీ పోడి మీవాడి మీ భుజాబలము

నెందు నెవ్వరియంద నెన్నడు గాన.

మిందు కళా ధరుం డితడు గాబోలు;

నిందుకళాధరుం డితడు డగు నేని,

నందివాహనము పినాకంబు నేవి?

కరిగోలు పుణ్యం కంకిణ హారములును

జులుగుం గన్నును వాడి శూలంబు నెవ్వి?

320

కరి రాజ వరదుండు గాబోలు నితడు;

కరిరాజవరదుం డీధురుం డగు నేని,

గరుడవాహన మెవ్వి? సున మైన యట్టి

సరసను నిజ శంఖ చక్రము లెవ్వి?

పురుహూతుం డీ ధునధుజుండు గాబోలు;

పురుహూతుం డీ సునధుజుండు డగు నేని,

యిర వొందగా వెల్లటేనుంగు నేది,

కర మొప్పు నల వేయి కన్నులు నెవ్వి?

ఉరుతరస్కంధంబు = మిక్కిలి గొప్పకంఠపీఠము. ఒకపు = అందము. కరిగోలు = ఏనుగుచర్మము, పురుహూతుడు = ఇంద్రుడు. మనసిజుండు = మదనుడు.

మనసిజాఁ డీ మహామహుఁడు గాఁబోలు;

మనసిజాఁ డీ మహామహుఁ డగునేని,

330

ననవిల్లుఁ బుష్పబాణంబులు నెవ్వ?

చన నైప్పుఁ గాఁ గీగ జయ వాజి యెట్టి?

యలుఁగ రా దీతని; నెసఁగు తేజంబు

మలుపడ్డ నిప్పుక ముడ్కిఁ గున్నాఁడు.

పఁగ నీ విభుపదపంక్తి జాడలను

బరకింపుఁ డివె సార్వభౌమ చిహ్నములు.

— పౌరస్త్రీలు చంద్రమతిని వర్ణించుట —

మరి చూడ గన్చు యీ మానినీమణిని—

దెగ వుచ్చు నద్దంబుఁ దెగఁడెడు మోము,

జాతి నీలపు రంగు బడిసిందు కురులు,

లేత చందురుఁ బిసాళిందు నెచ్చుదురు,

340

మదచక్కోములతో మలయు నేత్రములుఁ,

గొదను శీర్షకు సిగ్గు గొలిపెడి చూపు,

విరుల విండ్లకు నమ్ము వేసిన బొములు,

సరస సంపకము మెచ్చని నాసికంబుఁ,

దెలి మొల్లి మొగ్గలఁ దెగడు పల్వరుస,

పులకండ మొలికెడు బొవ్వుంచు మోవి,

మహామహుఁడు = గొప్ప తేజముగలవాఁడు. నన = పూవు. కీగజయ వాజి = చిలుకయ నెడువిజయాశ్వము. తెర = గొసె - పుచ్చు = తొలగించు. పిసాళిందు = తిరస్కరించు. మలయు = మార్కొను. అమ్ము వేసిన = బాణముతో వేటువేసిన. పులకండము = కండచక్కెర. బొవ్వుంచు మోవి = ఎఱ్ఱని పెదవి.

చీకటి విరియించు చిలునవ్వుల, బసిడి
 * రేపలతో నెదిరించు చెక్కిళ్లు,
 గంతు | సంకున బొమ్మ గట్టిన గళము,
 దంతి కుంభముల నదల్పు పాలిండ్లు, 350
 చిగురు టూషల నిరసించు హస్తములు,
 గగనంబుతో బరిఘాణించు నడఁము,
 తేటి తొక్కల దండఁ దెగడు నూఁగారు,
 వాట మై త్రొక్కి నిల్వఁగ వచ్చు పిలుఁదు,
 లనటికంబముల గయ్యాళించు తొడలు,
 ననవిల్లు కాహళల్ నగు చిలుదొడలు,
 గెందామగల నేవగించు పాదములు.
 సుందరి గా దిది సొబగు రాయంచ;
 యంచ గా దిది నడ పారు క్రొచ్చుంచు;
 మించు గా దిది రాచ మెచ్చుల ప్రతిమ; 360
 ప్రతిమ గా దిది పచ్చి పగడంపు లతిక?
 లతిక గా దిది నవ లావణ్య సరసి,
 సరసి గా దిది పుష్పచావుని శరము;
 శరము గా దిది రతి సవరించు చిలుక;
 చిలుక గా దిది వికసించు చెంగల్య;
 గలువ గా దిది చంద్రకళ వంటి చెలుక.
 చెలువ యీ గతి విలసిల్లఁగా వలయు;
 వలయుఁ గాంతల కిటువలె బుట్టు గలుగ.*

కంతుసంకున = మన్మథునిశంఖమును. బొమ్మగట్టిన = అవమా
 నించిన. దంతి = ఏనుఁగు. పరిఘాణించు = ఎదుర్కొను. తెగడు = నిందించు.
 గయ్యాళించు = ధిక్కరించు. నడపు = నడక.

* '...మునించు చెక్కిలును' అని యొక పా. | 'సంకు' అని, పూ, ము.

— . రాజు చంద్రమతిని అమ్మ జూపుట . —

నని ప్రజ దర్శింప నారాజు పలికె. —

‘ వినరయ్య, చెప్పెద; — విశ్వంబునఁ 370

గొనియాడఁ దగు భాను కులమున నేను
జనియించినాడఁ ద్రిశంకు నందనుడఁ
సార్యభౌముడఁ హరిశ్చంద్రుఁ డనాడఁ.

స్వ సర్వంసహఁ చక్రంబు నెల్ల
నా కౌశికుని కిచ్చి యటనికి మున్ను
మేకొన్న భనముకై మెలఁతె నమ్మదను.

సన్నత బహు వేద శాస్త్రాని కళల

నెన్నిక కెక్కు మహీసుగులార,

శరణు మున్నెట్టి శత్రువు నైనఁ

గుణించి నుత్తమ క్షత్రియులార,

కోటికిఁ బడఁ గెత్తి కోరు వస్తువులు

పాటించి యొసఁగు సంపాసగులార,

మగఁటిమి ననిమొన మార్కొని పోరి

పగఱకు వెన్నీని భటముఖులార,

కట్టల్కు వేటాటుగా వడి వ్రేయు

రట్టడి బిరుదుల రాహుత్తులార,

పతి హిత సాహస బహువిధోపాయ

చతురులై నుతి కెక్కు సత్సంస్థులార,

చననరులార, యో సామంతులార,

ధనపతులార, యో తిగు దొరలార, —

380

390

సంపాసగులార = వణిజులార. మగఁటిమిక = శౌర్యముతో.

అని మొనకొ = యుగ్రాగ్రమునందు. రట్టడి = బెట్టిక మయిన.

పసిండి శేదగి రేసు పస మించు మేని
 కుసును కోనల నిత్తు కొనరయ్య మీను;
 తామరపువ్వు నదల్పు నెఱ్ఱెము
 కోమలి నమ్మెద కొనరయ్య మీను;
 నేసి కొమ్మించు రాణించు కన్యల
 గురుకుల నమ్మెద కొనరయ్య మీను;
 * చుగ రాజునకు తోమ్మ మెట్టి నడుము
 చిగురాకు బోడి నిచ్చెద కొనరయ్య;
 కలహంసలకు నవళు మైన నవళు
 మెలతుక మీకు నమ్మెద కొనరయ్య; 400
 తిగవు మీఱగ నన్న దను జూడరయ్య;
 తెగడక నా కొక్క-దిక్కు గారయ్య;
 యలుగక నామాట లాలింప రయ్య;
 చెలగి నా యక్కఱ జేకొనరయ్య.'—
 యని దైత్య మేగిడ నమ్మహారాజు
 దనపత్ని నమ్మ దుర్దశ జూచి పొక్కి
 —. పౌర వాక్యములు.—

వాడవాడల నెల్లవారలు గుములు
 గూడి యశ్రులు జడిగొన దనులోన;—
 “గటకటా! యిట్టి వెంగలిరాజు గలండె?
 మటుమాయతపసి యే మరులు కొల్పినను” 410
 నెమ్మది దన యేలు నెలకు దోడు
 సొమ్ము లన్నియు నిలుమాటగా నిచ్చి,

పసిండి శేదగి = పచ్చ మొగలి. అనళుళము = అసాధ్యము. పత్నిక =
 భార్య. అశ్రులు = కన్నీళ్లు. నిలుమాట = నిలువుదోపుడు.

* ‘...బొమ్మ పెట్టిన...’ ‘...బొమ్మ పెట్టిన...’ అని పూ. మ.

‘ య మైదఁ గడచుకై యాలిఁ గొం డ’ నెనుఁ.

దమ్మ మానినయట్టిధన్యులు గలదె ?

యివ్వసుంధరఁ బుణ్య మెంతయుఁ శేసి

యెవ్వని బొందితో నేగిరి దివికిఁ ?

జయపులు విని, మీఁద జరుగు సౌఖ్యంబు

మది నమ్మి, బ్రతుకు బ్రాహ్మణునకు నిచ్చెఁ !

బరుపడ మొగిలుబోపలి నీళ్లు నమ్మి

దొన నీళ్లుఁ జల్లు వేదలు లెందఁ గలరె ?

420

యాలు బిడ్డలు దగు లని మున్నె గోసి

చాలించి నట్టి నిస్సంగుని నైనఁ

శేసిన వేరమి చేసేతఁ గుడువఁ

శేసి యీ బూమెలు నేనె దైవంబు.’

అను మందఁ, మఱి కొంద ‘అకట! యీరాజు

నన నేల? విప్రుల కవని వల్లభులు

దగిన దానము లీనో? ధన మియ్యఁ గొననో ?

పగ గొని యీగీతిఁ బట్టి యట్టినిమి,

దార లెక్కలకు నై తరువులు వెట్టి,

దారల నమ్మించి, ధనములు గొనెడి

430

కఠినచిత్తులు లేరు కాక లోకముల ?

* హం మేల స్పృహలతో యమివ రేణ్యులను?

‘సుంధర’ = భూమియందు. పనుపడ’ = నిశ్చయముగా.

‘మొగిలు’ = మేఘము. దొన = కొండమీది నీటిపల్లములలోని చల్లు = పాఱ

జల్లిపోగొట్టు. వేదలు = వెట్టివారు. తగులు = తగులొటము. బూమె

లు = మాయలు. అట్టి = మెడను. దార = ధారాదత్తముల. దారల’ =

భార్యలను. హంము = పట్టుదల. యమివ రేణ్యులను’ = మునిశ్రేష్టులను.

* ‘హం మేల స్పృహలతో సంకుమీంద్రులకు? అని హ. మ.

ఇందు దగ మనగా శాస్త్ర మని గ్రహింప వలసి యున్నది.

వెడమతులైన యీ విప్రులఁ జూడ,
వడి ముడిగాఁ జొచ్చి వాత వెల్లుదుగు.
ఉపకార మోపిక మొనరించువారి
కపకాగ మొనరింతు రప్పడే కడఁగి.

యల గుజ్జ వడుగు మూఁ డడుగులనేల
నొలితొలి బలి వేడి తుది నెల్లు నేనె?

మరి కశ్యపాది బ్రాహ్మణు లిల గుల్లె
బరతురామునిచేతఁ బడసి యా ఘనుని

440

నుదధిలో నైసఁ గా లూఁదంగ నీక
కదలి పోఁ వోలెఁ గజిబిజి నేనె?

యిది యన్న యేటికి నీ కాశికండు

తివిరి విప్రుఁడు గాక తిరిగెడునాఁడు

సాలపు దీఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి

నొలఁగి పోవుచు నెన్ని దొసఁగులు నేనె?

నిదె మహీతల మెల్ల నేలు నీ రాజుఁ

జెదరక యి క్లేడు చేట్లను జెటిచి

పోనీక బందెలఁ బొరలించి తపసి

రానవుం దై నల్ల ద్రావు చున్నాఁడు!

450

కడఁగి పీనుఁగువొందఁ గంపించు వేల్కి

కుడువఁ గాఁ జూచు కమ్మూర్తిగాఁ డీతఁ!

వెడ=కుటిల. ముడిగాఁ = ముడ్డిగుండ (అతి వినయమునో).

గుజ్జవడుగు=వామనుఁడు. ఉదధిలోఁ = సముద్రమునో. గజిబిజి=అల్లరి.

సాలపు=శ్రమ. దొసఁగులు=చెడుగులు. ఏడుచేట్లఁ = సస్తవ్యసనముల

చేతను. బందెలఁ = నిర్బంధములచేత. రానవుండు = రాక్షసుఁడు. నల్ల =

నెఱ్ఱురు.

చేడి నెవ్వరు లేక యీ రాజు తలనె
 కూడెనే యీ బలుగు త్తంపు టప్ప!'
 ననగ; నంకొక కొండ 'అద్ది రా! చేటు!
 ధనిసుల మని ప్రల్లదంపుఁ బెంపునను
 రాజులు వాటిందు రాణివాసముల
 నూజతో నూడిగం బూనరింపఁ దమకు
 * వరవులఁ గాఁ జేసి వరుస వర్తింపఁ
 బురిలోనఁ బలుకాసిపురువుల తరసె!
 కరి రొంపిఁ జిక్కినఁ గ్రమ్మట నెత్త
 కరి యోపుఁ గాక, సూకిరి మెట్టు లోపు!
 ధర నింతవాని దుగ్ధశ నివారింప
 నరు లోపు. గుర విశ్వనాథుండు దక్కి?'
 నని యని వగచును, శ్రువు లాబుక
 మును చిన్నబోయిన మోములు వంచి,
 మరి నిల్వఁ జాలక మండిరఁబలుకు
 నరిగి, శోకాగ్నుల నలయు చున్నంత; —

460

— కాలకౌశికుఁడు. —

నాపురి గౌళము నాక్ష చే మున్నె
 కారపురంబుగ నుండి కపటమాగ్ధమునఁ
 జనఁటి విప్రనిరూపుఁ జేకొని మిగుల
 నను వొందఁ బరయిందు నా కలిరాజు -

470

గుత్తంపు = దట్ట మయిన. ప్రల్లదంపుఁ బెంపునను = వెను గావరము
 చేత. రాణివాసములకొ = రాణులను. పండిగంబు = సేవ. వరవులఁ గాక =
 పరిచారికలను గా. పులుకాసిపురువుల = పచ్చ తెక్కిపురువులను.

తలఁప నింతిం తని తన ధనమునకుఁ
 గొలఁది గా దని నెట్టి కొడుకులు దన్ను
 వారిక నడుబాము వచ్చి వేడినను,
 కోరిన ధనములు 'కొండు కొం' జనుచు
 నక్కఱగండఁ దై యప్పు టప్పటికి
 వెక్కసంబున నూర్లు వేలు నప్పచ్చి,
 ముట్టఁ జిక్కిన వేళ ముట్టి చెపట్టి
 రట్ట దై తిరిగి పత్త్రంబులు గొనుచు,
 బెట్ట వచ్చినఁ గల్గ వెనపులు వెనఁచి
 తిట్టి వారును దానుఁ * దిరితీపు లాడి,
 'మటుమాయలాఁడు, కంబళపురీషంబు,
 పటికింతలపిల్లి, పట్టిన ! దొమ్మ,
 శుద్ధకష్టం. దాని చూపలు దెగడ,
 బద్ధకంబుగఁ బెక్కు బాసలు సేసి
 వృద్ధి మీఱగఁ జక్రవృద్ధిని మాన
 వృద్ధిని లెక్కించి వెన నప్ప లెత్తి,
 కాలకాశికుఁ డనఁగాఁ బేరు వడసి,
 కా లీచఁ జనుచు శీఘ్రముగ నింటింటఁ

480

490

నడుబాము = అర్థ రాత్రమున. చిక్కిన = కృశించిన - అప్పుబొత్తిగా
 తీర్పలేకపోయిన. ముట్టక = (చేతితో) త్రోయఁదగినట్లుగా. రట్టడి =
 కఠినుఁడు. వెట్టక = చెల్లించుటకు. తిరితీపులాడి = వెనఁగులాడి. కంబళపు
 రీషంబు = కంబలి కంటిన మలము - వదలదు - అసహ్యము. పటికింతల
 పిల్లి = చలము పట్టినపిల్లి. పట్టినదొమ్మ = తగిలినట్టి దొమ్మసంకటము. బద్ధ
 కంబుగ = సత్యమని. బాసలు = ప్రమాణములు. వృద్ధి = వడ్డీ. చక్రవృ
 ద్ధిని = వడ్డీవడ్డీని. మానవృద్ధిని = నెలవడ్డీని. కాలీచక = కాలివంకరతో.

* 'తిరితీపులాడు' అని బహువ్రణమున, † 'దొమ్మ' పా. = మాంసభండుము.

బాయక పంచాంగ పఠనంబు నేసి
యాయవారము ల్పత్తి యతిదైన్య వృత్తి
నడిగిన ధాన్యంబు లవి వేలువేలు

* ముడిచిన మూటలు మూపునై వ్రేలఁ;—
దోలు నస్థులుఁ జిక్కి తూఁగాడు మేయఁ,
బేలు రాలడు సిగ, వెడతలఁ గణితి,
పిల్లికన్నులుఁ, గుఱుపీచుమీసములు,
నుల్లిగడ్డంబు, నత్యుగ్రదృష్టియను,
దళ మైన పట్టెకర్థనములు, వ్రేళ్ల
నులిచిన దర్భలు, నుడుటివై బొరుసు,
మొలుగు నోరును, వెలి కఱికిన పండ్లు,

500

† నలుపు దోవతియను, పంచాంగంబుఁ, ముష్టిఁ
బరఁగిన కగతిత్తి, పత్తాల సంచి,
యొరగిన గొడుగును, నుసి రాలు కోల,
విడువక గోహత్య వ్రేలుచు నలుక
ముడివడ రాజు మోమును, గల తన్ను—

‘నదె కచ్చె నద పీఠుఁ గనుచు సంతతఁ
గదియుచు మై పుస్తుకంపున కెఱసి
తొలఁగుచుఁ బురజనుల్ తుప్పున నుమియఁ,
బలుమాటుఁ గెలఁకులు పరికించు కొనుచు,
‘నెవ్వఁడు నృత జాతుఁ, డెవ్వఁడు మిగ్గుఁ,
‘డెవ్వఁడు దుర్మతుం డీపుణ్యోఁ ?

510

కుఱు = కుఱుచు. నులిచిన = నులిపెట్టిన. బొరుసు = కణితి. అలుపు
= శీర్ణమును. కరతిత్తి = పట్రపుచేసంచి. ఉసి = పుప్పి. పుస్తుకంపున కుఱు
= దుర్గంధమునకు. నృతజాతుఁడు = గచ్చిపుట్టిన వాఁడు. మిగ్గుఁడు రోగి.

* ‘ముడిచిన బట్టలు’ † ‘అరణి’ పూ. ము.

ప్రేతవాహనుని గాఁ బిలువ రెవ్వరును,
 బ్రాఁతి గా వెడలింప బడుగులు లేవు,
 బొమ్మరాకాసుల భోజనమ్ములకు
 గ మ్మని ప్రార్థింప రాఁ దొక్కరుండు,
 బిండివంటలు నెయ్యి తెల్లంబు ప్రప్ప
 గండశాంతులఁ దృప్తిగాఁ దిన లేదు,
 సప్తకంబులఁ బాయసము నెయ్యి పెరుఁగు
 తృప్తాఃస్త గా జాఱి త్రేన్పంగ లేదు, 520
 కడికడి కొక మాడ గ్రహణకాలమున
 వడి వీడ దోవతి వదలించుకొనుచు
 బరు లుబ్బుఁ బృషోత్తపర్యంతముగను
 పెరుఁగు వంటకము పేర్చెడు దిన లేదు,
 లేదో మృత్యువు? చంప లేడో జముండు?
 కాదేని, చావులు గఱ వాయె జగతి.
 నీ కొట్టికను విప్రుఁ డెట్లు చేరెడిని?
 గైకొని బ్రతుక నే గతి గల దింక?
 మూఁకలై జనులు నిర్మూల మై చనిరా?
 కాక, నా మీనులఁ గవిసెనో చెవుడు? 530

ప్రేతవాహనునిగాఁ = పీనుఁగును మోయుటకై. బ్రాఁతి =
 అధికము. బడుగులు = శవములు. గండశాంతులఁ = గండము శమిం
 చుటకై చేయుసంతర్పణలయందు. సప్తకంబులఁ = ఏడుగురను బిలిచి
 పెట్టుకాద్దములందు. 'తృప్తాఃస్త' గాఁ = 'తృప్తుల రగుఁడు' అను
 నట్లుగా. మాడ = అరవరహి. బరులు = ప్రక్కలు. పృష్ఠ క్షిప్త పర్యంత
 ముగను = ముడ్డి మొదలుకొని పెదవివఱకు. పేర్చెడు = కడుపులో ఒకటి
 మీఁద సుకటిగా పేర్చు గలిగినంత. కొట్టికనుఁ = కుగ్రామమునకు.

శ్రుతిసుఖంబుగ మఱి శుక్కురోదనము
 వితతింబుగా నేడు విన రాద జేల? —
 నని తల పోయెను; నా హరిశ్చంద్ర
 జననాథు మాటల చంద మాలించి
 'చిక్కె బో! నేడు నా చే మత్తికాడు!
 చిక్కులఁ బెట్టి కాశిహని మెప్పింతు;
 వెదకఁ బోయిన తీగ విస్తయం బొదవఁ
 బదములఁ దగిలె నాభాగ్యంబుకతన!
 బెవరించి వీరల భేద మొందించి
 యుదరి పోఁ దోలుదు నుర్వీశు నొండె;
 మనసులో దయ వుట్ట మాటలు వన్ని,
 పనివడి బోధించి, భావంబు గలచి,
 యింతి నమ్మక యుండ నిపుడె మాన్పింతు;
 నంతట మితి దప్పు నడఁగు సత్యంబు.' —
 అని మడమలు మోవ కతి సంత్రమమన

540

* గునుకుచు, సందడిఁ గోపంబు నిగుడ,
 మూఁగిన ప్రజఁ గోల మొత్తి దట్టించి
 లోఁగక పాఱు దోలుచు, జనుదెంచి,
 తన మ్రోల నిల్వ: — నాతని జన్మదములు
 గనుఁగొని విప్రుఁడు గాఁబోలు ననుచు
 జే యెత్తి మొక్కినఁ; జిఱునవ్వు నవ్వి
 యా యవనీకుతో నా విప్రు డనియె. —

550

శుక్కురోదనము = చచ్చినవారికై వ్యర్థ మయిన యేడ్పు. మత్తి
 కాడు = మూఁడుడు. ఉదరి = అదరి. ఇంతిక్ + అమ్మక. గునుకుచు =
 కొలఁదిగా పయగిడుచు. సందడిక్ = జనులగుంపులలో.

—కాలకౌశికుఁడు చంద్రమతిని విలుచుట.—

‘ గుఱుకొని నిన్ను నీ కలమును దెలిసి
 నుఱి కాని దీవింప మాకు దోషంబు.
 నీ వెవ్వఁడవు? మరి నీకుఁ బే రేమి?
 ఈవిధి నతి నమ్మ నే యక్కఱ్ఱ యదవే?
 నుడుగక వాతఁ గ్రొ వ్వుఱుకంగఁ గుడిచి,
 గడిపోతువలె మేనికండలు వెంచి,
 కసవుఁ గట్టెలు మోయఁ - గాయ పం ధ్లమ్మఁ -
 బసులజచ్చిలి గాయఁ - బాలేరు యన్నఁ - 560
 గొఱుమాలి, మ్రుచ్చులఁ గూడి, దూఱమునఁ
 జేఱ వట్టి తెచ్చిన చెలువ నా లనుచు
 మొఱఁగి యీ రీతి నమ్ముట మాకుఁ దోచె;
 నెఱిగి రేఁ దలవరు లిప్పుడే పట్టి
 కొఱుతఁ బెట్టుదు. రోరి, కోమలి విడిచి
 పఱచి నీ ప్రాణముల్ బ్రతికించుకొనుము.
 కాదేని వగవుడు గా దార వోసి
 మోదంబుతోడ నీ ముదిత మా కొసఁగు.
 మెనయంగ నీతప్ప లేము వహించి
 కొని కాచెదము బ్రహ్మ కొడుకు వచ్చినను: — 570
 అని వెక్కు దుర్భాష లాడెడు విప్రుఁ
 గనుఁగొని విభుఁ డాత్మఁ గలఁగ కి ట్లనియె.—
 ‘ అరసి చూడఁగ నేర వకట! దురాత్మ,
 పరిణామములు బహుభాషలే కాని.

గుఱుకొని=యత్నించి. గడిపోతు=ఆచారము. జంగిలి=సమా-
 హము. వగవుడుగాక=దానినిగా, పరిణామములు=కల్పనలు.

ఒగలినై నూర్య సంశయనఁ ద్రేశంకు
 జగతీకునకుఁ బ్రశస్తంబుగాఁ బుట్టి,
 యే రాజ్య మొనరించు నీ కాలమునకుఁ
 జోరశబ్దము నెవి సోక నీచేత.
 మఱి బ్రాహ్మణుండు వచ్చి మఱుంగుఁ జొచ్చినను
 దఱులక రక్షింపఁ దగుఁ గాక, మాకుఁ 580
 బరభయంబునఁ జిక్కి పాటి నీ మఱుంగుఁ
 జొరఁబాటు దగునె? యీ చొప్పుగా నేని,
 బాణాసనం బేల? బాణంబు లేల?
 ప్రాణంబు లేల? కృపాణంబు నేల?
 ప్రబల మస్తేభ కుంభస్థల మాంస
 కబళ మహోల్లాసి కంఠీరవంబు
 ముదిసిన నాఁకొన్న ముట్టఁ జిక్కినను
 బొదలు మాంసము డించి పులు మేయఁ జనునె?
 దారుణ కరవాల ధారా హ తాఁ
 వీర కోటిర నవీన మాణిక్య 590
 రంగవల్లీ రణరంగ విఖ్యాత
 మంగళ విజయరమా కరగ్రహణ
 శస్త్ర మైనట్టి యీ తల్లి యోత్తముని
 నాస్త్ర మేరితిని నలవడుఁ గృషికి?

బాణాసనంబు = విల్లు. కృపాణంబు = కత్తి. ముట్టక = పడఁ
 ద్రోయఁదగినట్లు. చిక్కినక = కృశించినప్పటికిని. పులు = గడ్డి. దారుణ =
 క్రూర మయిన. అరివీర = శత్రువీరులయొక్క - కోటిర = కిరీటముల
 యందలి. విఖ్యాత = పొగడఁబడిన. గ్రహణ = పాణిగ్రహణముచేత,
 శస్త్రము = నుతింపఁబడినది. కృషికి = దుక్కికి.

వడి నుక్కు దాయంబు వచ్చుచో ధైర్య

ముడిగిన దైన్యంబు నొందిన నగరె ?

మున్ను విశ్వామిత్ర ముని మఖంబునకు

బన్నుగా నే నెడఁబడు ధనంబునకు

మితిఁ జేసి చెల్లింప మేకొని వచ్చి

సతి నమైదను హరిచంద్రుఁ డన్వాడఁ.

600

జాలుము లేటికి నెందు సుద్దులు మాని

తొలఁగుము; నా లోని తుందుడు కార్పఁ

గలవాడఁ జేని నిష్కములు వేవేలు

వెలఁదికి విలువగా వేవేగ యిచ్చు.'

నావుడు.—విశ్రుఁ డానర నాథుఁ జూచి,—

“భావింప నీ వాక్య పద్ధతిఁ గొంత

నిజము గానఁగ వచ్చె నీయెడ మాకు.

విజయోఽస్తు, భూపాల, విను మొక్క బుద్ధి:

నప్పులు గొని శ్రోమ ననువులు గొన్ని

చెప్పెద నా మఱుఁ జేసెద వేని;—

610

తనడంబు దప్పక ధనికుల యిండ్ల

కనువునఁ జని, వారి కనురాగ మొదవ

రిత్ర మ్రొక్కలు మ్రొక్కి - ప్రియములు వలికి -

నైతిఁ జేతులు వెట్టి - నిక్కుముల్ నొడివి -

ఉక్కు దాయంబు = గొప్పయిడుమ. మితి = గడువు. మేకొని =

ఒడంబడి. జాలుములు = దొర్లనృపుమాటలు. తుందుడుకు = సంతాపము.

నిష్కములు = పరహాలు. పద్ధతి = సరణిచేత. డంబు = స్థితికిమించిన

వేసము. అనువునకు = ఉపాయముగా.

తెరలఁ దియ్యని పండ్లతీపులు మరపి -
 చరణసేవలు సేసి - చనవులు మెఱసి -
 యిమ్ములఁ దనపేర్చి నెంతయుఁ జెప్పి -
 నమ్మికఁ బుట్టించి - నయములు సేసి -
 గడుసరి మనసులు గరగించి పుచ్చి -
 జిడికిరింతులు గట్టి; చెవి యాన కున్న; —

620

బోలుసొమ్ములు, లక్కపొడువులు, గాజు
 జాలమాయ పసిండి జలపోసనములు
 లోహచితంబు లై లోలత మించు
 శేహరంబులు గొన్ని నీలాల నమర
 గుప్తంబుగా రాత్రిఁ గొనిపోయి దీప
 దీప్తిఁ గ్రొమ్మెఱుంగులు దీపింపఁ బట్టి,
 'రాజులచెవిఁ బడి రవ్వ గాకుండ
 నూజతో నివి దాఁపు డొం డెడ. న'నుచు
 మొఱంగి, మొఱంగిన ముద్రగా వైచి,
 తలుచుగా లక్కముద్రలు మీఁద నొత్తి,
 యాహితంబులు వెట్టి, యవి దక్కుమితులు
 సాహసంబునఁ బల్కి, సాక్షులఁ బెట్టి,

630

తెరలక = కబళమునందు. మరపి = అలవాటుపఱచి. గడుసరి =
 కఠినములైన. ఇమ్ములక = ఉపాయములతో. జిడికిరింతులు = మోసపు
 మాటలు. లక్కపొడువులు = లక్కగ్రుక్కిన నగలు. గాజు = గాజుతోఁ
 జేయఁబడిన - జాలమాయ = ఇంద్రజాలపుమాయవంటి - పసిండి జల పోసన
 ములు - బంగారు నీటి మొలములు. లోహచితంబులు = ఇనుముతోఁ
 జేయఁబడినవి. శేహరంబులు = మణిహారములు. దీప్తిక = వెలుతురునందు.
 ఓజగోక = జాగ్రత్తతో. మొఱంగి = మోసపుమాటలుపలికి. మొఱంగిన
 = గుప్తమయిన. ముద్రగాక = మూటగా. ఆహితంబులు = తాకట్టులు.

ప్రబలంబుగా వడ్డి పాణిక మున్న

* కుబుసంబులోఁ జే మగుడ్చు చందమున

నచ్చుగాఁ దీర్తు మీ య పుని కొన్ని

యచ్చికబుచ్చిక లాడి, పత్త్రములు

గంటక యిచ్చి, యా క్రియ నూర్లు వేలు

† గంటఁ బిడక గట్టి కైకొని; స్వ మరల

లండుఁబోతులఁ దనలాగు వెళ్ల లజ్జ

బండలఁ గొందఱఁ బాటించి తెచ్చి,

640

టక్కరి పూటతాటలు నేసి ధనము

చక్కనఁ కైకొని; - జరిగిన పిదపఁ,

దనబాడ దెలిసి క్రంతకుఁ దీసిరేసి

మనమున బెదరక, మానంబు విడిచి,

కట్టుఁ గొట్టును బడి కరకరి కోర్చి,

చట్టు వెట్టిన మోచి, సరి యాఁక నుండి,

ఘుటిక సిద్ధుఁడు - రాయి గొట్టిన గొడ్డ -

లటమటకాఁడు - మహామాయలాఁడు -

గడుసు-తుంటరి - జోగి గ్రక్కిన ముడుసు -

ముడి దిన్న నక్క - ముమ్మాటు - పిసారి

650

కుబుసంబులోఁ = అరచొక్కాలో. కుబు...చందమునకా
= గుప్తముగా. చే = చేయి. లండుఁబోతులకా = కుల్చితులను. పూట
తాటలు = బామిను మోసములు. క్రంతకుకా = రచ్చకు. కరకరికా =
పెట్టెడు బాధలకు. ఆఁకకా = చెఱలో. ఘుటిక సిద్ధుఁడు = పాదరసపు
గుళికను మ్రింగిన యోగి. రాయి గొట్టిన = మొండి.

* ఈయర్థమున కబ్బరత్నాకరములో 'కుబసము' ఉన్నది, 'కుబుసము' లేదు.

† 'బిడకలు' అను హువననపాతమున ఒకలఘువు ఎక్కువ. స్వ 'పిదప' అని పూ. ము.

బలు కత్తి - రాతికిఁ బాసిన గొంటు -

ఇలలోన నిట్టి మహాద్రజాలకుని

చేపడ్డ ధనములు నేరునే మగడ?

వాపోవునే పిల్లి వడిఁ దిన్న కోడి?

విసికితి మని తారె వేసారి యప్పు

లొసఁగినవా రెల్ల నొల్లక తొలఁగ,

నెప్పుడిఁ దా నుంట నే. రృటు గాక,

యిమ్ముల నీ రీతి నిల్లాలి నమ్మి

దీనతమై 'దల దేగఁ బడి యప్పు

పూని దీర్చెద.' నంట బుద్ధిలోపంబె.

660

పెట్ట లే నని యొట్టు పెట్టి బాంకినను

గట్ట వచ్చునె నిన్నుఁ గౌశిక మునికి?"

నావుడు:- జిఱునవ్వు నవ్వి యా రాజు

'వావిరి మీబోటి వదరు పెద్దలకు

నుపదేశ మొనరింప నోపుఁ గా, కిట్టి

విపరీతబుద్ధులు విన నింపు గావు;

బుజ్జగింతలుఁ బొరి బొంకుమాటలును

మజ్జాతు లగువారి మాటలు గావు;

... ..

జజ్జరకాడ నీ చను త్రోవఁ జనుము.

670

నెరయ నీఁ గొన లేని నీ వను వట్టి

పరవ (?) మాటలు నయింపవు దల. మ'నినఁ;-

రాతికిఁ బాసిన గొంటు = రాతిదెబ్బకు చిదుగని గొంటుపోక.

నాపోవునే - కర్త కోడి. పెట్టక = తీర్పు. మజ్జాతులు = నాజాలివారు.

జజ్జరకాడ = వంచకుఁడా.

గాలకాశికుండు భూకాంతుని సత్య
 శీలంబునకు మది జిత్రంబు మెంది,
 పలుకు నిట్లని:—‘మహిపాలక, నీకు
 వల నొప్పు నీ దురవస్థలు దొలంగు
 వెరవుఁ జెప్పిన నీకు విరసమై తోచె.
 బరికించి చూడ నీభాగ్య మెట్టిదియు !
 మాకుఁ దోచిన దొకమాట చెప్పితిమి.

కాక నీమతి కింత కంటకం బైన
 హితవుఁ జెప్పంగ మా కేల? నీ కెట్టి
 గతి వుట్టుఁ గల దట్టు గానియు మీఁద.
 నాలి నంగడిఁ బెట్టి యమ్మెడు నీకు
 జాలి లే దట! మాకు సంతాప మేల?
 కోరిన ధన మెల్లఁ గొ.’ మ్మని యెల్ల
 వారును జూడ నువర్ణనిష్కములు
 రూపించి చాకంబు ద్రోచి చెల్లించి,
 భూపాలునకు నిచ్చె భూసురోత్తముఁడు.
 వల నెప్పు ముఖపద్మవాసన కెగురు
 కలికి తుమ్మెదల తెక్కుల గాలిఁ గదలి
 తిలకించు చంద్రమతీ దేవి వరులు
 బలువిడిఁ గృప మాలి పట్టి రాఁ దిగిచి,—
 పాపట నెఱి తప్పఁ, బయ్యెద జాఱ,
 వీఁపున నెఱివేడి విరిసి తూఁగాడ,
 బదములు నొట్టిల్ల, బాష్పముల్ రాల,
 వదనంబు నెమరింప, వాలెఱ గంద,

68(

69(

చాకంబు = నాలుగేసి. తిలకించు = ప్రకాశించు. బలువిడిక =
 అతిక్రోధముతో. నెఱి = చక్కన.

ఘనకుచంబులు రాయఁ, గౌ నసి యాడఁ,
దను వెల్లఁ గంపింప, ధైర్యంబు వదలఁ, —
దివుటమై బెబ్బలి ధేనువుఁ బట్టి
గవిఁ జేరఁ గొనిపోవు కైవడిఁ దోఁపఁ,

700

నాలు గే నడుగులు నడవ నీడ్చుటయు; —
బాల వత్సము వోలెఁ బాయక వెనుకఁ
దగిలి వాపోవుచుఁ దల్లిఁ బో నీక
బిగియఁ పయ్యెదకొంగుఁ బెనఁచి చే పట్టి
యాకటఁ జంటి కఱ్ఱాడుచు ముద్దుఁ
గూఁకటి తూఁగాడ గునియుచు నున్న
సుతు లోహితాస్యనిఁ జూచి, భూపాలుఁ
డతిదుఃఖితాత్ముఁ డై యశ్రువు లాలుకఁ,
దాలిమి వదలి గద్గదకంఠుఁ డగుచుఁ,
కాలకౌశికునితోఁ గదిసి యిట్లనియె. —

710

‘ నెలమి ధేనువు విక్రయించుచోఁ గ్రేపుఁ
దొలగింతురే, తల్లిఁ దొలగఁగఁ జేసి?
నా వలభూషణు నా క్షూర్తి పట్టి
నీకొమారనిఁ గొను మిచ్చెద నీకు;
విలువ వీనికి వేయి వేలు నిష్కములు,
వల నొప్పు నెసఁగుము వసుధామరేంద్ర.’
నావుడు విప్రుఁ డా నరనాథుఁ జూచి
‘ నీవు నెప్పినమాట నిక్క మంతయును;
గోవు విల్వఁగఁ జన్నుఁ గూడిచెడిక్రేపు
గోవుతోడనె జట్టిఁ గూడి రావలదె?

720

అసి = ఇందుక. లివుట = రమి. గవిక = గుహను. అట్టాడుచు = మెడ
యెత్తుచు. గూఁకటి = జుట్టు. గునియుచు = నర్తించుచు. క్రేపు = దూడ.

యక్కఱి దీరెడు నందాక ధనము
 నెక్కడఁ గొని వత్తు రెవ్వ రెం దైన ?
 నోడక నఘముల కొర్చి యీ కల్ల
 లాడంగ మా జంఘ లదురు చున్నయవి.
 చక్క నీ వచ్చిన వాడఁ బొమ్మింకఁ,
 జిక్కఁడు కాలకాశికుఁడు నీ చేత.
 ఇచ్చి నాచే గొన నీకుండు మోపఁ;
 డచ్చి నా యెదుర బ్రహ్మకుఁ బోవ రాదు.
 పురిలోన బందెల పో తీతఁ డనఁగఁ
 బరఁగ నాపేరి జెప్పఁగ మున్ను వినవె? 730
 కాలరుద్రుని నైనఁ గాలుని నైనఁ
 గాల మృత్యువు నైనఁ గాల దట్టింతుఁ.
 బురుషుఁ డెవ్వఁడు నీకుఁ బూని నన్ని చట
 నరుదుగా నొను గా దనువాఁడు గలఁడె?
 వీఁడు నా దాసుఁడు, వెలది నా దాసి.
 యేడఁ బుత్తుని నమ్మె దింకఁ జెప్ప. మ'నిన;—
 విని యప్పు డా ధూర్తవిప్రునితోడ
 మనుజేశుఁ డలుకతో మఱియు నిట్లనియెఁ—
 'గొనియాడఁ దగువిప్రులమునఁ బుట్టి
 చనునె నీ కిట్టి యసత్య వాక్యములు? 740
 ప్రాద్దున లేచి నీ మొగముఁ గన్లెనిన
 న ద్దినంబున వచ్చు నాపద లెల్ల.
 నిన్నొక విప్రుని నిందింప నేల?
 మిన్నక తలపోయ మేదినిలోనఁ

జంఘలు = పిక్కలు. అచ్చి = అప్పుపడి.

శ్రీశూడు వడ్డికి నిచ్చి ఖాచ్చెడివారి

బాడ లిట్టివియ. యాశ్చర్య మేమిటికి?

గులము ప్రధానమే గుణము లే కున్న?

గలకాభిం బుట్టదె కాలమాటంబు?

వెడమాట లన్నియు విడిచి, వే యిప్పు

డడిగిన ధనము సయ్యన జౌక మెన్ని,

750

కొడుకు గోమలం దోడుకొనుచు నీ యింటి

కడ కేగదవొ, లేక, కాలులు వల్కి,

కినిసి బ్రాహ్మణుని శిక్షింప లే రనుచు

జెనంటి కోడిగములు నేసి పోయెదవు?

నావుడు;—విశ్రు డన్నరపతి కనియె.—

‘గావరంబున నెూరు గడవ నాడెదవు.

చెడి కల్ల లాడిన జేరు నే ధనము?

కడపట నీకు నక్కట దీరజేని,

కున్న గాఁ గత్తియు బలపంబు బూని

కన్న పెట్టుము సిరి గలవారియిండ్లు.

760

నీచాత్త, ప్రాద్దున నీవు నా మొగము

జూచితి గాన నా సొమ్ము నీ కబ్బె.

దివిరి నాకులము నిందించి నాగుణము

వివరింప నీ కేల? వియ్య మందెదవో?

నను విశ్రు డని కాచినాడెవు గాక,

కినిసి కాకున్న శిక్షింతువే నీవు?

శూడు=తిండికై యుంచుకొన్న ధనమును. కలకాభిక్ష=పాల సముద్రములో. వెడ=వెట్టి. చౌకము = నాలుగేసి నాణెములు గా. కాలులు=దుర్బలములు. కోడిగములు=తుంటరిచేష్టలు. బలపము=చోర సాధనవిశేషము.

కటకటా! వెఱచునె కాలకాశికుండు
కుటిలవిచార, నీ గూబ జంకెనల?—

నత్తుత్రకుండు లోహితాస్యుని గుఱించి తగవు తీర్చుట.

నని యిట్లు బ్రాహ్మణుఁ డా మహీవిభునిఁ
గనలి తక్కింపఁ నత్తుత్రకుఁ డనియె.—

770

‘వసుధేశ, యీ వట్టి వాగ్వాద మేల?
మసలక మీలోని మలకలు వాయు,
దగవు గావించు, బెద్దలు మెచ్చి పొగడఁ,
దగిలి మీ కది సమృతం బగునేని.

లక్ష మాడలు దెచ్చి లంచ మిచ్చినను
బక్షపాతము మాకుఁ బని లేదు గాన,
మాట మాటకుఁ బుట్టు మదిని జలంబు,
పొటించి చలమునఁ బ్రబలుఁ గోపంబు,
ప్రాపించుఁ గోపంబు పాపంపుఁ బొత్తుఁ,
బాపంబు నరక కూపమునకుఁ దెరువు,
గాన, నీ మది దురాగ్రహమును గొంత
మాని, నా చెప్పిన మాట గ్రహింపు.’

780

* మని చెప్ప; ముద మంది యా బ్రాహ్మణునకు
మనుజనాథుండు సమృతి నిట్లు లనియె.—

‘వటుశిరోమణి, భవద్వాక్యంబు మాకుఁ
బటుబుద్ధిఁ దలపోయ బ్రహ్మమంత్రంబు.

గూబజంకెనలక = గుడ్లగూబ కంటి బెదరింపులకు. కనలి = కోపించి.
మలకలు = చిక్కులు. తగవు = తీర్పు. ప్రాపించుక = పొందించును.
కూపమునకుక = బావికి. వటుశిరోమణి = ఉత్తమబ్రహ్మచారి.

పన్నిన చీకటిఁ బాపి వెల్లింప
సన్నపు దీపంబు సాలదే తలఁపఁ?
బిన్న వైనను బుద్ధిఁ బెద్దపు నీవు;
మన్నించి మాన్పుము మా వివాదంబు. 790
నీ వెట్లు చెప్పిన నీ చెప్పి నట్లు
కావింతు.' ననిన నక్షత్రవం డనియె.—

‘నిఖిల భూజనులకు నిజము నిష్ఠురము,
ముఖము స్రుక్కింతురు మోవ నాడినను;
బాడి దీర్చుట దొడ్డపని యగు; నైనఁ,
గూడదు పోలించి గోళ్లు రాయఁగను.
మాకుఁ దోచిన జాడ మానవాధీశ:—
ఈ కాంత విప్రున కీ వస్తునపుడు
బాలుఁ డీ జట్టిలోపలివాఁడు గాఁడె?
పోలఁ బుత్తున కింత బాలఁకుక కింత 800
విలువ ధనం బని వేర్వేఱ చెప్పి
తెలియ నాడక జట్టి తీర్చితి గాన,
సుతునితోఁ గూడ నీ సుందరి దక్క
వితతంబు గాఁగ నీ విప్రుముఖ్యునకు.’
‘నని తన చక్కిగా నా ధూర్తవిప్రుఁ
డొనరఁ జెప్పిన మాట కుత్సాహ మంది,
కాలకాశికుండు నక్షత్రకుఁ గ్రుచ్చి
యాలింగనముఁ జేసి, యధిపు కట్టెదుర
వెక్కిరించుచుఁ, గోల విసరుచు, నోర
వెక్కసంబుగ విచ్చి పెడనవ్వు నవ్వి 810

పాడి = ధర్మము. చక్కి = పక్షము.

గంతులు వైచుచు, గరతాళగతుల
 సంతత నాడుచు, సంతటం బోక,
 పడుచు లార్వఁగఁ జాట్టుఁ బరువులు వాటి
 కడఁగి మాచెడివారిఁ గడలఁ దోలుచును,
 బలు విస్వరంబులఁ బనసలు గొన్ని
 చెలఁగి త్రస్సలు మీఁదఁ జీలుకఁ జెప్పుచును,

* జెనఁటికోటికి వీరసివ మెత్తి నట్లు
 కనుకనిఁ బెక్కు వికారముల్ నేయఁ;—
 జూడ రోయుచు మహీశుండు మదిలోన

‘నేడ ధర్మం బింక? నెక్కడి తగవు?
 లెక్కడి దైవ మిం? కెక్కడి సత్య?
 మెక్కడిభూసురు? డేమి చెప్పెడిది!

820

† ఎలమిఁ జాట్టమువలె నీ ధూర్త వటువు
 పిలువని తగవుఁ జెప్పెద నని వచ్చి
 కాలకాశికుని పక్షము పల్కె, వంశ
 నాశపన్నగ మానసము ముట్టి నట్లు.
 ఈ ద్విజాధమునకు నీ యనాచారి
 కీ ద్వేషచిత్తున కీ పితౄచమున

‡ కీ క్రూరకర్తున కీ యెబ్బరాసి
 కీ కష్టచరితున కీ బహుభాషి—

880

పడుచులు=పడుచువాండ్రు. త్రస్సలు=నొటింతుపరలు. వీర
 సివము=వీరులయావేశము. కనుకనిక=సంభ్రమముతో. వంశ నాశ
 పన్నగము=పిల్లనగ్రోవిలోఁ దూటినపాము. అనసము=మొగమును. ఎబ్బ
 రాసి=రోతమానిసి.

* ‘వీరసివ మ’ని ‘వీరతాయకు’ వలె గ్రహింపవచ్చును; ‘విర్రశివమ’ని శ్రీ. ము.

† ‘ధూర్తవడుగు’ శ్రీ ‘వీర్యరాసి’ అని శ్రీ. ము.

కీ పల్లవాధర నీ కీరవాణి
 నీ పుష్పకోమల నీ పద్మగంధి
 నీ చంద్రబింబాశ్రయ నీ నీలవేణి
 నీ చకోరాక్షి నీ యిభరాజగమనఁ —
 బులిమెడ గొట్టియఁ దెంపునఁ గట్టి నట్టు
 లలవున దాసిగా నమ్ముకో వలసె.
 సని, వెచ్చ నూర్చి, హా! యని, తల వంచి,
 కనుగవ బాష్పంబు కణములు దోగఁగ,
 నెరఁగు శోకాగ్నుల నెరియుచు నున్న
 వసుధేశు దీన భావంబు — వీక్షించి;—

840

— చంద్రమతి కాలకౌశికునితో బోవుట. —

పురపురఁ జిత్తంబు పొక్క, నందలద
 కరుణతో నా రాజ కాంతా లలామ
 సుతుఁడును దాను నేడ్చుమఁ జనుదెంచి,
 పతిపాదముల మీఁద భక్తితో వ్రాలి,
 కొడుమ మ్రొక్కించి, డగ్గు త్రికఁ బెట్టి,
 కడగోరఁ గాటుక కన్నీరు మీటి,
 పాణిపల్లవములు పరఁగంగ మోడ్చి,
 ‘ప్రాణేశ, నేటితో బాసిలే మమ్మఁ ?
 బాయఁ ద్రోవలు నేనె బ్రతిబంధ మకట!

* మాయురే! కాళికమాయాపికాచి!

850

ఇది మొదలెం దున్న నేమి? నీయొద్దఁ
 గదలవు నా మనోగతులుఁ బ్రాణములు.

ఇభ రాజగమన = గొప్ప యేనుఁగు నడకవంటి నడక గలది.
 ఎరియుచుకొ = పొగులుచు. మాయురే = బావురే.

నా నోముఫలమున నాథ, నీ వెలమి
 నీ నిఖిలార్థియు నేలెడు మగుడ.
 నక్షత్రకుండు దుర్గయునున విప్రు
 పక్ష మాడుట కాత్మఁ బరితాపపడకు.
 సన్తాగవర్తివై జరుగు నీ మీఁద
 నున్నాదమున రేగి యో నృపచంద్ర,
 వక్రించెఁ గుళిక సంభవరాహు విపుడు;
 చక్రాయుధుఁడు నిన్ను శరణ మై మనుచు, 860
 నక్రంబు పట్టిననాఁడు గజేంద్రు
 విక్రమంబునఁ గాచి విడిపించి నట్లు.
 తఱలకు ధైర్యంబు, దలఁపకు మమ్ము,
 మఱవకు నీ సత్యమహిమంబు.' ననుచుఁ;—
 బలిపాదములమీఁద భక్తితో వ్రాలి
 సుతుని మ్రొక్కింపంగఁ; — జూచి యాసతిని
 గాలకాశకుఁ డౌడు గఱచి నిప్పుకలు
 రాల వీక్షించి కరాలించి పలికె.—

‘మూసి, నాయెడ భయ మొక్కింతు లేక,
 వాసి మాలినబీదవానిని మ్రుచ్చు 870
 దానిన గతి నిల్చి దాని నేఁ జూడఁ
 బాసి రా నేరక భాషించు టెట్లు?

సన్తాగవర్తివి = మంచి నడవడిలో నుండువాఁడవు — నక్షత్ర
 మాన్యములో నుండువాఁడవు. నృప చంద్ర = రాజ శ్రేష్ఠుఁడా — రాజ
 వనెడు చంద్రుడా. కుళిక సంభవ రాహువు = విశ్వామిత్రుఁడనెడి రాహు
 గ్రహము. చక్రాయుధుఁడు = విష్ణుదేవుఁడు. నక్రంబు = మొసలి.
 డౌడు = క్రిందిపెదవిని. కరాలించి = గద్దించి.

భాషించి మఱి చాగబడి మ్రొక్కు పెట్టు?

రోష మెట్లాదవ దీ రోతఁ గన్గొనిన?

బాపు పతిత్రత! బాపురే గోల!

బాపురే గుణవతి! బాపురే ముగుడ!

విడుపు మీ దేశాలి(?) విద్వ. లాజ్జలకు

బడితపాతము దొంగపదరు లన్నియును.

ఎఱిగితి నీ మగ్గ; మిఁక నేమఱించి

యఱికి పోఁ జూచెద; పూవ నీ వెనుక.

880

దక్కితి నని నమ్మఁ దగదు ని న్నెపుడు;

గొక్కకూతుర, మెడఁ గోసి పోగలవు,

రెండు పో నాడిన రేవనీతి

నుండ. బాలకు నిన్ను నోరంత ప్రాద్దుఁ

గీలుసంకలఁ గేలఁ గీలించి వీపు

ప్రీలంగఁ గొట్టుదు వెఱపు రేకున్న.

గోచి గట్టిన నాటఁ గోలఁ బీనుఁగుల

నూచి గడించిన మూలధనంబు

కసి బెండపువ్వుల గతి రాసి వోసి

* పాసఁగు నీవారన పాన్ను లెన్నితిని.

890

గోల = ఏమియుఁజెలియనిది. ముగుడ = ముద్దరాలు. దేశాలి—

(దేశవారి = గ్రామములందు వాడుకయైన, లేక-దేశ + ఆలి = నాటి

బసివి). ఒజ్జలకు = గురువులమయిన మాకు, బడితపాతము = గట్టిపాతము.

పదరులు = మాటలు. ఊడ = విడిచిపోను. రెండు = రెండు గట్టులను

ఆఱవైచిన గుడ్డలను. రేవనీతి = చాకలివలె. ఉండ = నేను ఉండు

నట్లుగా. ఓరంతప్రాద్దు = అవరోధాత్ర మంతయు. నాటఁగోలె =

నాడు మొదలుగా. కసి = కడుపుమంటతో. నీవారన = నీకోసమే.

చే తడియాట దుచ్చిష్టపు లేమ;
 బ్రాంతియే నీవంటి బానిస లేవట?
 గండక్రొవ్వున నన్ను నైకొని రాక,
 మెం డొగ్గెదవు. మందే మేలముల్ మాను.
 మనుచు బట్టె దలంచి; యా పువ్వుబోడి
 తనకు మ్రొక్కుచు బాణితలముల మెగ్గె,
 బెలుచ నెత్తురుల సిప్పిల గోల మొత్తి,—
 తలకొన్న కోప మంతట నిల్ప లేక,—
 వెఱచి వాసోవుచు వెసఁ బాటి తండ్రె
 మఱుంగు జొచ్చిన సుకుమారుఁ గుమారుఁ 900
 గుడికిలఁ బడఁ రెట్టఁ గుడియించి తిగిచి,
 యద రంట మొత్తి, నో రడఁగ జంకించి,
 పెడఘాట లన్నియుఁ పెనుమోపు గాఁగ
 మడఁ బెట్టి యా చంద్రమతి నెత్తి కెత్తి,—

* 'మురిపెంబు పని లేదు, ముందఱ, నింక
 సరగున నింటికి జరుగు; లె. మ్మ'నుచు,
 దన వెంట విప్రుఁడు తఱుముచు నడవఁ;—
 దనయు ముద్దుల కేలు దనకేలఁ బట్టి,
 చెక్కుల సన్నంపుఁ జెను రెక్క, నడుము
 నుక్కట నొక్కింత నూఁగారు దోప, 910
 నలరు పయ్యెద బాఱ, నలకలు చెదర,
 నులివాళ్లు వాడి తనూలత సోల,

ఉచ్చిష్టపులేమ=ఎంగిలియాడుచానా. బ్రాంతియే=దుర్లభలా.
 మెండు ఒగ్గెదవు=ఎదిరించెదవు. మందే మేలములు=ఉపేక్షలు. పనికిలఁ
 బడకొ=గొంతుకూర్చుండఁగా. పెడ=చిల్లర. నుక్కటకొ=చలనముచేత.

నలయుచుఁ జనుచున్న;—యా మచ్చెకంటిఁ
గలయ వాడలఁ బుణ్యకాంతలు నూచి,
వగలఁ గుందుచు, బాష్ప వారి బిందువులు
దెగిన ముత్యంబుల తెఱఁగునఁ దొరఁగఁ,
'గటకటా! భార మెక్కడనుండి వచ్చె
గిటగిట నైన యీ కీరవాణికిని?
గవభార మోర్చని కంత మీ ధాన్య
నిచయ భారమునకు నిలువ నెట్లొచ్చె?
నేల దీనికిఁ గుండ? నిటు చూడ రమ్మ,—
వ్రేలి మెయ్యనఁ బట్టి వెనుకొని వచ్చు,
వెన్నముద్దకు రూపు వెట్టినమాడ్కి
నున్న మెత్తనిమేన నొప్పెడువాఁడు,
ఎన్నఁడు నెండఁ గన్నెఱుఁగని శిశువు
గన్నుల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని.

920

* ఏశెల్ల! నూయమ్మ! యీ చక్కనన్న
రాజతేజము గల రతనాల పెట్టె,
నడవ నెట్లొచ్చెనో నా ముద్దుఁజిలుక?
కడుపు చుఱు క్కనుఁ గన్నవారికిని.

980

† వీఁడొక్క వెఱబొమ్మ విప్రవృత్తికము
వీడించి వీరి నొప్పించుచున్నాఁడు.
కాలఁ గాఁ జిక్కిన కాన్తంబువంటి
కా లీనఁ బోయిన కట్టిఁడి మాల.

నులికొంచెము. తనూలత = తీగవంటిమేను. గిటగిటనైన =
అల్పమయిన. నిచయ = మొత్తము. విప్రవృత్తికము = బాపనరూపు తేలు.
కట్టిఁడి = కతిమఁడు.

చందురంబులును బుస్తకమును గోపి
చందనంబును జూచి చనడు నూనవు.
నెందును బురిలోన నెప్పుడు మెలంగు
బందికాండ్రకు నివి పరంగు చిహ్నములు. —

అని విప్రుఁ దిట్టించు నావధూజనము
దనమీద మెటిక లందఱుఁ బెళ్లు విఱువ; 940
ముఖ మెఱువై బొపముడిపాటు గడుగ,
శిఖ వీడ, బుస ముక్కుఁజేరమలు నిక్క,
'వధుశంబుగ' దండ మల్లార్చి పేర్చి
కవిసి ప్రేసిన, మహా కలకలం బెసఁగ;

'నదె విప్రుభల్లూక మరుదెంచె, దలఁగి
పద పద. మ'నుచు న ప్పొర కామియలు
పెల్లుగా నెండొరుఁ బిలుచుచు, గలఁగి,
జల్లున గమి విచ్చి, సందులు దూఱి,
పోవంగ;—జూచి యా భూసురాధమని
నావిరి వెఱఁ బెట్టి వడుగులు గదిసి - 950
కుదిచి యొక్కఁడు చేతికోలఁ బోవైచె,
బెదర కొక్కఁడు సిగఁ బెఱికి రాఁ దిగిచె,
బాడిచె నొక్కఁడు తూటు వోవఁగ నెత్తి,
విడిచె దోవతికట్టు వెస నొక్కఁడుండు,
నొక్కఁడు మీసంబు లూడి రాఁ బెఱిక,
నొక్కఁడు జందెంబు లొగిఁ ద్రెంచి వైచె,

నూ = చుమా. అవధుశంబుగఁ = హెచ్చిగా. విప్రుభల్లూకము = ఎలుగువంటి బాపడు. తలఁగి = తొలఁగి. కుదిచి = క్రుంగించి. విడిచెఁ = విప్పెను.

నొక్కఁడు గొడుగు దాయము బట్టి విడిచె,
 నొక్కఁడు పుస్తకం బాడిసి కైకొనియె,
 నొక్కఁడు గుడికిల నర్పిపై ద్రోచె,
 నొక్కఁడు గన్నుల నొగి మున్ను సల్లె, 960
 నొక్కఁడు మొగముపై నుమిసె నాలోన,
 నొక్కఁడు వెస నాకె నూర్ధ్వపుండ్రంబు,
 నొక్కఁడు రాలపై నెనరంగ నీడ్య,
 నొక్కఁడు పిడికిట హు మ్మని గ్రుద్దె.
 బెక్కుగాఁ దోడేటిపిల్లలు గూడి
 బక్కచింబోతు లంపట పెట్టి నట్లు.

కాలకాశికు నిట్లు గారించు విప్ర
 బాలుర కల్లను బ్రణమిల్లి, నిలిచి,
 సన్నతప్రియ వాక్య సరణి బ్రార్థించి,
 మన్నింపుఁ డను చంద్రమతిమాట కలరి, 970
 'నీకుఁ బ్రియంబుగా నీచు నీ విప్రుఁ
 గైకొని చంపక కాచితి.' మనుచు,
 వడుగు లందఱు వాడవాడకుఁ బోవ;
 వెడ గొడ్డుఁ బులి నాకి విడిచిన ట్లయిన;—
 జడిసి తొల్లిటితన జంజాట మెల్ల
 నుడిగి, కోఱలు లేనియరంగం నోలె,
 వడి చెడి తల యెత్తి, వడుగు లచ్చోట
 గుడియ కుండఁగ నొరమాపులు నూచి,
 దోవతి ధూళి విడుల్చుచు లేచి,

నీకుఁ = మేకపోతును. ఉర్ధ్వపుండ్రంబుఁ = నిలువు
 పొట్టును. లంపటపెట్టు = శ్రమపెట్టు. వెడ = ఇంచుక. ఉరగము =
 పాము. గుడియకుండఁగఁ = తిరిగి రాకుండ.

భూవల్లభుని జేవిముఖము వీక్షించి, 980
 'యోశి, నన్ని బృంగి సూడక గ్రుద్ది
 గాని పెట్టెడు పలుగాకుల నెల్ల
 దలవరు లరుదెంచి దండింపకుండఁ
 దొలగి పొమ్మని పాటఁ దోలంగఁ దగునె?
 ఇంటివారిని లేపి యీవల దొంగ

* బంటు చేతికి నిచ్చు పాపాత్తురాల.
 'వరవుగా ని న్నెట్లు వచ్చు నమ్మగను?
 పరుసని మాటల పని యిప్పుడేల?
 ఇల్లు నేరినమీద నీ పగ యెల్ల
 నెల్లింప కన్న నే విప్రండ నటవె?' 990
 అని పగఁ జాటుచు, నాధూర్తకటులఁ
 గినిసి తిట్టుచు దనగృహమున కేగి

—కాలకౌశికునికి పెండ్లామువలనం గలుగు పాట్లు.—

తలసాల నిలుచు నత్తటి నెట్టయెదుటఁ
 బెలుచు దుమ్మిన్న భీతిఁ బ్రదులుచు నిలిచి,
 చింతించు చున్నంతః—శిష్యుఁడు వచ్చి,
 సంతసంబున నమస్కారంబు చేసి,
 నడుఁకుచు జేరి ముందట నున్న శిష్య
 వడుగు నల్లపుడు వడిఁ దుమ్మినట్టి
 యెండి పోయినవాలహీనవారనిఁ
 గుండగోళకుని గర్హింపటకుఁ డనెడి 1000

తలసాలక = తలవాకిట. నడుఁకుచుక = వడఁకుచు. వాలహీన = తోఁక
 లేని. గుండగోళకునిక = అయోగ్యుని (మగఁడుండఁగా జారునివలనం బుట్టి
 నవాఁడు కుండుఁడు, విధవకు జారునివలనం బుట్టినవాఁడు గోళకుఁడు.)

కుటిలజాతుని బందికుక్క నీక్షించి

‘తటుకునఁ దుమ్ము పంతముఁ జెప్ప. మ’నిన;
దినము వారముఁ బ్రాద్దు దిక్కును గ్రహము
నొసర నెన్నిన రీతి నొకకొన్ని యెన్ని,
‘కలుగు నిప్పుడు గృహకలహంబు మీకుఁ
దలపోసి చూడఁ దధ్యం’ బన్నఁ గలఁగి,—

“తప్పదు నీ మాట, తార్కాణ మాకుఁ,
జెప్పితి. మును తుమ్ము చేకొన కేఁగి
నా కూర్చి పత్ని చే నడునెత్తి వగుల
కోకట నొకపెట్టు రూఢిగాఁ బడితి. 1010
ముండకూతురు! కిన్క ముక్కునబంటి;
గుండె జల్లను నది కోపించెనేని.
పడఁచి గా దది నన్నుఁ బట్టి మర్దింపఁ
బుడమిఁ బుట్టిన పెనుభూతంబు గాని.
యీ యింతిఁ గొని వచ్చు తెఱిఁగిన నన్నుఁ

* బోయినప్పుడె తలపుచ్చెను మ్రింగుఁ.
గావున నిప్పు డీ కమలాక్షి వార్త
నీవు ముందఱ నేఁగి నేర్పు సంధిల్ల,
‘జననాథుఁ డొక్కఁ డీ సతి దార వోసె
నొసర నెజ్జల క’ని యొడఁబడ మొఱుగి 1020
నా వధూమణికి సంతసము వుట్టించి
‘వేవేగ నా లోని వెఱ పెల్ల మాన్పు.”
మని వేడుకొనుటయు నవ్వటుధూర్తు
మనసులో వేఱొక్క మతము చింతించి

‘విరసంబు వుట్టించి వీనికి వీని
 తరునికి నొకమరి తలపట్లు చేసి
 మొగములు వగులంగ మొత్తు లాడించి
 నగుచుఁ జూచెదఁ గాక నా కేమి?’ యనుచుఁ
 గపట మేగ్గుడఁగ, ‘నాఁ గా’కని పోయి,
 చపలాత్ముఁ డాయెజ్జసాని కి ట్లనియె.—

1030

“జేరి నీ కొక మాటఁ జెప్ప వచ్చితిని;
 మోరు గాచెద నన్న, నుడువుదు నీకుఁ.
 జేప్పిన మెజ్జలచే జావు నిజము.
 చెప్పకుండిన మాకుఁ జేటు నీచేత.
 పెడల నాడిన దుర్వివేక మీమాట.
 కడగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు.
 నాలుక నువుగింజ నానదు నాకు.
 జాలి నాతోడ నొజ్జలు నెప్పి యున్న
 మాట నీ కెఱిగించి మదురుగో డైన
 దాఁటి పోయెద. నింక దాఁపుర మేల?

1040

‘రూపింప వికృతంపు రూపు నీ రూపు
 నా పత్ని కటుగాన నా కిటువొందఁ
 గనునీయ రూపరేఖలు గల కాంత
 నమర నొక్కతె వివాహంబు గావలయు.’
 నని యెజ్జ లిటు క్రింద నాడువాక్యములు
 వినిపింప నవి నీకు విరస మా నంచు.
 నిదె నేడు సౌందర్య మెల్లను బ్రహ్మ
 చిదిమి చక్కని రూపు నేసిన యట్టి

నీరూపు=నీవలె. వినిపింపను=చెప్పకుంటిని.

రాచకూతును గొని రక్త గా కుండ
దాచిన మీ మూల ధన మెల్లఁ బెట్టి 1050
గోచికాఁడై, దానిఁ గొనుచు నేతెంచి
లాచి యున్నాఁడు నీలా గొల్తి చూడ.
వాఁడె పో మనతలవాకిట నున్న
వాఁ." డన్న;-నది మోము వడి జేపురింపఁ,
గోపించి, వెటవెటఁ గొటికి దంతములు,
వాపోవు చంకటివానిఁ బో వైచి,
'కటకటా! కాటికిఁ గాళ్లు సాచియును
ఁటతనంబుల బాడ విడువఁ డీ బడుగు!
కొండంగి, వీనివెక్కురుదల దఱుగ!
ముండగోష్ఠికిఁముక్కు మొగ మేడఁ దనమ? 1060

* బిడ్డల కొనఁగక పెండ్లాన కిడక
వడ్డి కిచ్చుచుఁ జీను వలెఁ గూడఁ బెట్టి
ధన మంతయును మిండతల కిచ్చె. వీనిఁ
గొని పోయి యెన్నఁడు కూలఁ గ్రుమైవరొ!
బాపురే! యనుకొనఁ బని లేదు గాక,
రూపింప నాకంటె రూపసి కలదె?
యా ప్రాద్దు వానిఁ గు య్యిడ సిగఁ బట్టి
వీఁపుతీ టంతయు విడిపించి యెడుట
దక్కించి పోయిన ధన మెల్ల మగుడఁ
గ్రక్కింప కున్న నేఁ గలహకంతిక నె? 1070
అనుచు రోకలిఁ గేల నమరించుచున్నఁ
గని రయంబున వెల్లి కర్కోటసుండు,

లాచి=పొంచి. బడుగు=బక్క. కొండంగి = కొండముచ్చు.

కడు సంభ్రమంబున, గాలకాశికుని
 యడుగులఁ బడి లేచి హస్తముల్ మొగిచి,
 'విచ్చేయుఁ డింక మీ వెఱ పెల్లఁ బాపి
 వచ్చితి' ననుడు; నవ్వటుధూర్తుఁ బొగడి,
 లోని కేఁగెడు నంతలోఁ దల్పు మాసి,
 పూని గొండైముఁ బెట్టి, పోయె నా శిష్యుఁ.
 దత్తతీఁ జని కాంచె నా రాజు దేవి
 చిత్తంబు జల్లనఁ జిడిముడి పడుచు, 1080
 మెదుక పట్టిన తల మెడ గండమాల
 నుడటి మీఁదటి సుడి నులిగొన్న బొమలు
 బుట్ట ముక్కును లొట్ట పోయిన కన్ను
 వెట్టిచూపును దెగి వ్రేలాడుచెవులు
 మిడిపండ్లు చెక్కిటి మీఁది పుల్పిరియుఁ
 బడి వ్రేలు చన్నులు బడబాకి సొరు
 రోటు పోయిన చేయి రొమ్ము కంపరము
 వాటుఁగాలును తోటివలె నున్న నడుము
 బద్దపిక్కలు నంట బలిసిన తొడలు
 మొద్దుఁబాదంబులు ముడిఁగినవ్రేళ్లు 1090
 గఱుకునల్లనిమేను గలిగి, దయ్యంబు
 మఱిపింపఁ దగు నుచ్చమల్లిచందమునఁ
 గనుఁగొన రోఁలైన కాలకాశికుని
 వనిత హుమ్మను బందివాటులమారఁ

చిడిముడి = తొట్రుపాటు. మెదుక = పిసక. రోటుపోయిన =
 ఈచఁబోయిన. కంపరము = శవవాహనము. వాటుఁగాలు = ప్రక్క
 వాటుగా నడుచుకాలు. బద్దపిక్కలు = పలుచనిపిక్కలు. ఉచ్చమల్లి =
 దిస్సమొలది.

గని, దానిఁ గదియ బెగ్గల మంది వెఱచి
 వెనుకకు జరుగు - నుర్రీవిభుదేవి—
 సివ్వంగి లేడి వీక్షించుచందమునఁ
 గ్రొవ్వునఁ జూచి, కర్కృటమ మాట
 లన్నియు నిజముగా నాత్మ భావించి,
 పన్నినకోపంబు బలిసి చెట్టింప,
 బలి భిక్షుములవారి బలువిడి మొత్తఁ
 దలసాలఁ గట్టిన తన వ్రేలు దుడ్డు
 వడిఁ గేలఁ గైకొని, వచ్చునజ్జఱభిఁ
 గడఁగి వీక్షించి య క్కాలకాశికుండు
 గుండె భ గాలను కొలఁది యై తనకుఁ
 'బండె నెక్కడఁ జొరఁబాటు నె? ట్ల'నుచు
 పెడపెడఁ దన కచ్చ వీడంగఁ బాటి,
 వడి మోము వగులఁ గవాటంబు దాఁక,
 గడియతోఁ బెనఁగి దిగ్భ్రమఁ దత్తఱింపఁ,
 'బాడువ, నీకెక్కడఁ బో వచ్చు' ననుచుఁ,
 దెక్కుభంగుల మొట్టి పెట్టంగ, వెట్టి
 కుక్క లోఁబడఁ బట్టి కొట్టిన రీతిఁ
 'జేతు లొగ్గుచు మ్రొక్కుఁ జేకొను మ'నుచు
 నాతురంబుగ వేడ నందంద మొత్తి,
 వడి చెడి, దగ దొట్టి, వఱద లై చెనుట
 గడవ వగర్చు నక్కలహాకంఠకను
 గనుఁగొని తలపోసి కాలకాశికుండు
 'దినదినంబును మొత్త దీనిచే జత్తు,

1100

1110

జఱభిక్త=దుష్టురాలిని. పండెక్త=పాపము పరిపక్వ మయినది.

పాడువ=దుగ్ధనుఁడా. దగదొట్టి=దప్పికలిగి.

హర హరా! యిటువలె నడలుట కన్న
మరణ మైనను మొక్క మా మైన లెస్స.

1120

పంద నందలు బాధపడుతురు గాని
యెందు సాహసుని ది క్కెవ్వరు బోరు.
పులీ నడుగరు మేకపోతుల గాని,
బలహీనుల గాని చంపపు దయ్యములును;
దెవు మొఱుగ నాక దెగఁ గోసి దీనిఁ
గొంప లోపల వెళ్లఁ గొట్టుదు.' ననుచు,
గుడియక కరతిత్తి గొని దాని వ్రేయ,
నది చెడిపోవను నందంద మోదె;

వడి దానితలఁ బట్టి వంచిన, దివు
మొడిసి గడ్డము పట్టి యూచె న క్షలఁది;

1130

నఖముల వ్రచ్చె నన్నాతి నాద్విజాడ,
యఖము ద్రిప్పఁగ నది ముక్కు వోఁ గఱచె.

విసునక నీ రీతి విప్రదంపతులు

మసలి పోరఁగఁ, జంబ్రమతి నేరి యనియె;—

“దగువారు నిందింపఁ దమవారు రోయ

నగువారి నెఱుంగక నయ మేది యిట్లు

మగఁడు నాలును నభిమానంబు విడిచి

మొగములు వగులంగ మొత్తు లా డుదురె!

పతివోడ సతి మాఱుపడె నేని పుణ్య

గతి కేఁగ కది నరకంబునఁ గూలు.

1140

పతిభక్తిమహిమంబుఁ బ్రకటించు నట్టి

యితిహాస మొక్కటి యెఱింగింతు వినుమా-

గుడియక = నెనుదివియక. నయము ఏది = నీతి మూలి.

అను వొంద శక్తి న్న యనుపుణ్యవతికి
ననుగ్గు గుహ్యజ్ఞేనుఁ డనుపుణ్యపురుషుఁ.
డతనికుష్ఠ వ్యాధి నరయంగ వలసి
యతని వీఁపున నిడి యర్థ రాత్రంబు
ఘనభూత బేతాళకలకలం బెసఁగఁ

* జను ప్రోవఁ గొర్తిపై శవము దాఁకఁగను,
† నొడలు వదలు నొప్పి నుగ్రుఁ దై వాఁడు
కడఁగి కోపంబునఁ గాంత కి ట్లనియె.—

1150

‘ నినుఁ దుదయాద్రికి నేతెంచుకఱకు
వనిత, నీపతి తల వ్రయ్యలై పడును.’
అని కాప మిచ్చిన, నా పూవుఁబోఁడి
‡ దనపతి చావుకై తలఁగోసి పోసి,
‘ యిల జీవు లకు నెల్ల నిదె వేగఁ బ్రొద్దు,
పాలు పేది నాపాలి ప్రొద్ద స్తమించె;
భానుండు వొడమ నాపతి ప్రాణ హాని.
యేను బతివ్రత నిల నై తిశేని

§ నానోము లిప్పుడు నాకు ఫలించు
భానుండు మింటను భాసిల్లకుండు.’

1160

సన విని బ్రహ్మాదు లద్భుతం బంద
మొనరంగ దిననాథుఁ డుదయింప నొడఁ,
నిది దివ మిది రాత్రి యిది సంధ్య యనుటఁ
ద్రిదళుల కై నను దెలియ రాకుండఁ;
దరుణిపతివ్రతాధర్మంబునకును
హరుఁడు ప్రసన్నుఁ డై యలికృపామూర్తి

అనుగ్గు = ప్రేమఁడు. అరయంగ = కడుర్చుకొన.

* గొట్టుపై † ‘దై మండి’ ‡ ‘చావుకు’ § ద్రక్షిప్తము.

‘వరము వేడుము నీవు వనజాక్షి.’ యన్నఁ,
గరములు మొగించి యక్కఱ్యాణి వలికః—

‘సర్వేశ, వరము నీ శవమున కిప్పు,
పార్వతీనాథ, నాపతిఁ గావు. మ’నిన, 1170
వామదేవుం డిచ్చె వరము లిర్వరకు.

భామ ప్రార్థింపంగ భానుండు వొడమె.

గరకంఠు డరిగె నాకైలాసమునకుఁ

దరుణి పతివ్రతాధర్మ మీడేతఁ.

బాయని భక్తిమైఁ బతిపాదసేవ

సేయుటఁ గాదె ప్రసిద్ధికి నెక్కి

రా యరుంధతియును నా యహల్యయును

నా యనసూయయు నఖిలలోకముల.

నేపరించుచుఁ బతి కెదురు భాషించు

పాపాత్మురా లూరఁబంది యై పుట్టు.” 1180

నని పెక్కు భంగుల నా రాజు దేవి

దను మోవ నాడిన ధర్మ వాక్యములు

గనలెడుసూదులఁ గర్ణరంధ్రములఁ

జొనిపినయ టైన సుర సుర స్రుక్కి,

కండక్రొవ్వనఁ గాలకాశికుమీఁద

మండు తోపము చంద్రమలిమీఁద విరిసి,

‘పాడిఁ జెప్పఁగ నిన్నుఁ బనివడి యిచటి

కేడ ముక్కిఁడి తెచ్చె? నిక నింత నుండి

వామదేవుడు = శివుడు. గరకంఠుడు = విషగళుడు - శివుడు.

ఏపరించుచుకొనుట = దుఃఖిపఱుచుచు. మోవకొ = తాకునట్లు. కనలెడు =

మండుచున్న. పాడి = ధర్మము. ముక్కిఁడి = ఈముక్కులేని కాల

కాశికుడు.

బాడిగ నీ కిచ్చి పతిభక్తి సేయు

బాడ లన్నియు నీదుసంగడి నేర్చి,

1190

నీవు వంకలు దీర్చ నీ పంపుపనులు

గావించు చుండెదఁ గాక! వేగిర మె

న న్నె తింగదు గాక! నా పేరు తెలియ

* కన్న మిల్లికి నైన వెరవేడి వచ్చుఁ.

గదలి నే రోకలి గైకొన్న నవలఁ

గదలుదు రీ వాడ గరిత లందఱును.

నాపాడ గాంచిన నగరంబు వడఁకు.

నీపోటువాటుల నిపు డిట్లు మమ్ముఁ

బోరించిలివి, జంత్రబొమ్మ! నా యక్క!

నీరఁ జిచ్చెగయింప నేర్చినతల్లి!

1200

యెచ్చట నుండి నీ విటు దాపురముగ

వచ్చిలి చొచ్చిలి వాస మీ.' ననుచు,

మోడక కరులు బిట్టడిసి రాఁ దిగిచి

† మూడి వోఁ దాటించి, మాతులు నులిమి,

యెగ్గులుఁ దప్పలు నెన్ని, యీ రీతి

పగ్గల నిచ్చలు బాములఁ బెట్టి,

యిడుమలఁ గుదియించి, యిందుక సేపు

బాడుగ = జీతము. వెరవేడి = విపరీతజ్వరము. గరితలు = స్త్రీలు. ఏడక = ఎక్కడనుండి. పోటు వాటులక = కొట్టుట చేత పడుటచేత. జంత్రబొమ్మ = యంత్రపుబొమ్మ. వాసము = ఇల్లు. మూడి వోఁ దాటించి = పృష్ఠము విఱుగు నట్లుగా కొట్టి. ఎగ్గులు = దోషములు. పగ్గలక = ప్రజ్ఞలచేత. నిచ్చలు = సదా. బాములక = బాధలను.

నడపక పనులు సేయించుచు నుండె.

—చంద్రమతివెలధనమును నక్షత్రకుఁ డపహరించుట.—

నట హరిశ్చంద్రుండు నప్పు డారీతిఁ
గటిలకుంతల నమ్మి కొన్న ధనంబు 1210
వ్యయము గావండ సర్వంబును ముడిచి
నయ మొప్ప నిచ్చిన నక్షత్రమండు
వేడుకఁ గైకొని విభుని వేవేల
బాడల దీనించి సప్తతిఁ బలికె; —

‘గరుడు పుత్రేఁగఁ గోరి నీ వెంటఁ
దిరుగుమఁ దరు వున్న దినముల కెల్లఁ
జెల్లింపఁ గల బత్తె సెలవుగా నీవు
చెల్లించితివి, నాకుఁ జెల్లె ధనంబు.
మితతోడ నొసంగుము మేకొన్న గాధి
సుతుని ఋణం బెల్లఁ; జొప్పడఁ దీర్చి 1220
పొమ్మన్న దీనించి పోవ, నీతోడ
దొమ్ములు లేపక, దొసఁ గెల్ల నుడిగి.’
యానుటయుఁ దల యూచి యమ్మహీవిభుఁడు
తనలోన నవి, యాతని కిట్టు లనియె.—

‘బగ గొని కృప మాలి బండెలు వెనచి
తగున నాచేతి విత్తము రిత్త గొనఁగఁ ?
దణలక నా మీదఁ దరు వుండ నిన్నుఁ
దణిమి పుత్రెంచు నత్తటి భవద్ధరుఁడు
సత్తుగా నీకు నిచ్చులును రొక్కించి
బత్తె మి మ్మని నన్నుఁ బలుకఁ. దొండేని 1230

ఎడపక = విరామ మీయక. మేకొన్న = ఒప్పుకొన్న.

దొమ్ములు = జగడములు. రొక్కించి = రొక్కముచేసి.

నీకు నే నెడఁబడ. నేఁ డీధనఁబు
చేకూఱఁ గైకొని, చిక్కలు పెట్టి,
తప్ప నాడెద వసత్యంబున కొర్చి.
చెప్ప నే మున్నది! శివుఁ డొక్కఁ డెఱుఁగు!
నావుఁ డిట్లని పల్కె సత్కృతకుండు:—

‘ భూవర, నీ వెంటఁ బుత్రైంచు నపుడు
నీచేత బత్రైంబు నిచ్చులఁ గొనఁగ
నాచెవిలోఁ జెప్పినాఁడు మధ్యురుఁడు.
నీ వొడఁబడ నేల? నిను వేడ నేల?
నీవు లేదన నేల? నినుఁ బ్రభాతమున 1240
దీనింప వచ్చిన దీనవిప్రుడనె?
చావ నొవ్వఁగఁ బూని సాహసం బొదవ
నెడపక గిరు లెక్కి, యేళులు దాఁటి,
కడు భయంకర మహా గహనముల్ గడచి,
కాలు గాలినప్పిల్లి కరణి నీవెంట
నేల నీబంట నై యెల్లందుఁ దిరిగి,
వారక హిమవర్ష వాతాతపముల
నూరూరిగుడిపంచ నొదిగి నిద్రించి,
తిరిగినపలుగూడు దెచ్చి నిచ్చలును
వరుస నెక్కికకడి వనరుచుఁ గుడిచి, 1250
చడువును సుంధ్యయు బపమును వేల్చి
మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి, మోట నై, బడలి,
చిడుము గోఁకుచు, బరఁ జిక్కిన ట్లుండి,

ఏలక = నీవు ఏలుటకై. తిరిగిన పలు గూడు = బీచ్చమెత్తి
తెచ్చినపెక్కువిధముల యున్నము. వనరుచుక = దుఃఖించుచు. వేల్చి =
నోచుము, బరక = ముసలితనముచే.

కడపట బత్తెంబు గానకే తేర
నడుముఁ బావఁగ నీవు నా తలపుండ్లు
గడిగి రక్షించెదో? కఱపుకాలమున
నురిసినపుండ్లువై నుప్పును జల్లి
కెరలఁ జేసెదవు. నేఁ గినిసితి నేని
చక్కఁ బెట్టఁగ లేరు. సాదు రేఁగినను
బొక్కి నిల్వదు తలపాలమునఁ గాని.

1260

మే లెఱింగెద వని మితి వచ్చు వాఁక
నాలిని నిన్నుఁ గాపాడితిఁ గాక.
తఱలి పోవఁగ నీక ధర గిటి గీచి
మొఱలు వెట్టఁగఁ గట్టి మువ్వెఱఁ బెట్టి
గుదిగుది గావించి కూరాకు నేసి
యదలించి నిను మేఁకయఱపుఁ గూయింపఁ
జనుఁ దప్పె నది. నేఁడు సర్వథా నిన్ను
వెనుకముందటి పగ వెడల మరల్తు.

మఱవకు మిప్పటిమాటల నెల్ల.

నెఱిఁగెడు శివుఁడు; నా కేటికి బాస?

1270

అనిన హరిశ్చంద్రుఁ డా వటు ధూర్తుఁ
గనుఁగొని కోపంబు గదుర నిట్లనియె.—

‘గురుకార్య మొనరింపఁ గోరి నావెంట
నరుదెంచి తిరిగితి; వది నాకు సెలవె?
పరదేశులకు గుల్లపంచలు గాక,
యిర వైనసున్న పుటిం ద్లేడఁ గలుగుఁ?

తేర = వృథా. ఉరిసిన = పగిలిన. సాదు = సాధు వైన
గోమహిష్యాదికము. పొక్కి = ఉలికి. తలపాలమునక = పాలిమేర
దగ్గఱిచేసిట. మితి = గడువు. గుదిగుది = గుత్తిగుత్తి. బాస = బట్టు.

బలుగూడు గాక యేపట్టున నైనఁ
గలదె పాయసము 'భిక్షాం దేహి' యనిన?
నెవ్వగఁ గుందుచు నీరసాన్నములఁ
గ్రూవ్వి బల్తురె గువ్వకుత్తుక పడక? 1280

నివి యెల్లఁ దప్పులు నెగ్గులుఁ జేసి
తివిరి రేఁగెద నన్నఁ దెలుప నా వశమె?
తీపారు చక్కెర దిన్న యా మోర
వేఁపాకు మేసిన విధమున నీవు
చేసి నంతయు మేలు నేసి మ తేల
చేసితి విట్టికుచ్చిత? మింక నైనఁ
గ్గుకనగోలు గైకొనక నా ధనము
వదలుము; మున్ను విశ్వామిత్రుఁ బుణ్యము
మితితోడఁ జెల్లించి మీఁద నెట్లయిన
ధృతిఁ దీర్తు నీ బత్తె దినముల 'లక్క.' 1290
నావుడు;—విని నవ్వి నక్షత్రమందు—

' భూవర నీకంటె బుద్ధిమంతుడను. .
దొడిఁబడ, జేలికి దొరకినధనము
విడిచి మీఁదటఁ గొనువెంగలి గలఁడె?
చదువు మీఁదిది దెబ్బ సంగతి గాఁగఁ
బిడప నెప్పునె? మఱి పెక్కు లేమిటికి?
విడుపు మింతటనుండి విత్తంబుమీఁది
యడియాస. మైడికిఁ బ్రాణముల్ లంకె.
విడుతుఁ బ్రాణము లైన, విడువ ధనంబు;
మెడ మెండుకొని త్రెంపుమీ చేతిహేలి; 1300

గువ్వకుత్తుక==గువ్వస్వరమువంటి స్వరము—హీనస్వరము. కుడు
కనగోలు==వంచనగా. మెండుకొని=విజృంభించి.

దల ద్రేవ్య మొత్తి యీధనముఁ గైకొనుము.
 బెడయంగ నా చావు పెడకుఁ గొళికుఁడు.
 అనిన;—వీషలు మూసి 'హరహరా!' యనుచు,
 జననాథుఁ డాత్మలో సరితాప మంది,

* కడుబండ ధూర్త నక్షత్రకు సొరు
 దొడుకుట పాపంబు; దుర్మార్గుఁ డితఁడు.
 బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు
 పిల్లి వట్టిన దొబ్బ ప్రిదులక పోయె.
 బొంకు గాకుండ నా పూనినమితికి
 నింకఁ గొళికుఁబుట మేమిటఁ దీర్తు?
 నని మదిఁ దలపోయ; నా మహారాజుఁ
 గనుఁగొని కినిసి నక్షత్రకుం డనియె.—

1810

' నూరక నివ్వెఱఁ గొంది యిట్లున్న,
 కేరీతి మా ధనం బిటుమిఁద వచ్చు?
 జెచ్చెర నొకత్రోవ చేసి, మమ్మనిపి
 పుచ్చినఁ, బోదు మీపోరాట ముడిగి.
 వడి నారఁ గైకొన వచ్చుఁ జట్రాతఁ,
 బడయంగ వచ్చును భస్మఁ దైలంబు,
 నిగుక వంటకముగా నివిరింప వచ్చు,
 రసము సేయఁగ వచ్చు రాలు గరంగి;
 రాదు నీ మనసు మార్దవము నొందింప.
 మేదినిసాధ, యీ మేలంబు లేల?

1820

తొడుకుట = కదలించుట. దొబ్బ = మాంసఖండము. ప్రిదులక =
 ఊడిరాక. నివ్వెఱఁగు = పారవశ్యము. ఇవిరింపక = ఇగురు గావండుటకు.
 రసము = ద్రవము. మేలంబులు = పరిహాసములు.

లే లేమ్మ ధనము చెల్లింపు నీ.'వనిన;—
 భూలోక సాధుఁ డప్పుడు విచారించి,
 నక్షత్రమనిఁ జూచి, 'నాదుర్గుణములు
 లక్షలు; వానిఁ బల్కలు నెన్న నేల?
 నాలిని బుత్తుని నంగడిఁ బెట్టి,
 కాలకాశికుఁ డనుకంఠు న కమ్మి,
 కూర్చిన ధన మెల్లఁ గుడుకనగోల
 నేర్పునఁ గైకొంటి; నీకు సిద్ధించె.

1880

* మునిశిఖామణితోడ మునికిన మితికి
 ధనముఁ జెల్లించు చందము డెందమునకుఁ
 దలపోసి చూచితిఁ; దక్కొందు గాన
 నలనడ; దటు గాన నాలస్య ముడిగి,
 † నా మీఁద నచ్చుధనం బెల్ల నీకు
 నే మానవుం డిచ్చు నీ మతిలోన
 నతినికి బంటుగా నమ్మకో నన్ను,
 మతిలోన వల దనుమానింప.' వనిన;—

-----నక్షత్రకుండు హరిశ్చంద్రు నమ్మ జూపుట.-----

నావటుధూర్తుడు నట్లకా కనుచు
 వారిని నా రాజువలపలికేలు

1840

తన పుస్తకపుఁ ద్రాటఁ దగ ముడి వ్రేసి,
 చను మంచు నటు కొని చని పురిలోనఁ,
 బొడగన్నవా రెల్లఁ బురపురఁ బొక్క
 నడరి నే రెత్తి యిట్లని యప్పు దొడఁగ.—
 'జనులార, వసుధలో సన్నుతి కెక్క

అచ్చు = నే నచ్చియున్న.

వనజాత బాంధవ వంశ వర్ధను
సార వర్తను హరిశ్చంద్ర నరేంద్రః
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.
అరుదుగా బొందితో ననురేంద్రపురికి
జరిగిన యట్టి త్రిశంకు భూపాలు

1350

కూరిమి పుత్తు సద్గుణ విభూషణునిఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.
త్రిజగంబులను మేటి దీవుల నెల్ల
నిజ జయ స్తంభముల్ నిలిపి యవక్ర
భూరి పరాక్రమంబున నొప్పు రాజుఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.
కలరాజ్య మెల్ల నా కౌశికమునికి
నిల యెల్ల నెఱుంగంగ 'నిచ్చితి' ననుచు
ధార వోసిన మహా దాన విఘోదిఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.

1360

జేతాకులఁ ద్రైవ్య వ్రేసి సన్నుతుల
భీతి నివారించి పేర్చిన యట్టి
వీరశేఖరు జగ ద్విఖ్యాత చరితుఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.'

—వీరబాహుఁడు హరిశ్చంద్రు బంటుగాఁ గొనుట.—

అని వాడవాడల నమ్మ నత్తటిని
బెను పొందు పేరును బెంపును బెప్పి
యవనీకు మునిపుత్తుఁ డమ్మ వాక్యములు
నెవుల సోఁకుటయు నచ్చెరు వంది చెలఁగి;—
పొదలు పాపంబులు వోఁ దొలి ముక్తిఁ

న జాతబాంధవ=సూర్య. చెలఁగి-కర్త వీరబాహుఁడు. పొదలు=వర్ధిల్లిన.

గదియించు మణికర్ణికాసమీపమున, 1870

మత మారఁ దన తపోమహిమఁ గాఢికుండు

పితృవనం బొకటి గల్పించి, యా మున్నె

యురుశక్తి వీరబాహునిపేర జమునిఁ

బంఁగిన చండాలపతిగా సృజింపఁ-

గుఱువెండ్రుకలఁ గోరకొప్పిడి, కావి

యఱువుడు తల నిట్టు నట్టును జాట్టి,

జేగురుబొట్టిడి, చెవి సంకుఁగొడుపు

లాగుగా వ్రేలఁ దెల్లని ముద్దు నిల్పి,

తొలులు వోయిన ప్రాంతతోలునఁ గప్పి,

బలుగత్తి మొల నచ్చుపడ నమరించి, 1880

కడుమైలపేలికఁ గాసించి, నడుము

బడికి వేసిన యరపట్టె బిగించి,

యెడమచేఁ బశుమాంస మేర్చిన గుడియఁ

గడమచే నినుప యుంగరముల గుడియఁ

గడజాతిగాఁ బూని, క్రందుసందడిని

జడియింప సంబలి సంబలి యనుచు,

దళముగా మెఱసెడితన మేని పుష్ప

* పొలసుకై జా మ్మని పొలయు మక్షికలఁ

పితృవనము = వల్లకాండు. జమునికొ = యమధర్మరాజును. మఱుచు = యఱువు. కోరకొప్ప = ప్రక్కకొప్ప. కావి యఱువుడు = కావిగన్నె చింపి గుడ్డను. సంకుఁ గొడుపు లాగుగాకొ = శంఖపుఁ గోపు వలె. ముద్దు = ఎముకను. కాసించి = కాసెగాఁ గట్టుకొని. వీర్చిన = గ్రుచ్చిన. క్రందుసందడికొ = తఱు చయిన జనసమూహమును. జడియింపకొ = తొలఁ గించుటకు. సంబలి = తొలఁగుఁడు. మక్షికలకొ = ఈఁగలను.

- గుంచుచోఁ జోవు కొనుచు, బెన్నలుపు
మించి కందెన నూనె మేగిన ట్లున్న 1390
మొగమునఁ జీకట్లు ముడివడఁ, గల్లు
సగము ద్రావినకుండఁ జంకట నిటికి,
మీతిన మదమున మెయి బేలగిల్లఁ
బాఱంగ, వెడపాటఁ బాడుచు, బయలు
జాఱుచు, నల్ల పచ్చనిపొడి మ్రొంగి
కోరమీసము నుల్చి, గ్రుడ్లెఱ్ఱ చేసి,
కలనివారల బూతు గెరలఁ దిట్టుచును,
'దొలగఁ! రా జెవ్వఁడు? దొర యెవ్వఁ?' డనుచు,
ద్రాగిన రోజు మత్తా గొని, యిన్ని
లాగుల నల్లనల్లన నృపుఁ గడిసి, 1400
మోరువ రాక బిట్టోకిలిం తొడువ
మోర మద్యపుఁ గంపు నూల్కానఁ బలికె.
'ఓరి, నా పంచిన యుడిగ మే మైనఁ
గోరి నేయుచు నెఱుగొడ్డెంబు లేక
కొలిచెదవేని యీ గోచిబాఁపనికి
వలసినధన మంతవట్టును నిచ్చి,
బంటుగా నేలుడఁ బరఁగ ని. స్స'నినఁ;—
గంటకం బొదవ భూకాంతుఁ డి ట్లనియె.—
'ఓరి చండాలుడ, యార కుండెదవో?
నోర వ్రేయఁగ వలెనో పండ్లు దుల్ల? 1410

మేగిన=పూసిన. నల్ల పచ్చని పొడి = గరిజాయి పొడుము.
రోజు=నిట్టూర్పు. మత్తా=కైపు. లాగుల=విధముల. నూల్కాన=
వ్యాపింపఁ గా. ఉడిగము=పని. ఒఱుగొడ్డెము=అప్రియపు వంకరమాట.
గంటకము=చిత్తాయాసము. నోర=నోటిమీఁద.

నుడుగక కల్లు గ్రుడ్లుఁజుంకఁ ద్రావి,

యొడ లెఱుంగక ప్రేరె దూరక నీవు.

కులహీనుడవు భానుకులజాని నన్ను

* విలిచి, యేలెద నంటి, వెఱ పింత లేక!

† కట్టిన దొకబట్ట క ప్పొక తోలు

చుట్టిన దొకచింపి సా మ్రెల్ల నినుము;

కక్కు వచ్చెడి నిన్నుఁ గనుఁగొన; నకట!

వక్కు నేయని లేకివాడవు నీవు?

నే నేడ! నీ వేడ! నెప్పుఁ గొళికుని

కే నచ్చుధన వేడ! నీ లాగు మెట్టు

1420

మెట్టునఁ దఱిమిన మెఱ మెడు కోప

మెట్టు వుట్టను, విన్న నెవ్వరి కైన?

నావుడు;—వాడును 'నా మీఁద నలుగ

దేవతలకు నైనఁ దీగ దెల్లందుఁ,

దప్పు లెల్లను దండధరుడనై వెనకి

చప్పుడు గాకుండ జనుల దండింతు.

మాటలఁ బని యేల మాకును నీకు?

మాటి మాటికి నన్ను మాలవార డంచు

నీకు రోయఁగ నేల? నీతండ్రి కులము

నాకులంబును సొక్క నాణె మై యుండు.

1430

నిప్పు డే నెట్లుంటి నేమి? కాళికుని

విలిచి = కొని. లేకి = పటిగ. దండధరుడను = తలారిని గాన
వండించువాడ ననుట - (యముడ ననియు.) ఒక్కనాణె మై =
సమానోత్కర్షకలవై - హరిశ్చంద్రుఁడై వసిష్ఠ కాపమున చండాలుఁ
డాయెను - (తన నూర్యపుత్రుఁడను నీవు నూర్యకులజాడవు అనియు.)

య పెట్టు దీర్చెద? వవు గాదో? చూడు.

తులువ, నీ మది నింత దురభిమానంబు

గలవాడ, వీ ముంజి గానిచే నిట్లు

దొంగుల బడి చిక్కి దొంగ చందమున

వెన కట్టు వడి, నీచ వృత్తి రా నేల?

కినిసి నీతోడ దర్శింప నేమిటికి?

ధనము బెట్టిన నెందు దాసులు లేరొ?

అని హరిశ్చంద్రుండు నాయంత్యజుండు

గనలి తర్కింప నక్షత్రమం డనియె.—

1440

“నలినాప కులనాథ, నాతోడ నీవు

పలికిన మాటల పద్ధతి దస్సె.

* ‘మునినాథుతో మున్ను మునికిన మిలికి

ధన మిచ్చువానికి దాసుని గాగఁ

గొనిపోయి న న్నమ్మకొ.’ మ్మంటి గాని

‘విసుత సత్కులజాని వెదకి యిప్పునవు.

వీని కులం బేల? వీని రూ పేల?

వీని గుణం బేల? వీని పెం పేల?

మా లైన నేమి? బ్రాహ్మణుడైన నేమి?

తోలు గప్పిన నేమి? తులు వైన నేమి?

గంజాయి దిన నేమి? కలు ద్రావ నేమి?

నంజక ధన మిచ్చునతడె నా మెచ్చు.

ప ల్లెత్తి యెలుకల బట్ట నోపినను,

పిల్లి కాస్త్రమె? మంటిపిల్లియే చాలు.

‘గోరిన ధన మిచ్చి కొన రం డ’టంచు

1450

ముంజి గాడు = వటువు. అంజక = వెనుదివియక. మునికిన = పలికిన.

నూరక మొఱ్ఱ వెట్టు చుండ నాపాలె?

వారక నినుఁ గొన వచ్చిన వారి

తో రాయడించి పోఁ దోల నీ పాలె?

మలఁకలు మాని యీ మాలని నేలి

కలధన మిప్పింపఁ గలవా? కాదేని

1460

నెక్కు- మాటలు గట్టి పెట్టి, సత్యంబు

దక్కి, 'బొంకితి.' నని తలఁగి పోయెదవా?

బలువున నినుఁ ద్రాటఁ బట్టి పట్టాము

కలయఁ ద్రిమృత నాకుఁ గారణం బేమి?

విను నాప్రతిజ్ఞ;-నీ విత్త మింతటికి

నినుమడి పెట్టిన నింక నొండొకని

కేగతి నిను నన్ను, నితనికే కాని,

శ్రీగురు నాన, కాశీనాథు నాన."

యని రాజు మునిపుత్తుఁ డాడువాక్యముల

విని యంత్యజుఁడు మోము వికసింపఁ బలికె. — 1470

'బరిణమించితి నిన్ను బాఁపన వడుగ;

తిరుగక యీమాట తిరముగా నిలుపు.

వక్క నేయని లేకివాఁ డని నన్ను

లెక్క నేయక కరాళించె నీ రాజు.

వాటమై యీమాట వడి నన్ను వోలె

నాటి యున్నది నేఁడు నా మనంబునను.

గంటక యీయప్పు గెంటి యీ తులువ

బంటుగా నేలక పాయదు కోప.

రాయడించి=జగడించి. మలఁకలు=చిక్కులు. ఏలి=కొల్చి(?)

అంత్యజుఁడు=మూల. కరాళించెకా = నిందించెను. అన్ను = బాణము.

గంటక=వెనుదినియక. గెంటి=నెట్టి.

మప్పు ధనం బింత యని గుఱి నానుఁ
 జెప్పము చెల్లింతుఁ జేకొను.' మనిన;— 1480
 నలరి నక్షత్రకుఁ డతనితోఁ దెలియఁ
 బలికె: — 'నీ భూపాలువై తరు వనెడి
 చేతిసంకల వీడఁ జేసెన వేని,
 దాతవు నాపాలి ధర్మదేవతవు;
 వేడుకజట్టి గావించి నా పూన్కి
 వీడ నాడకు; మాకు విత్త మిం త నిన,
 లోఁగి, యీతకుఁ గానిలోఁ తని, జట్టి
 వీఁగక, స్వధా వినియెడ వేని,
 పురుషుఁ డెనుఁగు నెక్కి పాడవుగా నిక్కి
 వగరత్న మెగసిపో వైచిపాడవు 1490
 ధనరాశి మా కిమ్ము; తడయక లెమ్ము!
 పను నిక్క మిది సుమ్ము, వీడు నీ సొమ్ము;
 గొను.' మన్న వాఁడు నిక్కుచుఁ బల్కె:— "నీకు
 ధనరాశి యిచ్చోటఁ దఱలక యిత్తు.
 నొక విచారము మాకు నొదవె. నీ రాజు
 సుకవాసి, పనిపంద, చూపుగుఱ్ఱంబు,
 మామిడి క్రింది సోమరి, మేదకుండు,
 బూమె తుంటరి, యెనుపోతువై వాన,
 మొండరి, చల్ల చప్పుడు, గోడచేర్పు,
 చండిపో, తనునట్టిజాడ నున్నాఁడు. 1500

గుఱి = మిలి. వేడుకజట్టి = తమాషాబేరము. వీఁగక = విడువక. తఱలక = అ
 వలికిపోక. మామిడిక్రిందిసోమరి = మామిడిచెట్టుక్రింద 'ఆ పండు తనంతట
 రాలి నానూటఁ బడునా.' అని ఆసించి పడియుండు సోమరి. బూమె
 తుంటరి = వేసాలమారి మొండరి = మొండివాఁడు. చల్లచప్పుడు = జడుఁడు.

చెప్పినపని జాగు నేసిన వేళ,
 ముప్పిరి గొను కోపమున మెఱుఁగెట్టు
 దుడ్డున వీఁపు కంతులు గట్ట మోఁది
 జడ్డు వాసినఁ, 'గొల్వు చాలు నా క'నుచుఁ
 దక్కి పోయిన, వెంటఁ దిగుల నా వశమే?
 యుక్కునఁ బెనఁచిన ట్లున్నాఁడు వీఁడు.
 గొలుసు దప్పినయట్టి కోఁతచందమునఁ
 గలధన మీవు రొక్కము గొని పోదు.
 విల్లాలు పుత్తులు హితులు బంధువులుఁ
 దల్లిదండ్రులు నన్నదమ్ములుఁ గలుగు 1510
 వాని నెమ్మని నమ్మ వచ్చు గా; కిట్టి
 వాని నేగతి నమ్మ వచ్చు నా? క"నిన;—
 నక్షత్రకుండు భూనాయకుఁ జూచి
 దక్షతఁ జండాలుఁ దగ నొడంబఱిచి
 “ పూట పూటను జరుపుదు వుచ్చి చనక,
 ‘ పూటకాఁపవె నీవు పా. ప్పు'ని యనక
 మితి వోక మున్నె నీ మీఁదిధనంబు
 మతమునఁ జెల్లింపు మా కిప్పు. డ" నుచు,
 బోధించి ప్రక్కలు వొడుచు నవ్వడుగు
 బాధను నలసి, భూపతి మదిలోన 1520
 ‘ నెడపక ధనముఁ బ్రో విడి నేఁటిలోడఁ
 గడతుఁ గౌశికు మాయఁఘట్టు మే'ననుచు,
 వీరబాహును జూచి విను మని పలిక. —
 ‘ నీరీతి నపనమ్మి కేల నా మీఁదఁ?

కంతులు = కణుతులు. జడ్డు = జడత్వమును. తక్కికొని = దూసికొని దక్ష
 క = నేర్పు మెయి. పూటకాఁపవె = నీవు నాకై పూనుకొన్న వాడవూ.

జాల నీతని కుల్కి సత్యంబుకొఱకు
 నూలిపోగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాడఁ.
 దల్లి సత్యము నాకు, దండ్రీ కుజ్ఞాన,
 మెల్లెడ సోదరుఁ డెసఁగు భర్తంబు,
 చెలువార ధైర్యంబు చెలికాఁడు, శాంతి
 కులసతి, వినయంబు కొడుకు చచ్చింప.

1530

నే సత్యమునకుఁగా నిప్పుడు నీకు
 దాసుడ నై జట్టి దక్కుచున్నాడఁ.
 నట్టి సత్యంబు నేఁ డగు నాకుఁ బూట.
 గట్టిగాఁ జేపట్టి కలఁక పో విడువు.
 నీయాజ్ఞఁ దల మోచి నీ కనుసన్నఁ
 బాయక నీపంపుపను లొడఁ గూర్తు.

నలఁగక నా చేయు నంతకాలంబు
 నలసిన, సాలసిన, నటు నిటుఁ జరిన,
 మఱచిన, వెఱచిన, మఱి నీ ధనంబుఁ
 జెఱచిన, బఱచిన, జేయఁ లే ననిన,
 విసికిన, గసికిన, వెడనిద్ర నెంది

1540

నుసలిన, మసలిన, మెప్పిఁ జెప్పినను,
 మెఱుంగులు గ్రమ్ము నా మేటి ఖడ్గమునఁ
 దఱిగి రక్తము గాఱు దన తల ద్రెంచి
 నీ పాదములమీఁద నిలుపుదు. నిదియె
 నా పూనిక' నిన;— నంతట సప్తుతించి,
 వీరబాహుఁడు తనవెంట నేతెంచు

నుసలక = చలింపక. పూట = పూటకాపు. అలఁగక =
 వెను దివియక. పఱచినక = పాటిపోయిన. కనిసినక = కర్ణకతోర
 ముగాఁ బల్కిన. మసలినక = ఆలస్యముచేసిన. తన = నా.

ఘోరమూర్తుల నతిక్రూరవర్తనలఁ
 దన కింకరులఁ బంపి, ధనముఁ దెప్పించి,
 ఘనతరపర్యతాకారంబు గాను 1550
 బెనురాసి వోయించి, ప్రియము రెట్టింప
 మునికుమారున కిచ్చి, మొక్కి పొమ్మనిన;—
 నత్తుత్రకుండు నానందంబు నెంది
 లక్షభంగుల నృపాలకుని దీవించి,
 'యూర్వీశ, మాకు నీ వొడఁబడ్డధనము
 సర్వంబుఁ జెల్లె నీశ్వరసాక్షి గాను.
 విచ్చేయు మింక.' నని, వీరబాహునకుఁ
 జెచ్చెర నప్పున నేనెఁ జేసేత.
 దివినుండి కనుఁగొని దివిజులు మెచ్చి,
 యశనీతలేకున కాకలి దప్పు 1560
 లొదవ కుండఁగ వరం బొసంగి రావేళ.

— హరిశ్చంద్రుడు వీరబాహు గొలుచుట. —

గదయుఁ దై యంతటఁ జన నంత్యజాండు
 ముద మారఁ దనగృహంబునకుఁ బో నచట
 గదలి, సగర్వంబుగాఁ దనచేతఁ
 బట్టిన పశుమాంస భారంబుఁ జంకఁ
 బెట్టిన మద్యంపు బిరిడియ నిచ్చి,
 'కొని రమ్మ నీవన్న;—గువలయేశ్వరుడు
 విదయఁగంధ్రమములు వెల్లయ వహించి,
 * యే సిద్ధిముడిపాటు నే వికారంబు

చనకొంపిప్పుగా. చిడిముడిపాటు=తొట్టుపాటు.

* 'ఏసిడిముడి' ఇది శ్రీకాళహస్తి మహాభక్తములలో 'హను' వీళ్ల పుట్టంబులు' అను ప్రమాగము వంటిది.

నే సిగ్గు రోతయు నెసఁగక, వానిఁ
 గొలిచి సంగడిఁ జనుగోసంగిబంట్లఁ
 గలసి, తా నటు చని, కలయ నెల్లెడలఁ
 బడి యున్న ముదునులు, పసరంపుఁ దలలు,
 బడికి వేయఁగ నెండఁ బఱచినతోళ్లు,
 గఱచి కుక్కలు పీకఁగాఁ బెనుఁగొమ్ము
 లొఱఁగఁ దీసిన రీతి నున్న జొక్కలును,

1570

* వఱద లై నెత్తురు వడియఁ గుత్తుకలు
 తఱగిన గోవులు, తఱ చైన పచ్చి

† మురియలు, బెదరిన ముటికి సంజాళ్లు,
 నఱచు కాకులు, గల యా మాలవాడ

1580

వడిఁ జొచ్చి, ప్రేవులు వాతి కేతేర

‡ వడరు దుగ్గంధాన కణుమాత్ర మైనఁ
 గింకిరిపడక, శంకింపక, ధైర్య
 మింకక, చండాలునింటికి నేఁగి,-
 యడరంగ భూపాలుఁ డామాల దన్నుఁ
 గడఁగి పంపుచు నున్న కష్టంపుఁబనులు
 నెలకొని నిముసంబు నిలిపినకాలు

§ నిలుపక సాలయక నీద్దర వోక

కలఁగక నన్నొదకములపై నాస

గోసంగి=మాల. బడికి వేయఁగక = ఊనుటకు - మురియలు =
 ఖండములు. సంజాళ్లు=మాంసములు. ప్రేవులు వాతి కేతేరక=రోతచే
 కడుపులోని ప్రేవులు వోటిలోనికి వచ్చునట్లుగా. కింకిరి=రోత.

* 'వడియు కుత్తుకలు' † 'మురియలు' రేఖనందేహము. ‡ 'దుగ్గంధము కలు'
 § 'సాలయక' - ఈధాతువు మృగ్యము.

గొలుపక వ్యపగతత్తుత్పష్టఁ డగుచు 1590

మొగము స్రుక్కింపక ముడుంగక రేయుఁ

బగ లన కమ్మసీపాలుఁ డొనర్ప;—

నెరసులుఁ దప్పలు నెమకుచు, నొక్క

వెరపు చిత్తంబున వెదకి, 'సత్యంబు

తెరలంగ వీని ప్రతిజ్ఞఁ దప్పించి

కర మిచ్చ మొనరింతుఁ గౌశికమునికి.'

నని నిశ్చయము నేసి, యావీరబాహుఁ

డొనరంగ నొకరాత్రి యుర్వీత లేందు

తొడలపైఁ బదములకుడఁ జూపి భక్తి

నడుగు లొక్తుచు నున్న, నతిని మనంబు 1600

నొరయ మాయా నిద్ర నొంది, రే యెల్లఁ

జరణసేవ యొనర్పు జననాథుఁ జూచి,

—హరిశ్చంద్రుడు వీరదాసనుపేర వల్లకాటిని గాచుట.—

'యోరి, నీదెస నాకు నుల్లంబునంబు

వారక కొంతవిశ్వాసంబు వొడమె.

బన్నుగా నాసేయు పనులపై నిన్ను

మన్నించి నిలిపెద మది నఱ లేక.

ఏను మది చెప్పెద వివరంబుగాఁగఁ

బెను పొంద నీ పురి ప్రేతవనంబు

నా గుత్తగాఁ జేసినాడ. నీ కచటి

కేగి పీనుఁగుఁ గాటి కవ్వరేఁ దెచ్చి 1610

కైకొని తమ యిచ్చగాఁ గాల్చి మరలి

వ్యపగత=పోయిన-తుల్=ఆకలియు - తృష్టఁడు=దప్పియుఁ
గలవాఁడు. నెమకుచుక = వెదకుచు. ఒరయక = పరిశీలించుటకై.

ప్రేతవనంబు=వల్లకాటిని,

పోకుండ, నా యాన మైడిచి, యాశము
 మొల నున్న కస్తూరి మొగము కోకయును
 కల నొప్పు మొకమాడ వాతిపాతికయుఁ
 బెను పొంద నా కిచ్చి, పిండాశనంబుఁ
 దిని నీవు బ్రతుకు మీ దినముననుండి.
 వీరదా సనుపేర వెలయు మీ విపుడు,
 కోరి పట్టెడు ముద్రగుదియ గొ.' మ్మనుచుఁ
 దనచేతి కిచ్చినఁ దగఁ బని పూని
 వినుయంబుతో మ్రొక్కి, వీడ్కొని పోయి; — 1620
 యత్తఱి, గమయఁగం పడర దిక్కులను
 మొత్త మై నిగుడు క్రొంబొగల నంతంత
 నుండు మెల్కులఁ జేరి - మానవమాంస
 ఖండంబు లాండొండ గసికలఁ గ్రుచ్చి
 కమ్మగాఁ గాల్చి - చంకటఁ బెట్టి - మెసఁగి -
 నెమ్మది స్మృత్యంబు నెఱపు భూతములు,
 సగము గాలుచు నున్న శవములఁ బట్టి
 తిగిచి గుంపులు గూడి తినుపికాచములు,
 నెడ నెడ బొక్కల నిడిన బాలకుల
 వెడలించి భక్షించు జేతాశతతులఁ, 1630
 దలకాయలకు మూఁగి తమతమ వనుచుఁ
 గలహించు డాకినీ గణములు, మఱియు
 వడి వధ్యశిలలపై వడిసి యందంద
 నుడువు లై పేరిన మనుజ రక్తములుఁ,
 బుఱియల నట మ్రొంగి పులిత్రేపు లడర

ఆన వొడిచి - ఆనపెట్టి. మాడ = అరవరా. వాతిపాతిక = వాతి
 కాసును. పిండాశనంబు = పిండపుఁగూడు. బెల్కులక = సొదలను.

నలుగక పొరలాడి యుచు రక్కసులు,
 మునుముగాఁ గొట్టుల మోకాళ్ల నూఁది
 కొని నిక్కి - యా మీఁదికుటపశ్యములఁ
 దొడికి - దంప్రిల మెక్కి - దుస్సి రాఁ దిగివి
 కడఁగి క్రక్కడు జంబుకములఁ దోడేల్లఁ 1640
 బిండాన్న శేషముల్ ప్రిదులక మెసఁగి
 యొండొండ వ్రాలుచు నన్న శూకములఁ,
 గరములఁ గొలుపులు గైకొని పేర్చి
 గురులు వాఁతెడు పెద్ద కొఱవి దయ్యములఁ,
 బోకుండ మాచుపుఁ బూసరుల్ దెచ్చి
 చేకొని యామంత్రిసిద్ధుల కిచ్చి
 తొత్తులగతి నుండి తొడరిన నరులఁ
 బొత్తునఁ దినెడు వెంపుడు దయ్యములును,
 సరిఁ గూడి ఋత్యజాస్నాప వేదములు
 పరఁగ గుణించెడు బ్రహ్మరాక్షసులఁ; 1650
 గ్రంధుగాఁ గలిసి, వెక్కసమును వెఱపు
 నందంద యొదవించు నా రుద్రభూమి-
 నా రాజశేఖరుం డటఁ బ్రవేశించి;
 ధీరుఁ డై నిజ ఖడ్గ దీప్తులు నిగూడఁ
 జాట్టి పేరము పెట్టి కుడివడ నుడిసి
 పట్టి కూఁతలుఁ బెట్టి బలువిడి మోఁది,

మనుముగాక = క్రమముగా. కుటప శల్యములక = పీనుఁగుల యెఱుఁ
 కలను. తొడికి = కఱచుకొని. దంప్రిలక = కొఱలతో. దుస్సి = ఊడి.
 గురులు = పరువులు. మంత్రి సిద్ధులకు = వల్లకాటిలో మంత్రి సాధన
 నేయువారికి. తొత్తుల = లండెల. తొడరిన = సప్తలయిన. పొత్తులక =
 సంగడిగా. పేరము = పరుగు.

యెల్ల భూతంబుల నెల్ల డాకినుల
 నెల్ల కాకినుల మోహిని పికాచములఁ
 గనుఁగొని, 'నేఁ డాదిగా మీరు గూడి
 చని వీర బాహుని సదనంబునందు

1660

వెట్టిఁ గొట్టము నీళ్లు వెలయంగ గసపు
 కట్టెలు నివి యాదిగాఁ గలపనులు
 పగ లెల్లఁ జేసి, మాపటి కిటు వచ్చి,
 'తెగువ మై నీ కాడు తిరుగ రా నుండి,
 యెచ్చట నెవ్వరు నెఱుంగక యుండ
 వచ్చి పీనుఁగుఁ గాల వైచి పోకుండ
 నా లీల కొఱవిదయ్యంబుల దివ్వ
 కోలల వారిఁగాఁ గొని గస్తు దిరిగి,

ప్రాద్దనఁ జనుదెంచి పాడచూప కున్న
 గ్రుద్ది యాదుడ్డునఁ గొట్టుడు.' ననియు,

1670

' విఫలసంపద గల వీర బాహునకు
 జపము సేయుఁడు మంత్రసాధకు.' అనియు,
 జండాలుఁ డనక మాసామి దీవించి
 రండు నిచ్చలు బ్రహ్మరాక్షసు.' అనియు,
 గట్టిగా నియమ మిక్రమమునఁ జేసి;
 నిట్టరాదును బోలె నిలుచున్న వాని
 దేతాళు నొక్కనిఁ బిలిచి నీ యంక

* గాతుగా నా కొల్వకాడ వై వీరిఁ
 గొట్టి యిందఱు బనిగొనుచు నిచ్చోటఁ

వెట్టిక = కూలిరేక. కొట్టము = పనులసాల. కాడు = క్షానము.

విఫల = గొప్ప.

బెట్టింపు తగు మంచె బెంపార.' ననఁ;— 1680

వసుధఁ జాగిలి మొక్కి వాడును వేగి,
మసలక దిబ్బగా మన్న వేయించి,
సమముగా ఘన శిలా స్తంభముల్ నిలిపి,
యమరంగ సౌకమంచె యామీద వైచి,
విచ్చేయు మని విన్నవించిన; విభుఁడు
వచ్చి యా మంచెపై వల సెప్ప నుండి
యడిదంబు లోడుగా నా రుద్రభూమిఁ
గడు నప్రమత్తుఁడై కాఁపుండె నంత;—

—చంద్రమతి హంసనారి అనుపేర ఊడిగము సేయుట.—

నటఁ గాలకాశిప నాలయంబునను

మటుమాయలను జిక్కి, మలఁకలఁ జొక్కి, 1690

యొపవాసములఁ గుండి, యుడుకులఁ గండి,
యెపుడు చింతల వ్రేగి, హృదయంబు గ్రాగి

కంటకంబుల నొచ్చి కన్నీరు దెచ్చి,

కంటసంబులఁ జిక్కి, కఱివలఁ బొక్కి,

మురిపెంబు వీడి, మోము గరంబు వాడి,

గరువంబు దూలి, శృంగారంబు మాలి,

విభ్రాంతి మది మీఱి, వెలవెలఁ బాఱి,

విభ్రమంబులు జాఱి, విశ్వేశు దూరి,

బలురాహుముఖమునఁ బడి కాంతి దప్పి

జలదరించెడు బాల శశి రేఖ వోలె

1700

నలిగి, యందఱు 'హంసనారి' నాఁ బరఁగి,

అడిదము = కల్పి. ఉడుకులక = దుఃఖములచేత. వ్రేగి = వేగి.

కంటకంబులక = బాధలను. కంటసంబులన్ = విరోధవచనములందు.

కఱివలు = కఠినోక్తులు.

బలుబాములకు సౌర్భి, పట్టియుఁ గాను
 దినమును జంద్రమతీజేవి పనుపు
 పనులు నేయుచు; నిట్లు పండ్రెండు నెలలు

— కాలకౌశికుఁడు లోహితాస్యుని అటవికి సంపుట. —

మునుకొని వర్తింప;—భూపాలసుతునిఁ
 గనుఁగొని యొక నాఁడు కాలకౌశికుఁడు
 చేరి, 'యో లోహిత, చెలఁగి యే ప్రాద్దు
 నీరీతిఁ జంటిక్రిం దిటికి యీ తొత్తు
 కఱపుల గుడిచాటుకాడ వై యిట్లు
 తఱలవు; వీఁపెల్ల దద్దులు గట్ట
 నడువక కా దింక.' నని జడ కట్టి,
 తొడలును జెవులు నెత్తురు లుబ్బ నులిమి,
 'యిది యాదిగా నింక నీ వాడలోనఁ
 జదివెడి యాబ్రహ్మచారులఁ గూడి,
 బుద్ధి దప్పక వనంబునకు నిచ్చలును
 బ్రాద్దునఁ జని, పదిపుల్లె లాకులును
 వేలిమి సమిధలు నెలయు దర్భలును
 బాలుర పో రుడ్డు బండ్లు దోసెఁడును
 దులసి పత్రియుఁ బెయ్య దూడకుఁ గసపు
 నలవడఁ గొందు ర. మ్మ'ని నియమించి,
 పనిచిన;— నెల నెలఁ బాఱుచు వచ్చి,
 తన తల్లి పాదపద్మములవై వ్రాలి,
 అనయంబు వగచుచు న్నకుపు లాలుకఁ

1710

1720

కఱపులకొ=బోధనములచేత. తఱలవు=కదలవు. అడువక=
 కొట్టక. పుల్లెల=విస్తరులకు చాలునన్ని. వేలిమి=హోమపు-సమిధలు=
 చిదుగులు. అనయంబు=మిక్కిలి. ఉడ్పకొ=మాన్సిందుటకు.

దన తెఱంగు గప్పు దంతయుఁ జెప్పటయును;—
గడుపులోఁ జే వెట్టి కలచి న ట్లయినఁ;—
గడు భయంబునఁ బొంది, కన్నీరు దొరఁగ
గురుశుచంబులతోడఁ గొడుకు మో మొల్లి,
తెరలాక్షి పెదవులు దడుపుచుఁ బలికెఁ.—

‘గటకటా! కృప మాలి కాలకౌశికున
కిటు నిన్నుఁ బని కంప నెట్లు నోరాడె! 1780

నడవికి నీ విప్పు దరిగినఁ గాని
తడయక విపుని తలయేరు దిగదు.

పట్టభద్రుని కూర్చిపట్టికి వేల్చి
కట్టెలు మోవంగఁ గట్టడే నీకు!

గట్టిగా భాగ్యంబు గల వధూమణికిఁ
బుట్టక నాకేల పుట్టితి కూన?

యడవికి నిన్నుఁ బొమ్మనఁ జూచి చూచి
నుడువంగ నే గతి నో రాదు నాకు?

నినుఁ బాసి నిముసంబు నే నిల్వఁ జాల.

ననుఁ బాసి పోయెదే నా ముద్దులయ్య! 1740

చేకొని యింక నేమి నేయ నున్నదియొ
కాక విశ్వామిత్రు కపటవర్తనము!—

అని వెచ్చ నూర్చుచు, నా పుణ్యసాధ్య
విషయంబుతో నెల్లవేల్పుల నేడి,

దనుజ దర్శకర తస్కర భూత

ఘనతర మృగ పక్షి గణములవలన

నవిరళంబుగఁ బ్రాణహాని లేకుండ

తలయేరు=తలనొప్పి. పట్టభద్రుని = పట్టాభిషిక్తుఁడైన రాజు
యొక్క. కూర్చి = ముద్దు. కట్టడి = పనుపు. అవిరళంబుగఁ = బొల్తగా.

వివిధభంగులను దీవించి నందనుని
 వలచేత నొకరక్ష వలనొప్పఁ గట్టి,
 యలుగక, పొమ్మని యనుపంగ;—నడవి 1750
 కలమితో నృపనూనఁ డేగుచు నుండఁ;-
 జలము మీఱంగ విశ్వామిత్రుఁడంతఁ
 దనచుంత్రశక్తిచే దక్షుఁడ నెడి
 ఘనపన్నగంబు నాకర్షించి వలికె.—
 ఓయీ, తక్షక, మాకు నుపకార మొకటి
 నేయము. నీ కిది చెప్పెదఁ దెలియ.
 వినుము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు వసిష్ఠ
 మునిమాట చెల్లింప మోరత్రోవునను
 నెట్టి న సత్యంబు నెఱవెద ననుచు,
 నట్టిగట్టుక వ్రేలు చున్నాఁడు. వానిఁ 1760
 గలచి బొంకింప నెక్కడ సందు లేక,
 తలపోసి యారీతిఁ దపము చాలించి,
 తిట్టిన కొడి గట్టి, తిరుగు చున్నాఁడ,
 రట్టు దప్పుక పోదు రా నున్న వేళఁ.
 గలయఁ బర్యెడు భవద్గరళ కాలాగ్నిఁ
 గూలగిరు లైన నుగ్గులు వాఱఁ గాలు;
 వసుధలోఁ దక్కినవా రన నెంత?
 మసలక నీవు నా మతమున నేగి,
 యహికులోత్తమ, లోహితాస్యకుమారు
 గహనంబులోఁ బడఁ గలచి ర. మృనినఁ;- 1770

పన్నగంబు = పామును. మోరత్రోవు = మోరతో త్రోయుట
 చేత-అలక్ష్యముగా ననుట. నెట్టి నక = తప్పుకుండ. నుగ్గులు వాఱక =
 బుగ్గిగా. గహనంబులోక = కాండవిల్లో. పడక = కూలునట్లు.

దడయక పనిఁ బూని తక్షకుం డవుడు
వడి నేగి, యల పితృవనసమీపమునఁ
దల్లు కొట్టెడి గుంట దరిఁ బాలఁ బ్రబలి-
చల్లగా నీడ యై - చలివెడ్ర వోలె
మట్టంపుఁబాడవున మానైన - మట్టి
చెట్టు క్రిందటి పుట్ట చేకొని యుండె.

- * నా తక్షకుని చేత కనుకూలపడఁగఁ
బ్రీతితో కృష్ణులఁ బిలిచి కాకకుండు
‘మునికుమారకులార, ముదమున మీరు
చని లోహితాస్యని సంగడిఁ గూడి 1780
వనములోఁ జరియించువానిఁ బ్రేరేచి
కొని పోయి తక్షకు ఘోరవిషాగ్నిఁ
బడఁ ద్రోచి రం. డ’ని పనిచిన;— వారు
తడయక చని రాజతనయునిఁ గాంచి,
‘యో లోహితాస్య, మాయొజ్జలు వనుప
నీ లీల వచ్చి ము న్నెప్పుడు నిచటఁ
గడు నొప్పు ఫలములుఁ గంద మూలములు
నుడుగక కొనిపోవు చుందుము గాన,
గుఱుతులు మే మెఱుంగుదు మంతటికిని;
దెఱఁ గొప్ప నీవు నేలెఱ్ఱు మా వెనుక.’ 1790
ననుచు, బోధించి వా రటు గొనిపోయి,
మనుజేశసుతుండు నెఱ్ఱనమున నలర
ఫలములు దర్శలు పసిదూడ కసవు

తల్లు = అల. మట్టంపు = మట్టిసపు. మాను = అందము. ముద
మునక = సంతోషముతో.

కలయంగఁ దోడ్పడి కట్టగాఁ గట్టి,
 సమిథలు దల కెత్తి, చను మన్న; - మొగము
 చెమరింపఁ - గూఁకటి చీకాకు పడఁ -
 దడ వడంకులు గొంచు దను వెల్లఁ గంద -
 నడుగులు దొట్టిల్ల - నల్లన నడచి,
 వచ్చి యల్లప్పటి వటమూలమునను
 జెచ్చెరఁ దల మోపుఁ జేర్చి, రాసుతుఁడు 1800
 చల్లని జలము లచ్చటిగుంటఁ ద్రావి,
 యొల్లన మరలి యా యుర్వీరుహంబు
 నీడఁ గొండొక సేపు నిద్రించి, తన్నుఁ
 గూడి వచ్చినవడుగులు దలఁపింపఁ,

— హిమితాన్యుని తక్షక నాగుఁడు కిటచుట. —

‘మనములో నిందాక మఱచి యున్నాడ.’
 ననుచు, బత్రిములు రయంబునఁ గోయ
 నొకకాలు పుట్టవై నూడి - యాపాద
 మొక కొంత నిక్కి - మ్రా నూతగాఁ ద్రొక్కి -
 వాలు కొ మ్మైకకేల వడి వంచి—యున్న
 కేలు సాపఁగ - గమకించు నాలోనఁ, 1810
 గాలకంఠ కఠోర కర కంపి తోగ్ర
 శూలాగ్ర నిగ్రత స్థూల కీలాభ
 లోల జి హ్వయణ లోచనం బగుచుఁ
 గ్రాలెడుఫణము భీకరముగా ముడిచి

గూఁకటి = పిలకజాట్టు. దడవడంకులు = అధికకంపములు. ఒల్ల
 నక్ష = మెల్లఁగా. కాలకంఠ = శివునియొక్క. శర = చేతి చేత. నిగ్రత =
 పెథలిస. కీలా = జ్వాలపంటి. ఆభ = ప్రకాశముకలదైన. లోల = చలించు
 చున్న - జిహ్వ = నాలుకయును, అయణలోచనము = ఎఱ్ఱనికన్నును గలది.

యాలోన నడగిన య మ్మహా భుజగ
మాలోహితాస్యని నద రంటఁ గఱచె.

* 'నా విషవహ్ని భగ్గని పేర్చి మేన
నావహింపక మున్నె 'హా మాత!' యనుచు,
జావుతో సరి పోల్పఁ జనుమార్గ్గ నొంది,
భూవగపుత్తుఁడు భూమిపై వ్రాలె. 1820

సంత భస్తీభూత మయ్యె నా వటము.
అంతియ కాని యాయాదిసర్పంబు
పనివడి చంప నొపదు బాలు నతని,
జనని పాతివ్రత్యశక్తి వెంపునను.
అది చూచి ముని పుత్తుఁ లాశ్చర్య మంది,
'మదిలోనఁ దలఁప, నీ మరుజేంద్రసుతుఁడు
నిగిడిన విషవహ్ని నిలువునఁ గాలి
పోగిలి భస్మము గాక, పోలించి చూడ,
నల కాలహూట మహాగరళంబు

చెలఁగుచు మ్రింగి మార్చితుఁడైన శివుని 1830
వడువున నున్నాఁడు; వాడదు మోము,
విడువదు తనుకాంతి వీన మంతయును,
బడతలంబులు గాజు వాఱవు. నిష్పఁ
జెడ లంటునే! వలచేతి యీ రక్ష
వెలయ నే మంచు దీవించి కట్టినదొ
తలపోయి ముచు వీనితల్లి దా!' ననుచు,
నతిముఠిఁ బురమున కరిగి, య పార్థ

అదరు అంటక = నిష్పక యంటునట్లుగా - భ గాలుమను
నట్లుగా. వడువునక = విధమున. అతిముఠిక = సంభ్రమమున.

* 'భగ్గనఁ జేర్చి' అను ముద్రణమున యతిభంగము.

తెఱఁ గొప్పఁ జంద్రమతీ దేవితోడ

గఱుతులు సెప్పి వడ్డులు చని. రంతఁ,

—చంద్రమతి నుత్తుంగూర్చి విలపించుట.—

గొఱగానిపలు కనుక్రొవ్వాడి వేడి

1840

మెఱుంగునైదువు నాటి మెఱమిన, గుండె

పటియలుగా వ్రీలి ప్రాణంబు లెడలి,

యదరి, భూవరుదేవి 'హా పుత్త్రీ!' యనుచు,

'మెదవిన వెనుకూర్చ నొక్కింతతడవు

తఱిగిన కదలి చందంబున నేల

నొఱిగి, చేష్టలు దక్కి, యొయ్యనఁ దెలిసి,

నేలలు పుడుకుచు, నిగిడినవగల

వాలఁగన్నుల నీరు వఱద లై పాఱ,

“నక్కటా! యో లోహితాస్య, నా కింక

* ది క్కవ్య? రిటమీద? దెరు వేది బ్రతుక? 1850

నీదుఃఖవార్ధి నే నేతెప్పఁ గడవ

నీదుడ? నీవిధి కే మని వగతు?

పతిఁ బాసియును నిన్ను బట్టి నాపట్టి,

మఱిని నే దిగులును మఱచి వర్తింప,

నెక్కడ నుండి నేఁ డిటు వెంటనంటి

తెక్కలి దైవంబు ద్రెక్కొనె నిన్ను!

† బుట్టక పుట్టి పుట్టుభోగిపయిఁ

బుట్టభోగికి బగఁ బుట్ట నేమిటికి?

మెఱమినక = త్రిప్పఁగా. పటియులు = బ్రద్దలుగా. వార్ధి = సముద్రము. తెక్కలి = వంచకపు. ద్రెక్కొనెక = వంచెను. పుట్టుభోగిపయి = ఆజన్మక్రిమంతుని మీఁద. భోగికి = పామునకు.

నహ్మపజాతిపు రవ్విద రంటఁ గఱచు
 నప్పుడు నన్ను నే మని తలంచితినో? 1860
 వేడిమి హృదయ మీవిప్రున కెపుడు,
 'వీడు కొండికవాడు విపిన భూములకుఁ
 గనికరింపక పంపఁగా నెట్లు వచ్చు?'
 ననక కృపాహీనుఁ డై నిన్నుఁ బంపె.
 బంపె బో, నీకుఁగాఁ బనిఁ బూని యడవి
 కింపెసలార నే నేల పో నైతి?
 బోవుట గలిగిన బుత్త) నిక గోలు
 పోవుదునే? బుద్ధి బురు వెట్టు మేనె?
 నీ పుట్టి నప్పుడు నెన్ని దైవజ్ఞ
 లేపార నిల యెల్ల నేలెద వనుదుఁ 1870
 గడఁగి పల్కిరి గాని కాలాహిచేత
 నడవిలోపలఁ జత్తు వనరైరి తనయ.
 అడవికి నీ వేఁగునపుడు - గన్నీరు
 వెడలెడు నీ వాలు వెడఁద గన్నులును -
 విన్ననై వెదపులు విఱిచి దైవ్యమున
 నన్ను ర మ్మని పిల్చు నలిగొట్టుపలుకుఁ -
 బలుచని చెమటతో ఫాలభాగమునఁ
 గలగొన నంటిన కాక పక్షములుఁ -
 దలసాల వెడలెడుదాఁక నా దెసకు
 మలయుచుండుకు లుఁ - గల మంచి నీ మోముఁ 1880

కొండికవాడు = బాలుడు. విపిన = అడవి. ఇల = భూమి.
 కాలాహిచేతక = నల్లత్రాచుచేత. వాలు = నిడుద. వెడఁద = వెడలుపు.
 నలిగొట్టు = సన్న సన్న పు. ఫాల = లలాట. కాక పక్షములు = జాలుపాలు.
 మలయు = తిరిగెడు.

గన్నులఁ గట్టిన కైవడిఁ దోచు
 చున్నది, యిప్పు డెట్లొప్పుదు మఱవఁ?
 బ్రాద్దు నేఁ డిదె త్రుంకెఁ, బాలముననుండి
 ముద్దులేఁగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె.
 మనమున మోహంబు మల్లడి గొనఁగఁ
 జనుదేవు నీ వేల? నన్నులు నేవె.
 నేపరింపుదురె న న్నిట్లు మా యయ్య?
 నా పుత్త్రైరత్నంబ! నా నిధానంబ!"
 యని, పెక్కు భంగుల నడలు—భూపాలు
 వనితపై నా విప్రవనిత గోపించి,

1890

—కలహాకంఠిక చంద్రమతిని అదలించుట.—

“యోసి, యమాంగల్య మొదవ నేడ్యెదవొ
 యీసంధ్యప్రాద్దు మా యింటి ముందటను?
 గలగొని చీమల గామల వలెను
 జెలఁగుచు ముందట శిశువు లాడఁగను,
 నీ కేల పలవింప? నీ కుమారునకు
 నీకునుగాఁ జెడె నేఁ డిల్లుఁ బెల్లుఁ.
 బోకాడి నట్టి యా ప్రోడని కేడ్వ
 * నాకుఁ బోలును గాక; నా నూత్రధారి!

మొదవులకొ = ఆవులను. మల్లడి = వెనఁకువ. ఏపరింపుదురె = దుఃఖ
 పెట్టుదురా. గామ లనఁగా చీమలలో నొకజాతి విశేషము - చీమల
 గామలవలెను = పలువురు అంతటను చేరి అనుట. పెల్లు = పెరడు-ఇల్లు
 బెల్లుకొ = సర్పము అనుట. పోకాడినట్టి = పాటిపోయినట్టి. ప్రోడనికొ =
 గడ్డుసుకుట్టవానికి. నానూత్రధారి = ఓసి నావేసాలమారీ - నూత్రధారి =
 ప్రధాననటి.

కొడుకు నేడకొ దాఁగ గుఱతు గా నంపి,

‘కడు నుగ్ర భుజగంబు గఱచిన ద’నుచు,

1900

వెడఁచేడ్చు లేడ్చుచు, వెదకుచు సందు,

వెడలి పోఁ జూచెదో వేసాలు వన్ని?

లోకంబులో లేని లోటతాటకత్తై,

* నీ కువాడమ్ము లన్నియు మాకుఁ దెలియుఁ.

గైకొని మేఁకలఁ గాచి రా పొమ్ము;

నీకంటె మిక్కిలి నెఱజాణ నేను.

† గొడుగుకై విడిపించు కొనుచు నీ వున్న,

నీ నెడప కెవ్వ రొనర్తు రీపను లెల్లఁ?

బాలు లే లెమ్ము పిసాళింప. క’ నుచు,

నా లీల దుర్భాష లాడుచు నున్న

1910

కాలకౌశికుభార్యఁ గనుఁగొని, వగవు

లోలోన నడఁచి, యాలోలాక్షి పలికెఁ—

‘దల్లి, నా మీఁద నిత్తటి దయ నుంపు,

ముల్లంబులో నిది యొండుగాఁ గొనకు;

విస మెక్కి చచ్చెనో విపినంబు లోనఁ,

బొసఁగంగఁ గొఱప్రాణముల నున్న వాఁడో?

చొప్పడ నా వుత్తుఁ జూచి రా నొకని

నిప్పుడే పంపు. వాఁ డీల్లక మున్నె

మసలక తెప్పించి, మందు పోయించి,

పసను గా నొసరింపు ప్రాణదానంబు.’

1920

లోటతాటకత్తై = జిత్తులమారీ. కువాడమ్ములు = కపటములు. పిసా
ళింపక = దొంగయెత్తులు వేయక. ఈల్లక = చావక. మసలక = తడఁచక.
పసను గాఁ = చక్కఁగా.

* ‘లన్నియుఁ దెల్పు మాకు’ † ‘కొడుకుకు.’ ‡ ‘కెవ్వరునేకు’

ననుచు, దైత్యులు దోప నా రాజుడేవి
తను వేడుకొనుచు, బాదములపైఁ బడినఁ—
గలహాకంఠిక కనికర మింత లేక

తల మని ముంగలఁ దలఁ బాయఁ ద్రోచి,

* 'తొలుతటిసాముతో' దో డింకఁ గొంత

గలునఁ జూచెదవు, మిక్కిలి బాణ హేదు.

కట్టెలు దెచ్చునను, ఘనభుజంగముల

పుట్ట లెక్కఁగ నేల పోయె నీకొడుకు?

చేకొని యిది మేము చేసిన తిప్పె ?

వా కట్ట పైతిమి వసుధఁ బాములకు ?

1980

మందుల విలువలు మా కేడఁ గలవు ?

మందు వెట్టఁగ లేము, మనఁ జేయ లేము,

వెదక నంపఁగ లేము, వెజ్జఁ దే లేము,

మదిమదితో నుండి మా కేమి శ్రద్ధ ?

పీడ వాయదు మాకు బిడ్డఁడు నీవుఁ

† గూడు గూరకు సడి గొట్టుచు నడిగి. (?)

ఉన్నమాటలు మాని, యూరక వచ్చి

పన్ను గా నీ చేయు పను లెల్లఁ దీర్చి,

ప్రాద్దు వోయిన మీఁదఁ బోయి నీ పుక్తు

సుద్ది నిక్కంబుగాఁ జూచి ర. వు' నిన; — 1940

నుత్తర మొండాడ నులికి, యా సాధ్య

తలము = తొలఁగుము. వా = నోరు. మనక = బ్రదుకునట్లు.

వెజ్జక = వైద్యుని. మదిమదితోక = నెప్పుదిగా. సడిగొట్టుచుక = నింది

గలిగించుచు. ఉన్నమాటలు = కడమమాటలు. సుద్ది = వృత్తాంతమును.

చిత్తంబులో శోకశిఖి మండుచుండ,
 బాము పోయినదాకక బాంగు గొట్టి,
 బాముల బొందుచు బను లెల్ల దీర్చి,
 బడలియు, మఱి వచ్చి, భక్తి దీపింప
 నడుగు లొత్తుచు నున్న; — నా విప్రవసిత
 వడి జొల్లు సెలవుల వడియ, నూరుపులు
 నిడుద'లై గొటగొట నిగుడ, వెడ్రుకలు
 విరిసి జంజాటు దల వ్రేలాడ, జెమట
 దొరగు కత్తుంబుల దుగ్గంధ మెసంగ,
 బిసరు గాచినకుండ పేర్పు చందమున
 నెసరిన బాకి నో రెంతయు దెలిచి,
 కలవరింతుల వాడగరితులు బెదరి,
 బెలుచు బండ్లను బెటవెట గొర్కుకొనుచు,
 మెడలిచీర నెఱుంగ మదరంబు పెద్ద
 తడగంబుగలి దోప, దనప్రక్కలందు
 బడుగును బేకయు బలె బడి మునిగి
 పడుచులు గూర్కంగ, బంది చందమున
 దెప్పన నిద్ర జెందిన యట మీద; —

1950

—చంద్రమతి పోయి తనయునిం గనుట.—

న పుద్గలోచన యల్లన లేచి,
 యంధకారమును శోకాంధకారమును

1960

శోకశిఖి = దుఃఖాగ్ని. బాంగుగొట్టె = బాధింపగా. బాము
 లక్ = దుఃఖములను. సెలవులక్ = వెదవిమూలందు. జంజాటుదలక్ =
 చింపితితలందు. కత్తుంబులక్ = చంకలయందు. బిసరు = కడిగిన
 ధాన్యములలో త్రోవును పడినది. తడగము = ఎద్దుమీద నీళ్లు తెచ్చెడి
 ధోలునంచి.

బంధురం బగుచు లోపల వెలుపలను
 గిటిగొని కవియంగఁ గంగేల నొక్క
 కొఱవిఁ గైకొని, వడుగులు పెప్పి చనిన
 కడకుఁ బోయినత్రోవగా, నొక్కతెయును,
 దొడరిన పతిభక్తి తోడుగా, నరిగి,
 పాడే వైన వట భస్మ పుంజంబు గార్ల
 కడను - బుట్ట తలాపి కడ - నుండ - నిట్లు
 పడి - కన్ను లర మోడ్చి - పాదముల్ వీడు
 * పడఁ జూచి - మృశపాణిపల్లవయుగము 1970
 వెడఁదయురంబుపై వ్రేసి - గళంబు
 వుడి దిక్కు భుజముపైఁ గొండొక వంచి -
 మొగ మోరగాఁ బెట్టి ముందటిచుంచు
 జిగి దప్పి కంఠూలిచే బీజువాటి -
 యొక వికారము లేక, యూరక తొల్లి
 ప్రకట నిద్రావస్థఁ బరఁగుచందమున
 నున్న - యాలోహితాస్యనిఁ జూచి 'ప్రాణ
 మున్నదో? లే. ద'ని యువిద మూర్ఛిల్లి,
 † ధర మీఁదఁ బడి పెద్దతడవు గాఁ బెలిసి
 పురపురఁ జిత్తంబు పొక్క - నందంద - 1980
 చెందమ్మి రేకులఁ జెనకు హస్తముల

బంధురము = దట్టము. పోయిన త్రోవగాక = పోవునట్టిదారి
 యందు. వటభస్మపుంజంబు = మట్టిబుగ్గిరాసి. మృదు పాణి పల్లవ యుగ
 ము = మెత్తని చేయి చిగురు దోయిని. వెడఁద యురంబు పైక = వికాల
 వక్షము మీఁద. గళంబు = మెడ. చుంచు = పిల్లజాట్టు. జిగి = కాంతి.
 కంఠూలిచేక = ఎఱ్ఱనిదుమ్ముచేత. బీజువాటి = వన్నెమాసి. చెనకు = కేరు.

ముం దలయును మొగంబును మోందుకొనుచు,
 జాలఁ గీ లెడలిన జంత్రంపుబాష్ట్ర
 పోలిక మూర్ఖిల్లి, పుత్తుపై వ్రాలి,
 క్రమ్మఱు దెలివొంది, కన్నీరు దొరఁగ
 నమ్మదిరాక్షి యిట్లని యేడ్వఁ దొడఁగ. —
 'హా! లోకాతాస్య! వంశైక విస్తార!
 లాలితసౌభాగ్యలక్షణాకార!
 హా! నిర్వికార! మహాగుణాధార!
 భూమతః ఘన మణి భూషణోదార! 1990
 హా! సుకుమార! కల్యాణవిహార!
 వాసి కెక్కిన చక్రవర్తి కుమార!
 తిన్నని నగ వామలించు నీ మోముఁ
 గన్నుల పండువుగాఁ జూడ కున్నఁ
 బులకండ మొలుకు నీముద్దులమాట
 లలవడ వీనుల నాలింప కున్న,
 మెఱుఁ గారు నీ బోదు మేను చిత్తంబు
 కఱపు వో నక్కునఁ గదియింప కున్న,
 నొడలఁ బ్రాణము లుండ పైకనిముసంబు;
 నెడముగా నినుఁ బాసి యే నెట్టు లోర్తు? 2000
 నే తెరువునఁ బోయి యే నెట్లు వత్తు?
 నా తోడఁ జెప్ప వే నా తోడునీడ!
 యెచ్చట నుండి ని న్నెలమి నేఁ బిలువ,
 వచ్చి, నక బొడ గాంచి, వదనాబ్జ మలర
 నెదురుగా వత్తు; నేఁ డేటికి రావు?

అమలించు = రప్పించు. పులకండము = కండచక్కర. బోదు =
 గోముగాఁ బెరిగిన. అక్కునక = తొమ్మున. ఎడము = దూరము.

మది నీకు నా మీఁద మరు తెందు బోయె?

వడుగులచేత నీ వాగ్గ విన్నపుడె

తడయక నే గాని తప్ప వై బెట్టి

యలుకమై ముఖ పద్మ మవ్వలఁ జేసి

పలుకవో నే నిట్లు పలుమాఱుఁ బిలువ?

2010

నో యన్న నే మని యొకమరి కింక

నో యన్న నీ కింక నుడిగి నాలోని

కుం దార్పవే . నైడి కుండల మేడ

లందు రత్నావళి నలరు నుయ్యెలల

సుదతులు జోకొట్టి జోలలు వాడ

నిదుర వోయెడు నీవు నేఁడు రానేలఁ

బడి నక్క లజవ నిర్భయమున నడవి

నుడుగక నిద్దుర నొంది యున్నాఁడ.

వే మందు నిక నెట్లు లే మందు విధిని?

నే మందు వెట్టి నెసగుఁ బ్రాణములు?

2020

అని యని పలవించి యవనివై బొరలి,

తనయుని ముక్కునఁ దన వ్రేలు మోపి,

యుడుగక మెల్లనె యూరుపు లరసి,

‘యొడలఁ బ్రాణము డాగి యున్నది గాని

చావఁడు మీ ‘ డని చర్చించి, మఱియు

భావించి ‘యిది యేల వలవని యాస?

వత్తురే చచ్చినవారును మరల?

నిత్రతీ నిటు చావ నిది కట్ట డయ్యె.

మరులు=ప్రేమ. ఓ యన్న...నుడిగి=ఓ అని నేను పిలువఁగా
నీవు ఒకమాట కోపముతో ‘ఏమి?’ అని పలికి ఓ యన్నా నీ కోపము
తీటి. కుందు=దుఃఖమును. రానేల=రాతి నేలయగుదు.

నిన్నియుఁ గల్ల, లూహింపఁ, గౌళికుఁడు
 నన్ను వేదనఁ బెట్ట నలెఁ బన్ని నట్టి
 మాయ గా. క'ని. 'దైవమా!' యని, కొడుకు
 బా యని యుక్కునఁ బట్టి, పాలిండ్ల
 నొత్తి, 'యో యమ్మ! చ న్నొల్లఁ నక్ష శోక
 మొత్తి, యా కఱచిన యురగంబుఁ దలచి,
 'శ్రుతిబాహ్యుఁ డిలఁ బుట్టుగ్రుడ్డి తామసుఁడు
 గలిచెడ్డ చెడుగు తెక్కలి బొక్కలాఁడు
 పదవిహీనుఁడు జగ త్రాప్తాభిక్షుకుఁడు
 వెదకి యీవిసపాల విత్తు నే మంద?'

—..లోహితాస్యనికి అగ్నిసంస్కార యత్నము.—

నని పాము నిందించి, యంతరంగమునఁ
 దనుఁ దాన యూరార్చి, ధైర్యంబు దెచ్చి, 2040
 'వెల్లుక వొరలిన విధిని నీయడవి
 మల్లడి గొను వగ మాన కేడ్చినను,
 గుతునిప్రాణములు వచ్చునె? వీనిఁ బుణ్య
 గలికిఁ బోక దహించి, కాలకాళికుని
 ముదిత మేల్కొనకయ మున్నె నేఁ బోయి
 పదలక పని దీర్ప వలయు. నివోచ్చటఁ
 దడయుట గా' దని, తనచీర బిగిచి,

బా.-రా అనుట. శ్రుతిబాహ్యుఁడు = వేదబాహ్యుఁడు = చెవులు
 లేనివాఁడు. తామసుఁడు = దుష్టు - తామసమైస్వరూపి. బొక్క
 లాఁడు = సర్పము-కన్న గాఁడు. పదవిహీనుఁడు = కాళ్లు లేనివాఁడు -
 స్థానము లేనివాఁడు. జగ త్రాప్తాభిక్షుకుఁడు = గాలిని తినువాఁడు -
 లోకములోనివారిప్రాణమును భక్షించువాఁడు. విసపాలవిత్తుకొ =
 నాశకుని. మల్లడి గొను వగ = వెనఁగొను దుఃఖముచే.

కొడుకు వీపునఁ గట్టుకొని, కొంత దవ్వు
చని, చితి కే శాస్థి శకల కపాల
ఘన చర్మ సంకీర్ణ ఘట జీర్ణశూర్ప 2050
భసిత సముద్భట పటు పట దూభత
విపర బేతాళ సంవృత్త మై చూడ
నతిభీకరం బైన యా రుద్రభూమి
ధృతిఁ జొచ్చి, యం దొక్కదెసఁ బుట్టు) డించి,
పొంత యొల్కులలోనఁ బూడ నతి కాలి
కొంత చిక్కిన కడ కొఱపులు దెచ్చి,
కుఱుప్రోగుగా నిడి, కొడుకు నం దునిచి,
కొఱవి నెక్కడఁ దలకొఱ విడఁ బూని,
చేతు లాడక, మోము చీరతో నొల్చి,

—చంద్రమతికడకు వీరదాసు వచ్చుట.—

* యాతురంబుగ నేడ్వ;—నాయార్త కవము 2060

విని హరిశ్చంద్రుండు విస్మయం బంది;—

‘ననుఁ గ న్తోఱంగి, యీ నడురేయి, నకట!

యీవల్లకాటిలో నీయార్తరావ

మీ విధి విన వచ్చె; నెలుఁగుచందమును

బోలింప, సతి గాని పురుషుండు గాఁడు.

చాలు నీ తలపోత. చయ్యన నేఁగి

చితి=పొదలు. కేశ=వెండ్రుకలు. శకల=తునుకలు. కపాల =
పుట్టెలు. సంకీర్ణ ఘట=చెదరిన, కుండలు. జీర్ణ శూర్ప=చింకి చేఱులు.
భసిత=బూడిద. సముద్భట=మిక్కిలి ఉధృతముగా - పటు=బిట్టుగా.
విపర=సమూహములు. సంవృత్తము=కూడఁకొన్నది. పొడవు అతి =
నిడివి తఱిగి. కుఱు = చిన్న.

కదిసి చూడక పొందు గా.'దని ముద్ర
 గుడియ మూపున నిడి, క్రూరఖడ్గంబు
 మొల ద్రిండుతో నంట ముడి వేసి బిగించి,
 కులగిరిపైనుండి కుంభినివీరాది 2070
 కసమున నులుపు సింహంబు చందమున .
 మసలక యారాజు మంచెపై నుండి
 మేదినిఁ బడ దాటి, మెల్లన వచ్చి,
 యాదటఁ గనుఁగొనునప్పు;—డయ్యింతి -
 నెరసినకురులును - నెఱి ధూళిఁ దూలి
 విరిసిన సీమంత పీఠయు - వదలి
 బాటిన పయ్యెడఁ - చన్నులమీఁదఁ
 గాఁతుడు కన్నీరు - గరపల్లవమునఁ
 గదిసిన చెక్కును - గలికి లే నవ్వు
 గుదిసిన చూపును - గొండొక వదలి 2080
 మూపువై వ్రేలు క్రొమ్ముడియును - వగల
 వాపోవఁ గొంపారు వాలుఁగన్నులును -
 వెడలు నిట్టూర్పులు - వెగచు కుత్తికయు -
 బడలిన మేనును - బగిలిన మోము -
 మగిడిన చనుఁగప్పు - మాసిన చీర -

ముద్రగుడియక = తన యధికారముపేరు చెక్కియున్న లా
 తామును. ద్రిండు=దట్టి. కుంభిని=భూమి. అసమునక=దర్పముతో.
 ఆదటక=ప్రేమతో. నెరసినకురులును = చెదరిన తలవెల్గుకలును.
 నెఱి=సాంపు. ధూళిక = దుమ్ముచే. తూలి=చెడి. విరిసిన = చెదరిన
 సీమంతపీఠి=పాపటరేఖ. కలికి=అందంపు. కుదిసిన=తగ్గిన. గొండొక =
 కొంచెము. క్రొమ్ముడి = కొప్ప. వాలు = వికాలముగైక. వెగచు =
 వెక్కివెక్కి యేడ్చుచున్న. మగిడిన = తొలంగిన.

పగిలిన యధరబింబము - నై, తలంపఁ
 బలుచని మొగిలులోపలఁ దోచు చంద్ర
 కళభంగి మాఁగుడు గవిసి - మానికపు
 బొమ్మను మసిపాఠఁ బొదిగినమాడ్కి
 నెమ్మేని క్రొమ్మించు నిగుడక మాసి,
 నాకేతుఁ బాసిన నాఁటి పొలోమి
 చేకొన్న దుగ్ధశఁ జెందిన ట్లున్న;—
 భావించి యాత్మలోఁ బలుమాటు వగచి,
 భూవల్లభుఁడు దాని ముందఱ నిలిచె.
 చంద్రమతి వీరదాసుల సంవాదము.

2090

నిలిచినఁ, గనుఁగాని, నివ్వెఱపాటుఁ
 గళవళంబును మదిఁ గడలుకొనంగఁ -
 దొలగిన పయ్యెద తుంగస్తనముల
 నలవడఁ గప్పు - నయ్యబ్రాక్షిఁ జూచి,
 'వెఱవకు మీ వయో! వెలది, యిచ్చట
 నెఱసిన చీకటి నిట్లాంటి నున్న

2100

* నెఱసాహసివి. మఱి నీకేటి వెఱపు?
 మఱుఁగు పెట్టక చెప్పమా నీకు నిట్టి
 నెగు లింతయును నేమి నెపమున వచ్చె?
 మగువ నీ పే రేమి? మగని పే రేమి?
 యెచ్చట నుండుదు? వీ బాలుఁ డెట్లు
 చచ్చె.' నావుడు;—ముఖాబ్జము వ్రేల వైచి,

అధరబింబము=దొండపండువంటిమోవి. మొగిలు=మబ్బు. మాఁగు
 డు=మాలిన్యము. నాకేతుక = ఇంద్రుని. పొలోమి=శచీదేవి. నివ్వెఱ
 పాటుక=అశ్వశ్రమును. కళవళంబును=కలఁతయు. నెగులు=కట్టము.

కన్నుల బాష్పంబు కణము లందంద
చన్నుగుబ్బల మీఁద జలజల దోలఁగఁ,
బారిబారి వగచుచు, భూవల్లభునకుఁ
గరుఁ రా, గద్గదకంఠి యై పలికెఁ.—

2110

‘బురుషవరేణ్య, యీపురి సెక్క, విప్ర
వరునింట దాని నై వర్తించు చుండు,
నప్పు దీర్పఁగ నుపాయము మఱి లేక -
తప్ప నాడక - పతి దన్నుము కొనియె,
నా సుతుఁ డితఁ, దంచనారి నా పేరు;
భూసురుం డడవికిఁ బుత్రేర వేల్చి

కట్టెలకై వచ్చి కడు సుగ్ర మైన
కట్టిడి భుజగంబుఁ గాటునఁ జచ్చె,
ననఘ, మీ రెవ్వ? రిట్లనుకంప మీఱఁ
దనశోక ముడుపఁ జిత్తమునఁ దలంచి

2120

విచ్చేసి నట్టి యా విశ్వనాథుడవై?
నిచ్చలు బహు భూత నివహంబు గొలువ

* నిచ్చలొక బ్రతు మార నీ రుద్రభూమి
నచ్చుగా విహరించు నా భూతపతివా?
యెఱిగి యుండితిరేని యే మైన మందుఁ
గరుణ నిచ్చి సజీవుఁగా వీనిఁ జేసి
నన్ను రక్షింపుఁడు.’ నావుడు; —దాని
సన్నత ప్రియవాక్య సరణిచేఁ దనదు

కట్టిడిభుజగంబు = హారసర్పముయొక్క. అనుకంప = కనికరము.
నిచ్చలుకొ = సదా. నివహంబు = సమూహము. ఇచ్చలొకొ = మనసులో.
విశ్వనాథుడవొ = కాశీ విశ్వనాథుడవొ. భూతపతివొ = శివుడవొ.

కులసలి యవుట నిక్కువముగా నాత్మఁ
దెలియక, చంద్రమతీదేవి కనియె.—

2130

‘ భూతనాథుండఁ గాను, భువి నెల్ల జనుల
చేత మ్రొక్కులు గొను సిద్ధుండఁ గాను,
వెడఁగు మందులచేత విష మెట్లడంగుఁ?
జెడఁనొకో చీర రాచినఁ బాముకాటు?
మందుఁ బెట్టంగ నేర, మనఁ జేయ నేర.
నెందు నిష్పగమున నీ రుద్రభూమి
గుత్తగాఁ నైకొని గురుభుజశక్తి
మెత్తి యెవ్వరి నైన ను క్కడఁగించు
బలియుండు చండాలపతి వీరబాహుఁ

డెలిమిమై మన్నించి, యీ ముద్రగుడియఁ

2140

దగ నిచ్చి, యీకాడు తఱలక రేయఁ
బగులును గావంగఁ బనిచె న. న్నిందు
వీరదా సనుపేర వెలయు చుండుదును.

వారక నడురేయి వచ్చి నీ విట్లు
నన్నుఁ గానక యుండ నందనుఁ దెచ్చి,
పిన్ననిఁ జితివీఁదఁ బెట్టంగఁ దగునె?
నెలతవు గాన మన్నించితి నిన్నుఁ;
దల ద్రెవ్వ వ్రేయుడఁ దక్కొరుఁ డైన.

* సాద వేర్పఁ దగునంత చోటికి మాడ

మొదటనే తెచ్చి మాముందఱఁ బెట్టి,
పిదప దహింతురు పీనుఁగుఁ దెచ్చి.

2150

ముగిత యీ తగిన చొప్పున నీవుఁ దెచ్చి

బలియుండు = బలవంతుండు.

యీ కుమారున కగ్గి యి మ్మిటు పొసఁగ
లే కున్నఁ, గాల్చి పో లేవు. న న్నేలు
నొడయుఁడు వీరబాహుని యగ్గు లాన.

వెడలి పొ. మ్మనిన నవ్వెలఁది యి ట్లనియె.—

‘ బరహితచరిత నాపై నొకకొంత

కరుణ వేయక సిరి గలదానిబలెనె

యడిగెద వేల న న్నదలించి యిపుడు?

ఎడపక దీన నీ కేమి గూడెడిని?

2160

సకలదీవుల నేలు జనపతి పుత్తుఁ

డకట చేరెఁడు నేల కన్దుండు గాఁడె?

* నీ వే మొనర్తు? పన్ని న ముని మాయ

నావెంటఁ దలిగొని నలఁచి పో నీక,

పట్టి, యీఁగి నేలపై నిడి కాలఁ

బెట్టి ప్రాముచు బుసపెట్టు చుండఁగ?

నని యిట్లు చాయగా నాడిన మాట

విని, హరిశ్చంద్రభూవిభుఁ డాత్మఁ గలఁగి,

తగ విచారించి, ‘యీతరుణి నా పత్ని

యగు’ నని, మనసు సయ్యన మగిడించి,

2170

‘ గట్టిగా నెఱుంగ కీగలిఁ దలం వేల

పుట్టె విశ్వేశ నా బుద్ధిలో?’ ననుచు,

బరితాప మంది యప్పడఁచి నీక్షించి

మరి పల్కెఁ ‘జోద్యంపు మాట లాడెదవు!

నట్టేడు దీవుల నడు మెల్ల నేలు

పట్టభద్రునిమూర్తి పట్టట బాలుఁ !

తతి = సమయము.

డామహీశుని దేవి వంట! నీకు విత్త
 మేమియు లేదన్న నెటు నప్పు వచ్చు!
 నీ కంత గలిగిన నిన్నదలించి
 మాకుఁ గైకొనఁ రాదు మాడకు మిగులఁ.
 జేకొని యేలిక చెప్పిన చొప్పు
 గాక నీ వేదటికము నాకుఁ బొత్తె?
 పాటలగంధి నీపలు కియ్యకొనఁగఁ
 గాటిపాపని కేల కరుణ నీమీఁద?
 లేకున్న, నా కిచ్చు లెక్కఁ జెల్లు
 గైకొందు, నిచ్చు నీ కట్టిన మినుకు.

2180

—వీరదాసు హరిశ్చంద్రుఁడని చంద్రమతి యెఱుంగుట.—

నావును; నుల్కి, యానాతి చిత్తమున
 భావించి 'తన పతిభక్తి పెంపునను
 బాడగాన రా దన్యపురుషుల కేరి
 కొడిక మై నామెడ నున్నయీమినుకు.
 ఇతఁడె, హరిశ్చంద్రుఁ. డీక నేమి శంక
 మతిలోన.' ననుచు, నమ్మనవాధీశుఁ
 డున్నదుర్దశకు బిట్టుల్లంబు గలఁగి,
 తన్నుఁ దా నెఱుఁగక ధరమీఁద వ్రాలి,
 భృతి నెట్టకేలకుఁ దెలిసి, 'హ! నాథ!
 సతతదయాలోల సత్యసంకీల,
 హ! హరిశ్చంద్ర! రా వయ్య; నీ పుత్తు)

2190

నట్టు = కుదురైన. పాటలగంధి = పాటలపుష్పమువంటి పరిమళము
 గలదానా. ఇయ్యకొనఁగక = అంగీకరించుటకు. కాటిపాపనికెక =
 వల్లకాటిలోని వానికి. మినుకు = తాలిబొట్టు తన = నాయొక్క. ఒడి
 కము = మనోహరము.

లోహితాస్యునిఁ బద్దలోచనుఁ జూడు.
 మందు నీతోడలనై ముదమున నిద్రఁ
 జెందినగతి నేఁడు చిత్తంబు పొక్కఁ
 బన్నిన చితిమీఁదఁ బడి దీర్ఘనిద్ర
 నున్నాఁడనఁ మేల్కొన్నఁ దొకమరి యైన.
 నాపుత్త్రరత్నంబు నాపాటుఁ జూడ
 మోపక వచ్చి తా నున్నవాఁ డివటఁ,
 గాటిలోఁ గానని కన్నుల నున్న
 చోట ని న్నిబ్బంగి శోకాబ్ధి ముంపఁ
 దలఁచి మ మ్మిటుఁ దెచ్చి వైరంబు నీకుఁ
 దెలిపెనే?' యనుచు, నద్దినకర ముని
 యడుగుల వై న్రాలి, యశ్రువు లురలి
 మడుఁగు గట్టఁగఁ జంద్రమతి విలపించె.—

2200

2210

'నో సార్వభౌమ, నీ వున్నయామంచె
 భాసుర రత్న సభా మంటపంబె?
 పటు భూత బేతాళ పంక్తులు వీర
 భట పరివారక ప్రకరంబె నీకుఁ?
 బెను పొందు చితి వహ్ని భీకర శిఖలు
 ఘనతర కరదీపికా సహస్రములె?
 చదలఁ గ్రిక్కిరిసిన శవ ధూమ పుంజ
 మది భవ త్రేలి నీ లాతపత్రంబె?
 కూల కీలిత నర స్థూల శిరోజ
 బాలంబు లాభేట సమయ చామరలె?

2220

ఆతపత్రంబె = గొడుగు. కానని = మమ్ముచూడని. కూల = కొలుత —
 కలిత = దింపఁబడిన. స్థూల = పెద్ద — శిరోజ బాలంబులు = తల
 వెండ్రుకల మొత్తములు. ఆభేట = వేట.

కర మర్థ సరశిరఃకఠినపాత్రములు
 సరసత మంగళాచారకుంభములె ?
 బ్వలన ప్రదేశ నిజ వ్యంజనములు
 ధళధళ మను చిత్ర తాళవృంతములె ?
 ప్రజతండములు బరాబరి నేయ మత్త
 గజములు నీవెంటఁ గదలి రా వేల ?
 మోజతోఁ బడివాగె నొప్పుసాంబ్రాణి
 తేజీలు నీవెంటఁ దిగిచి రా వేల ?
 వల నొప్పు దండెల వజ్రాల మించు
 దొలఁకాడు చున్నయాందోళిక లేవి ?
 పసిడితీఁగల కీలుఁబంజాల డాలు
 పస నైన ముత్యాల పల్లకీ లేవి ?
 యా లేజ మా రూప మా భుజాగర్వ
 మా తెల్వి యా భాగ్య మా రాజసంబు
 నెక్కడ నుడివోయె ? నెక్కడ నడఁగె ?
 నెక్కడఁ గద మొద లీమరవస్థ ?
 కక్కటా ! యని యేడ్చు నతివఁ జిత్తంబు
 వొక్కఁ, గొంగిటఁ జేర్చి, భూవల్లభుండు
 ముప్పిరి గొను మూర్ఛ మునిగి, యొక్కింత
 తెప్పిటి, ధైర్యంబు దిగబాఱఁ - దన్నుఁ
 గప్పినపుత్త్రశోకంబున మునిగి,
 వి ప్పారుకన్నుల వెస నశ్రు లొలుకఁ,

2230

2240

వ్యంజనములు = విసనకట్టలు. చిత్ర తాళవృంతములె = వస్త్రైలవిసనకట్ట
 లా. బరాబరి = హెచ్చరిక. పడివాగె = స్వారిగుట్టపు సువరణ. సాంబ్రాణి
 తేజీలు = మేలుగుట్టములు. ఆందోళికలు = అందలములు. కీలుఁబంజాల =
 మగ దివటీలయు. డాలు = కాంతిని. ఉడివోయెక = క్షీణించి పోయెను.

గొడుగు రూపంబును గుణ విశేషంబు
నగువును ముద్దును నగవుఁ దేజంబుఁ
బలుమాట నంకించి, పలవించు విభునిఁ
దెలుపుచుఁ జంద్రమతీదేవి పలికె. —

‘భానుకులేశ, యీ పగిది నిద్దఱముఁ
బూని యేడ్చుచు నున్న బాసఁగ దీమిఁద.
వివరింపు; మిదె ప్రాద్దు వేగుజా మయ్యెఁ,
గదిసిన చిచ్చుచీకటి వెల్లఁబాఁతె, 2250
నినుఁ డుదయాద్రికి నేలేక మున్న
దన కున్న నేలికసానిచేఁ జావు.
చెప్పు మే తెఱఁ? గ’న్నఁ జింతించి, తగవు
దప్పక, నధిపుఁ డ తన్ని కిట్లనియెఁ.

—చంద్రమతి మాడ పాతికలఁ దేఁ బోవుట.—

‘జెలువ యీబాలునిఁ జిచ్చునఁ ద్రోయ
వలసిన, నేలినవాని లాభంబుఁ
దప్పించి, సత్యంబు దప్పి, మోమోట
నిప్పని కియ్యతో నేరీతిఁ బాసఁగఁ?
బాసఁగ వీ పలుకులు, నోయి ని న్నేలు
వసుధామరునిఁ గాంచి, వదలక వేడి, 3260
వలయు మాడయు మఱి వాటిపాతికయు
వల నెప్పుఁ గొని రమ్మ వడి నిట. క’నినఁ;—
దన ప్రాణనాథు సత్యవ్రతంబునకు
మనమున నలరి, యమ్మహిపతి కాంత
తనయు నక్కడఁ బెట్టి, తగ నప్పగించి,
మనుజేశునకు మ్రొక్కి మసలక మరలి,

అంకించి = పొగడి. వివరింపుము = విచారింపుము,

—కౌశికుఁడు చోరుని సృజించుట.—

పురవీధి నేగునప్పుడు;—కౌశికుఁడు
 తరలాక్షిఁ జంపింప దలంచి, యా త్సూత్రమె,
 మొఱుగు వెండుకలును ముదురు విసములుఁ
 గలుగు నల్లని మేనుఁ గల చోరు నొకనిఁ 2270
 దడయక పుట్టించి, ధాత్రీతలేశు
 పదఁతిఁ జంపింప నుపాయంబుఁ గఱపి,
 పారిఁబారిఁ బొమ్మన్నఁ; బోయి, తల్కావి
 చిర ముండ్ల బంతియు సెలకటై కత్తి
 బలపంబు భ్రమరాఁల బట్టిన క్రోవి
 యొలికి లోపలి బూది యొగి మైల మందు
 కుఱునీలికాసెయుఁ గొంకి నారసము
 మొఱుపు గాఁ బూని వాఁ డుక్కున నేగి,

—చోరుఁడు కౌశిరాజ శిశువుం జంపి నగలం గొనుట.—

యావారణాసిపురాధీశు నగరు
 వావిరిఁ గన్నంబు వడి వేసి చొచ్చి, 2280
 మిసమిస మమచుఁ గ్రొ మ్మెఱుఁగులు వాఱు
 పసిఁడికుండలమేడవై, నంద మైన
 తూఁగుటుయ్యెలలోనఁ దొలుకారు మొఱుగుఁ
 దీఁగబాగున నొప్పి దీపించు దాది
 చెలువ మై మించిన సిద్ధేంపుగబ్బి
 వఱుఁడపాలిండ్లలో వదనాంబుజంబు
 గదియ నిద్రించు చక్కని రాచపట్టిఁ

భ్రమరాల క్రోవి = దీపముమీఁద పడు పురుగులు గల గొట్టము.

బొలికి=సాద.

* గదలక మెదలక కాలిలో నూడి,
 మదియంగ వెసఁ బట్టి, కుత్తుకఁ బిసికి,
 తోరంపుదివియలతో మాటు మండు 2290
 హార మణి శోభి తాభిరణములఁ
 గళవళం బందక కైకొని పోయి,

—చోరుఁడు అనగలను చంద్రమతి కిచ్చుట.—

మలఁగుచు నాచంద్రమతి సనుడెంచు
 తెరువున కడ్డంబు దిగ్గున వచ్చి,
 గరువంబు మీఁజ, దస్కరుఁ డిట్లు లనియె.—
 ' నీ వేళ నీ వెంట నెవ్వరు లేక
 † యీ వేల నీరీతి నేఁగెద వొంటి ?
 నలుగక నెప్పు రె. మ్మ'న్నఁ;—జిత్తమునఁ
 గలఁగుచు నిలిచి, యక్క మలదళాక్షి
 వెగచి, యేడ్చుచు, దన నృత్తాంత మెల్లఁ 2300
 దగఁ జెప్పటయు;—లేని దయ దాల్చి వాఁడు—
 ' నా చెల్లెలవు నీవు నలినదళాక్షి,
 యీ చందమునఁ గుండ నేల కొ. మ్మ'సుచు,
 బన్నుగాఁ దనచేతి పసిబిడ్డ తొడవు
 లన్నియు ముడి గట్టి యం దిచ్చునంత;—

—రాసుతుని మృతిని దాది తేనికి తెల్పుట.—

దాది మేల్కొని, రాచరసయునిఁ గాని,
 మదిలోన శోకంబు మానక యపుడు

తోరంపు = పెద్ద. కళవళంబు = కలవరము. మలంగుచుకొనితియ
 గుచు. తొడవులు = నగలు.

చనుదెంచి, యంతయు జననాథునకును
 వినిపించినను;— గడు విస్తయంబంది,
 కడువేగమునఁ బుత్తుకడకు నేతెంచి, 2810
 కడఁకతోఁ దనదు దుఃఖము వెల్లి విరియఁ,
 'గొనకొన వీనిని గుడియంగఁ బట్టి
 వనరంగఁ జంపినవాఁ డెవ్వ?' డనుచు,
 వల నొప్పుఁగాఁ దలవరులఁ బిల్పించి,
 వెలయ వారలకు న్యవిధ మెఱిగింప;—

---.రాజునానచే తలారులు దొంగను వెదకుట.---

మెఱుంగుఁగై దువులకొ మ్మెఱుంగులు దిశల
 * నిఱిసినచీకట్లు నెడలంగ జడియ.
 కాలకింకరుల బింకపుఁ దలవరులు
 కోలదివ్వెలవారిఁ గొంచు నవ్వీధిఁ
 'బదపదఁ డిడె దొంగపదపంక్తి చొప్పు 2820
 వదలకుం డని రాఁగ; వారికి మున్నె

—.దొంగ చంద్రమతిని పట్టిచ్చు ఇట.---

దొంగ నాచేతికి దొరకె, మీ రేల
 వెంగలులై బాడ వెదకెద?' రనుచు,
 వడిఁ జోరకుండు తలవరులలోఁ గలసి,
 తొడిబడఁ గృప మాలి తోయజనేత్ర
 † వెదకేలు బిగఁ గట్టి వెలుచ నందంద

వెల్లివిరియఁ = ఉబుకఁగా. వనరంగఁ = విలపింప. ఇఱిసిన =
 దట్టమయిన. ఎడలంగఁ = తొలఁగిపోవునట్లు. జడియఁ = హ్రోయఁగా.
 వెంగలులై = వెట్టివారై.

* 'నెఱిసిన' † 'బిగఁబట్టి' 'నమ్ముఖమునఁ బెట్టి'

పిడికిళ్ల బాదుచుచు బిట్టు తిట్టుచును,
బ్రిదులక గొనిపోయి, భీషణుం డనెడి
మొకరి తలారి సమ్ముఖమునఁ బెట్టి
నూడిద పట్టి, తా నురిగె నా చోరుఁ. 2330

—తలారి చంద్రమతిం గాశిరాజమ్రొలం బెట్టుట.—

దప్పుడు భీషణుం డా చంద్రమతిని
నిప్పులు గన్నుల నిగుడ నీక్షించి,
కోఱమీసము నుల్చికొని, 'తన బాంఁ
బాటి పా మ్మ'నుచు, నుదృఢవృత్తి లేచి,
జంకించి చేవాలు జలిపించి, వ్రేయ
నంకించి, శంకించి, 'యువిద వధించు
రట్టు నా కేటికి? రాజు ముందఱునె
పెట్టెదఁ గా. క'ని, పేరొలగమునఁ
* గొడుగును బలవించుకొను మహిపాలు
కడ నిల్చి, నవరత్న కాంతుల మించు 2340
తొంగలించెడు బాలు తొడవుల మూట
ముంగల నిడిన;—'హ! ముద్దుల పట్టి!
హ! కుమారక !' యంచు నట వక్షుమందు
దాకొన నెత్తి నేత్రముల నందంద
తొరగ నశ్రులఁ దొప్పదోగి, శోకాగ్ని
నెరియుచు, విలపించు, చెట్టకేలకును

బ్రిదులక = తప్పించుకొనకుండునట్లు. నూడిద = కానుక. కోఱ
మీసము = పెద్దమీసము. తనబారికొ = నామ్రొలనుండి. జంకించి =
బెడలించి. తొంగలించెడు = వ్యాపించెడు. దాకొనకొ = కదియనట్లు.

* 'గొడుగుకు'.

గొంత ధైర్యము దెచ్చుకొని, హరిశ్చంద్రు
కాంతాశిరోమణిఁ గనుఁగొని, పలికెఁ—

“గటకటా! నిన్ను నెక్కడి దురాత్మకుఁడు
కుటిలుఁడై యిటు నేయఁ గోరి పుత్తెంచె? 2350

దొడవులకై చెంపుతోఁ బ్రాణములకుఁ
దొడికి ముద్దులపట్టి దునుమ నేమిటికి?

నను వేడుకొనిన నింతకు మేలి మైన
వినుతభూషణములు వెలది నీ కిడనె?

సుకుమారు నత్యంతసుందరాకారు
నకట! చంపఁగఁ జేతు లాడెనే నీకుఁ?

‘బురుషులకంటె నెప్పుడు నాటుగుణము
లరయ సాహస మెక్కు డతివల క’నిన
యమరిన నీలివాక్యము నిజ మయ్యె.

రమణిరో దానవురాలవు గాక!’ 2360

— . కూశిరాజు చంద్రమతికి శిరశ్చేదము విధించుట . —

* యని చాలఁ గోపించి, యప్పు డా భూపుఁ

డనుమాన మేల? చయ్యన భర్త మెన్న,

దీనితో భాషింప, దీనిఁ గన్గోనిన,

† నూనుఁ బాతక. మ’ని, యుల్లంబులోన

నంతంత నడరు శోకావేశమునను

వంతగా ‘భీషణ విను’ మని పలికెఁ—

‘వృ బడఁతుక నాక నాపట్టి పాదముల

కడ నిల్చి యీ బాలఘాతిక శిరము

తొడికి = ఒడసిపట్టి. అడరు = వ్యాపించు. నాక = అనక.

వేసఁ ద్రుంపు మని చెప్పి వీరబాహునకు.

మసలకు; మిదియె ముహూటికి నెలవు; 2370

‘ పో!వు’న్న;— నప్పు డాభూపాలుదేవి

* ‘ ముహురంబుగ మది ముప్పిరి గొనెను
నగపు లన్నియుఁ బాయ వర మిచ్చె దైవ.

† మగల నేటికిఁ జావ’ నని తలపోసి,
తల వాంచి, తన కల్లతనము దీసింప,
నిలిచి యూరక యుండె నేల వ్రాయుచును.

పోడిగా నత్తటి భువనమున్ వొగడ

నేడు హరిచంద్ర నృప శేఖరుండు

శ్రీకర నిజ రాజ్య సింహాసనంబు

నీ క్రియ విలసిల్ల నెక్క నన్నట్లు 2380

లాలిత నిజ మండల స్ఫూర్తి మెఱయ

బాలభానుండు తూర్పు పర్వతం బెక్కె.

—చంద్రమతిని నధ్యభూమికిం గొనిపోవుట.—

నంత నాభీపణఁ డను తలారియును

బంత మేగ్నడఁగ నా భానుకు లేకు

కాంతఁ దోడ్కొని పోవఁగా, రాజవీధి

నంతంత దగ్గఱి యా పౌరసతులు

గమి గూడి నూచి, ‘యక్కట! దాది చన్న

నిముక నేరని చిన్ని నెత్తురుఁగందు

బంగారువంటిపాపని మెడఁ బిసికి,

మ్రొంగ నెచ్చటనుండి మృత్యు వై నచ్చె! 2390

ముహురంబుగక = అధికముగా. అగలక = దుఃఖింప. నిము
కక = కుడువ.

నాఁడుదొంగలు దఱు వైరి పో భువిని!
 బోడిగా బిడ్డలఁ బొరుగిండ్ల నుంచి
 నిదుర వోవఁగఁ బాసె నేటితో నునకు.
 నిది మహాపద పుట్టె నీపట్టణమున.

వదలక నిటువంటివారికి నెల్ల
 బెదరుగా దీనిఁ జంపినఁ గాని పిదప
 ధాకగా. ద'నువారు; 'తగ దాటదాని
 నే కల్ల నేసిన నిటు పట్టిచంప;
 నొలికి ద్రిప్పుచు మేన నొక చోటు గోసి
 తలఁగి పొ మ్మందురు తనభూమి వెడలి.

2400

యీ లోకకల్యాణి కీ మానవతికి
 నే లీల నీ నింద యెసఁగె నొ కాని,
 పరికించి చూడ నేపట్టున నైన
 బరమాణు వంతపాపము గాన. మెన్నఁ
 డులుకుచు దొంగి దా నొకచోట నుండు,
 నెలయ నవిశ్వాస మొకచోట నుండు.
 నాటదానికి వశ మున్న యీ మేటి
 కోటలు దాటి, యీ గోడలు దాటి,
 తాళంబు లెడలించి, తలుపులు దెఱచి,
 కేలిమై రొప్పు జాగిలముల మొఱుగి,
 దాది వాకట్టి, భూతలనాధుపట్టి
 నాదట నీరీతి న ట్టొత్తి చంప?
 నూహింప, నెవ్వఁడో యొకకన్న గాఁడు
 సాహసంబునఁ దోయి, చంపి, యీ తొడవు

2410

ధాక = అడలు. అవిశ్వాసము = అపనమ్మకము. అచటక = అక్కఱ
 తో. అట్టొత్తి = మెడ పిసికి.

లనువొందఁ గొనిపోవ, నంత నారెకులు
తనుఁగూడ ముట్టినఁ దరలాక్షిమీఁదఁ
జొప్పు పుట్టంగ నా సొన్నలు వైచి,
తప్పించుకొని పోయిఁ దనప్రాణభీతి.
నేరము దనమీఁద నెససిన, లజ్జ
గురి, భూపాలుని కొలువులోపలను
నిలిచి భూషింపఁగ నేరక చావ

2420

నలుగక చనుచున్న. దనువారు గొంద;
' తిది బాలఘాతకి యెద నెన్ని మాడ
నిది వధూవధ, దీన నెట్లాడ నెట్లా?
దోష మేవెంటను దొడరునో? చనదు
దూషింప భూషింప యది నెంతపట్టు?
తప్పును నెప్పును దైర మెఱుంగు.
నెప్పు నూరక చూచు చుం. టనువారు.
పలువు రిగీతిని బలుచందములను

బలుకంగ, నా వీరబాహునికడకు
వదలక కొనిపోయి, వసుధేశుఁ డాత్మఁ
జెడరక మును మూఁడు నెలవుల నెసఁగి
యాన తిచ్చినచంద మంతయుఁ దెలియ
వానికిఁ జెప్పి, యవ్వనబాక్షి నపుడు
బెడిదంపు బావురుఁ బిల్లివానికిని
దొడిఁబడ రాచిల్కఁ ద్రోయుచందమునఁ
దగ నప్పునము నేసి, తలవరుల్ దాను
మగిడి భీషణుఁ డేగె మనుజేశుఁ గొలువ.
వీరబాహుండును విభునాజ్ఞ నేయఁ

2430

గోరి చయ్యన నలికూరవర్తనులఁ

2440

గ్రోవ్యాడి మృత్యువు కోటలఁ బోలి

మవ్వంపు మెఱుంగులమాడ్కి మేలైన

బిత్తరంబులు సిమ్ము బెడిదంపువాలుఁ

గత్తులు గల భయంకరులఁ కింకరుల

వీక్షించి, 'మీ రెల్ల వెనఁ బ్రేతభూమి

కక్షీగతి నేగి, యచ్చోట నున్న

వీరదా సను నెఱవీరునిచేతి

—చంద్రమతిని వధింప వీరదాసుని నియమించుట.—

కీ రమణీమణి నిచ్చి, చంపింపుఁ.

డ'నుటయు;—వారి లయ్యతివఁ దోడ్కొనుచుఁ

ఁని, వీరదాసునిసన్నిధి నిలిపి,

2450

పతియాసలియు వీరబాహునిపంపు

సతిచిత్రముగఁ జెప్ప;—నది విని యలికి,

వెఱుగఁగది 'బాపురే! విధిచేతఁ గడవ

నెఱవాదు లెవ్వరు నిఖిలలోకముల!

'నేటిలోఁ గడముట్టెనే కాశకుండు

గాటంబు గా నల్పు కపటనాటకము!

వెఱచినవానిని - వెన్నిచ్చి యోడి

పఱచినవానిని - భయమునఁ బూరి

గఱచినవానిని - నైదువుఁ బూస

మఱచినవానిని - మఱి దిక్కు లేక

2460

మఱుగుఁ జొచ్చినవాని - మదిలోనఁ గరుణ

మవ్వంపు మెఱుంగులమాడ్కి, - కొనులంపు మెఱుపుఁ దీగలవంటి.

బిత్తరంబులు = ప్రకాశములు. బెడిదంపు = భయంకరమైన. వాలుఁ

గత్తులు = వాడికత్తులు. అలికి = భయపడి.

వెఱయఁ బ్రోచుట నాకు నియమప్రతంబు
పరికింప నిట్టిచో బడలిన యబలఁ
దెరలక ఘోరాఁసిఁ దగ వ్రేయు నుచును,
నాకడ కంపించినాఁడు నా సామి.

నా కేల వగ పన్న ? నాకేలు సాగ
దీ కీడుఁ గావింప. నిది తప్పు త్రోవ
యే క్రియ గల? దింక నేమి నేయుదును?
సుతుని దుర్బుధికి నేడ్చుచు నుట్టి పూర్తి

* సతీఁ గృపాణాహతిఁ జంపఁ బాల్వెత్తి. 2470

నని యశ్రు లాలుక మో వర వాంచి యున్న
నను జేతువకుఁ జంద్రమతి యిట్లు లనియె.—

‘నినకులాధీశ నీ వెఱుంగని యట్టి
వినుతధర్మంబులు వే అొండు గలవె?
మున్న స్వామిద్రోపి. మోవ లే ననుచుఁ
బన్నగతల్పతోఁ బలిక భూదేవి.
తన్ను మోచినచోటఁ దగ వట్టె వెట్టి
మిన్నక సురిగిన మెత్తురే జనులు?
ఈ పురీశ్వరుఁడు ని న్నేలిన సామి

+ యీపని విధియించి. దిది గాక, నావ 2480
గ్గి రూడిగా రాకుమారునిఁ జంపె ననెడి

తెరలక = వెనుదివియక. ఘోర అసిక్ = భయంకర మైన కత్తిచే.
తప్పత్రోవ = తప్పనట్టి యుపాయము. పన్నగతల్పతోడక = శేషుఁడు
పలుపు గాఁగల విష్ణునితో. మోచిన = సంబంధించిన. తగవు = ధర్మము.
రూడి గాక = గట్టిగా.

* ‘జంపఁ బా లయ్యె’ + ‘విధియించె నిది’ గ్గి ‘రూడిగా’ అని కొన్ని ము ‘రూడి’
వైకృతము ‘రూడి’; శబ్దరత్నాకరమును చూ. ‘నీ. రూడి నెన్నిక గన్న నాఁడెంపుఁదెఱంగు’
చిగురాకుఁ బోఁనులఁ జెఱలు దెచ్చి.’ అన్న త. నామా.

యాడిక తలఁ గూడె, నభిమాన మెడలె.

నటు గాన ననుఁ జంప నర్హ మీ వేళ.

కటకటా! నీ వేల కరుణ చాలెదవు!

తక్కిన నీచవర్తనులచే జావ,

కిక్కడ నా జీవితేకుండ వైన

నీచరణంబులు నెమ్మిఁగొల్చి,

నీచేత మృతిఁ బొంది, నీ పొందు మీఁద

నే పొందఁగాఁ గందు. నెట్టి సౌఖ్యంబు

లీ పొందు గా. వింక నెడ నేను నేల?

2490

నరులును మునులుఁ గిన్నరులును సురలు

నరు దంది యిందును నందును బొగడఁ,

దల ద్రెంపు. మ'ని తెంపు దలకొనఁ బలికి,

జలజాక్షి తనచీర చక్క నమర్చి,

ప్రాణేశు వలగొని పదముల కెరఁగి,

పాణిపల్లవములు భక్తితో మొగిచి,

యనుదిన రక్త పం కారుణం బగుమఁ

గనుపట్టి జేవురుగట్టుచందమున

నున్న యా వధ్యశిలోపరిస్థలిని

జెన్నారి, చిటునవ్వు నెలవిఁ దల్కొత్తఁ,

2450

బద్ధాసనంబునఁ బడఁతి గూర్చుండి,

పద్మనీవల్లభుడై జూడ్కి నిలిపి

‘లోకలోచన, సర్వలోకైకవంద్య,

నాకు వేవేల జన్మంబులయందు

ఆడిక = నింద. ఏపు ఒందగాక = అతిశయముగా. ఇందును నం
దునుక = ఇహపరములందు. వలగొని = ప్రదక్షిణించి. ఎరఁగి = నమస్క
రించి. పద్మనీవల్లభు = సూర్యుని.

సతపుణ్యుని హరిశ్చంద్ర భూవిభుని
 బతిగా మెనర్పు. మీ పార్థివేశ్వరుని
 యాపద లన్నియు నడచి, సత్యంబు
 దీపింపఁ జేయు మేలెఱుఁగున. న'నుచు,
 వినయంబు నెక్కొన వేడి చిత్తంబు
 తనపల్కివై జేర్చి, తలఁ పొందు లేక 2460
 నున్నంత బంధంబు లూడ్చి పో వైచి,
 యన్న రేఁద్రుఁడు జగదాశ్చర్య మెఱఁగ,
 బహు సరి త్సాగర పర్వత ద్వీప
 మహిత మహామహీమండల భార
 మురుతరఁ లీలఁ గేయూర విభాతి
 భరియించు నపసవ్య బాహుదండమున
 సకల విరోధి రాజన్య కోటిర
 నికర కీలత మణి నికషణ దీప్త
 శాత ధా రాభీల చటుల ఖడ్గంబు
 భూతముల్ భీతిల్ల ముష్టి నమర్చి, 2470
 చండ మార్తాండ దుస్సహ దుర్నిరీక్ష
 మండలప్రభలతో మూర్ఖుని మండు
 మెఱుఁగు లుగ్రంబుగా మిన్నులఁ బర్వ
 నొఱ వాయఁ బెఱికి, మహోగ్రతఁ బూని,
 జలిపించి, జీవితేశ్వరిమెడ మోపి,
 కలఁగక తెగ వ్రేయ గమకించునంతఁ; —

బంధంబులు = తగులములు. కేయూరవిభాతిక = బాహుపురివలె.
 అపసవ్య = కుడి. కోటిర = కిరీట. నికషణ = ఒరయికచేత. దీప్త = మెఱుఁ
 గెక్కిన. శాత = వాఁడి-ధారా = వాదరచేత-ఆభీల = భయంకరమైన.
 ముష్టిక = పిడికిట. జలిపించి = ఆడించి.

—విశ్వామిత్రుడు ఎడ సొచ్చుట.—

గ్రమ్మట నెడ సొచ్చి ఖడ్గంబుఁ బట్టి
యప్పునుజేతునో ననియెఁ గౌశికుఁడు.

‘చాలు! నౌహో! యిట్టి సాహసకృత్య

మేల కైకొంటి? నశ్యో, నిన్ను

2480

వీక్షింప దోషంబు, వివరింప నునుజ

రాక్షసుండవు గాక, రాజవా నీవు?

వాలువైరులమీఁదఁ వాలు నీ వాలు

వాలుఁగంటులఁ ద్రుంప వాలె యీ వాలు?

భానులఁ జంపఁ బాపము లే దటంచు

నేమించెనే మున్ను నిను వసిష్ఠుండు?

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షములు

ననున నీ కీ దగునట్టి యీ సాధ్య

జననత సౌందర్య సంశోభితాంగి

నినుపముల్కికి నేల యీ దలంచెదవు?

2490

భువనవిఖ్యాత మై పాలుపొందునట్టి

రవివంశమునఁ బుట్టి రాజసం బుడిగి

బలిమాలి వెనుమాలబంట వై నీచు

గలిగి గాడు గాచె. దీ కష్టంబు దగునె?

కులసలితలఁ దెగఁగొట్టి యేలోక

ముల కేగి సౌఖ్యంబుఁ బొందఁ జూచెదవు?

అలికై దత్తుని నడఁపఁడే శివుఁడు?

పోలింప నీకంటె బుద్ధిహీనుండె?

వివరింపకొ = విచారింపఁగా. వాలు = అలిశయించుచున్న. వాలు నీ
వాలు = పడునట్టి నీకంటె. వాలుఁగంటులకొ = విశాలాక్షులను - స్త్రీల
ననుట. వాలె = వాడియా.

సతి లేని గృహ మేల? సౌఖ్యంబు లేల?

సతి లేని సుతు లేల? సంపద లేల?

2500

సతియుఁ గల్గినఁ గల్లు సకలధర్మములు,

సతియుఁ గల్గినఁ గల్లు సకలపుణ్యములు,

సతి గల్గినను గల్లు సత్పుత్రప్రియము,

సతి గల్గినను గల్లు సద్ధర్మితోవ.

అటు గాన విడువు మీ యాగ్రహబుద్ధిఁ.

గటకటా! నీ వివేకం బెందుఁ బోయి!

నా బుద్ధి వినక నందను జంపుకొంటి,

నా బుద్ధి వినక నీ నాలి నమ్మిలివి.

మాను మీ గుణ మన్న, మానక దురభి

మానందె పెంచెదు మానవాధీశ.

2510

నామాటఁ గైకొని నాకొమారితల

నా మాల మగువల నర్థి కరింపు.

నీ సుతుప్రాణంబు నీ రాజ్యసుఖము

నీ సతితోఁ బొందు నీ తొంటిపెంపుఁ

బడయు మీ వింక. నీపదను దప్పినను,

గడపట నీవు తెక్కలిఁ బత్తు. వ'నుచుఁ ;—

తెక్క-చందములఁ బ్రియమును భయము

నెక్క బోధించు మునీంద్రునిఁ జూచి,

పకపక నవ్వి; 'యీ భవసాగరంబు

మొకదరిఁ జేర్చుచు నున్నాఁడు శివుఁడె.

2520

యితరునివలె నది యిది యని కాని

గతులు నీచేతఁ దార్కాణింపబడెను.

రాసి నీ కెను రుత్తరంబులు వల్కు

పదను = సమయము. తెక్కలిక = వంచనచే రాసిక = మొత్తమునకు.

నా సరోజాక్షుండు నలుకు. నేనెంత?
మును నీవు చెప్పిన బుద్ధులె కాక,
ఓనఁ గ్రొత్త లేడివి వివరించి చూడ?
వీరబాహునిమది విశ్వాసఁ మొదవఁ
గోరి నేఁ జేసినఘోర ప్రతిజ్ఞ
మఱచి, సత్యము మట్టుపఱచి, లోలోన

* జరిగి పో నిత్తునె స్వామికార్యంబు? 2580

సుతు నొల్ల, సతి నెల్ల, సురలోక మెల్ల,
బలిమాలి నీ విచ్చుపడఁతుల నొల్ల.
సత్యంబు గలిగినఁ జాలు. వేయెల?
సత్యమే జయ మని చాటు వేదములు.
విడుపు ఖడ్గం బింక. వేంచేయు మిట్టి
యెడ నుండఁ జనదు మునీశ, నీవింక.'
నావును; — వెఱఁ గంది నరలోక నాథు
పావన సత్య సంపద కాత్త నలరి,
బొంకించునాసలఁ బో వీడి మాని
పొంకంబు చెడి తలపోయుచు నుండె.

2540

—కత్తి చంద్రమతిమెడను పూమాల యగుట.—

నప్పుడు దేవత లంబరవీధి
నుప్పొంగువేడ్కల నువిదలుఁ దారు
బహురత్న దీప్తుల భాసిలుచున్న
మహనీయదివ్యవిమానంబు లెక్కి,
వెఱఁ గంది క్రందుగా వీక్షించుచుండ;
నెఱతెంపుమై ధారుణీతలేశ్వరుఁడు

సరోజాక్షుండు=విష్ణువు.

భిదురంబుకంటెను బెడిద మై చదల

నదరులు సెదర భయంకరరీల

వాలు వా లెత్తి యా వామాక్షికంత

సాళంబు తెగ వ్రేయ నది కలు క్కనక 2550

తాకినవ్రేటు పూ దండ యై చెన్నుఁ

గై కొని పూజోడి గళమున నున్నఁ;

దల యూచి, సతిఁ జూచి తనకేలి నెత్తి,

ధశధశ మను భిష్టధార వీక్షించి,

‘ గారి దప్పెనో? కాక, ధవళాక్షి కిప్పు

డీ రీతి కాకితు నింద్రజాలంబా?

వా తప్పినదో? చేతివడి దప్పి చనెనో?

మాత మీతోయ మీవోద్య? మీరీల

నసి పోవ వచ్చునా యసి పోక?’ యనుచు,

వెను బూన్చి మఱియును వ్రేయఁ జూచుటయు;—

— . విశ్వనాథాదులు ప్రత్యక్షమగుట. —

శ్రీవిశ్వనాథుఁ డాశ్రితపారిజాతుఁ

డావేళఁ గరూ నిండారుచి త్తమున

వడి గొని మూడుద్రోవలఁ బాటు నేలు

తొడరి కంజడలలోఁ దుంపురుల్ గురియఁ,

జిన్న గా నాదలఁ జేరిన మించు

భిదురంబు = వజ్రాయుధము. బెడిదము = భయంకరము. చదలక = ఆకాశమునంద. అదరులు = మిగుంగులులు. గళమునక = మెడయందు. వా = కత్తివాదగ. ఈతోయము = ఈమాటు. అసిపోక = కత్తియొక్క గతి. అసిపోవ వచ్చునా = గుఱి తప్పి పోవచ్చునా. మూడుద్రోవలఁ బాటు నేలు = గంక.

క్రోన్నైలతక్కు చకోరాలిఁ బిలువ,
 నుఱక పువ్వులవిల్తు నొకజాఱుఁ గొన్న
 చుఱుకుచూపులకన్న వోద్య మై మెఱయఁ,
 దనర నేనుఁగుమోము తనయునిఁ గన్న
 వనజాక్షి దాపలివంక శోభిల్ల,

2570

మీలి మువ్వన్నెల మెకము మైతోలు
 చేలఁ గట్టినకాసెచెఱఁగు దూలాడఁ,
 బోడిగా మెఱుఁగులపోల్కి దీపించు
 మూఁడుముల్కులవాలు ముప్పిచే నమర
 వెస ఖణిల్లున అంక వేసి కుప్పించు
 బసవరాయని నెక్కి, పార్వభాగమునఁ

వేలుపు డగ్గటి వింబామ రిడఁగఁ,
 దివిరి నెవ్వుదిఁ దూర్పు దెస నేలురాజు
 ధవళాతపత్రంబు ధరియించి నడువ,

2580

ముట్టి వేల్పులఁ గొట్టి మొనసినబిరుదు
 పట్టెంబువీరుండు పడవాలు గాఁగఁ,
 గిన్నర గంధర్వ గీర్వాణ యక్ష
 పన్నగవరులునుఁ బ్రదుఘులుఁ గొలువ,
 శుక కుంభసంభవ సుబల కణ్వాది
 సకల సన్తుని గణ సంస్తుతు లెసఁగ,
 ననుపమ భూతి లి ప్తావదా తాంగ

మువ్వన్నెల మెకముతోలుచేలక = పెద్దపులితోలు వస్త్రముతో.
 పాలు... వేలుపు = హంసవాహనుడైన బ్రహ్మ. బిరుదు పట్టెంబు వీరుఁ
 డు = గొప్ప కత్తిగల జో దగు కుమారస్వామి. పడవాలు = సేనాపతి.
 కుంభసంభవ = అగస్త్య. అవదాత = తెల్లని.

జనిత నిర్మలకాంతి చంద్రికవలన

నయ మార నభల విజ్ఞాని వికాల

నయనోత్పలముల కానంద మెసంగఁ,

2590

బరమయోగీంద్రులు భావంబునందుఁ

బరికించి కానని పరమాత్మమూర్తి

యావేశఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షమై 'నైపు

భూవర.' యనిన;—నదృశ్యముఁ దత్తతిము

భయము సంభ్రమమును భక్తియు నయముఁ

బ్రయమును బెనఁగొనఁ, బెల్లుగా మేనఁ

బులకలు గొబ్బునఁ బొడమ, నానంద

కలితాశ్రుకణములు గన్నులఁ దొరఁగ,

నవనిఁ జాఁగిలి మొక్కి, యదుగుల కరఁగి,

సవినయంబుగఁ గరజలజముల్ మొగిచి,

2600

'కాలకంధర, లయకాలాగ్నిరుద్ర

కాలసంహర, మహాకాళీనివాస,

వాసుదేవప్రియ, వాసుకివలస,

వాసవార్చిత, కృత్తివాస, మహేశ,

నాగశోభితమస్త, నాగాసురారి,

నాగ నాగాంతక నాగేంద్ర వంద్య,

చంద్రిక = వెన్నెల. కాలకంధర = నల్లని కుత్తుకగలవాఁడా.

కాలసంహర = యమునిఁగొట్టినవాఁడా. వాసవార్చిత = ఇంద్రునిచేతఁ

బూజింపబడినవాఁడా. కృత్తివాస = శోలువలువవాఁడా. నాగ శోభిత

మస్త = పాముచే ప్రకాశించుచున్న శిరముకలవాఁడా. నాగాసురారి =

గజాసురుని శత్రువా. నాగ నాగాంతక నాగేంద్రవంద్య = పాములకును

అదిశేషునికి గరుడునికిని వాసుకికిని వందింపఁదగినవాఁడా.

కమలాసనస్తుత్య, కమలాప్తనేత్ర,
 కమలారి సురసరిత్కమలకపర్ది
 గిరిశరాసన, రాప్యగిరి శృంగనిలయ,
 గిరికన్యకాప్రియ, గిరిభేది జనక,
 వేదమస్తకముల వెలయునీదివ్య
 పాదపద్మములు నా ఫాలంబు సోకఁ
 సరయఁ గృతార్థుండ నైతి లోకముల,
 దురితంబు లన్నియు, దొలఁగింపఁ గంటి.'

2610

— శివాదులు వరము లిచ్చుట. —

నని పెక్కుభంగుల నభినుతి నేయ,
 జననాథువలనఁ బ్రసన్నుడై శివుఁడు
 'రాజేంద్ర, నీవంటిరాజు నాయేలు
 నీజగంబులలోన నెవ్వఁడు లేఁడు.
 మేలు నీసత్యంబు! మేలు నీతెంపు!
 మేలు నీచైర్యంబు! మెచ్చితి. నడుగు
 వరము లే మఱుట, వేఁడు వలసిన' వసుచుఁ,
 గగమున మే నంటి గారవం బమరఁ

2620

కమలాసనస్తుత్య = బ్రహ్మకు స్తోత్రము నేయఁదగినవాఁడా.
 కమలాప్తనేత్ర = సూర్యుఁడు కన్ను గాఁగలవాఁడా. కమలారి =
 చంద్రుఁడును - సురసరిత్కమల = గంగానది తామరలును - అనువాని
 లోడి - కపర్ది = జటాజూటముగలవాఁడా. గిరిశరాసన = కొండయే
 విల్లుగాఁగలవాఁడా. రాప్యగిరిశృంగనిలయ = వెండికొండశిఖరము వాస
 స్థానముగాఁగలవాఁడా. గిరిభేదిజనక = కొంచపర్వతమును భేదించిన
 కమారుని తండ్రి. వేదమస్తకములక = వేదశిరస్సులగు సుపనివెత్తు
 లందు. జననాథువలనక = రాజునందు. ఏమి అఱుట = ఏమికావలసినను.

గలకంతములచాయ గల తనకూర్చి
కలగంతివంకకై కడకంటిమాపు
నిగిడించుటయు, సిగ్గు నెక్కిని విభుడు
* మొగము వ్రాలగఁ జైచి మునుకక యున్న;
వానితలంపు భావంబున నెఱిగి
యానీలకంధరుం డనియె నవ్యచును:—

‘ సోదల నీ జలఁది, యచ్చుగఁ దోలు గప్పి,
పొదివి నిచ్చలు బహుభూతముల్ గొలువ,
నీ వల్ల కాటిలో నిటువిహరింప,
నావంటివాఁడ వైవాఁడవు నీవు.

2680

ఇది గాధిపుత్తు) మహేంద్రబాలంబు.

విదితంబు గా నీకు వివరింతు వినుము.

మనసంబు గాదిది మఖశాల గాని,

యెసఁగు శిల్యములు గా విధ్యముల్ గాని,

పడినపుస్కలు గావు పాత్రలు గాని,

యడరు నెత్తురులు గా వాఙ్మయంబు గాని,

యొలయుకొర్వులు గావు యూపముల్ గాని,

తలవెండ్రుకలు గావు దర్భలు గాని;

2640

వెఱవక ని న్నేలు వీరబాహుండు

మఱియఁ గాలుఁడు గాని మాలఁడు గాఁడు,

వినుము నీకూర్చి దేవిని నేలువాఁడు

కలఁగక కపటమార్గమునఁ జరించు

కలకంత=కోకిలముల. కలకంతి=మధురవాణి-సుందరి యనుట.

మునుకక = ఉత్తరము చెప్పక. సోదలనీలు = చితియందలి బూడిద.

మనసంబు=వల్ల కాఁడు. మఖశాల=యజ్ఞ శాల.

కలిరాజు గాని తాఁ గాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు.

మతి నింక నీ కనుమాన మేమిటికి

భృతిఁ జూడు. మ'ని దివ్యదృష్టి నిచ్చుటయు;

నంతయు విస్తయం బడర పీక్షించి,

సంతోషమునఁ బొంది సతియును దాను

మొక్కట సాష్టాంగ మొనరించి, భక్తి

2650

నెక్కినఁ బరమేశ, నీప్రసాదమున

నరిగ దుర్తోహమదాంధకారంబు,

పరఁగ సమ్యక్ జ్ఞాన భాస్కరోదయము;

ఈభవబంధము లిన్నియుఁ బాపి,

నీ భక్తుగా నేలి నీ సేవ మరపి,

నన్ను మన్నింపవే నమ్రవిధేయ,

నన్ను రక్షింపవే నాగకేయూర;

నీకు మొక్కఁగఁ గంటిఁ, నినుఁ జూడఁ గంటిఁ,

బ్రాకటంబుగ జన్మఫల మబ్బె నాకు.

నిండు నెత్తుది నిన్ను నిలుపుట దక్క

2660

నొండువరంబు నే నొల్ల నీ యానఁ

యనః— నప్పు డారాజానర్థాంగలక్ష్మిఁ

దనకృపాదృష్టిఁ గాత్యాయని చూచి

‘రా, చంద్రమతి పతివ్రత వేద మీవు

నీచరిత్రంబు వర్ణింప నచ్చెరువు?

మదతి నీమంగళనూత్రంబుగాదె

పదివేలబాములఁ బాపె నీపతికి?

సౌభాగ్యవతివి గా సకలసామ్రాజ్య

వైభవంబుల మించి వసుధ నేలుచును

బెద్దగాలమునకుఁ బ్రార్థింతును నీవు

2670

సెద్దిక వచ్చి మాయొద్దనే యుండుఁ.
 డని కు స్తరించి 'నీ వడిగినవరము
 కొను మిత్తు' మనిన; నక్కొండరామాలి
 పదముల వ్రాలి, 'భూపాలబాలకుని
 బ్రదికించి నానిందఁ బాపి రక్షింపు,
 సకల జగన్దాత కాంభవి.' యనుడు,
 వికసితవదనారవింద యై గిరిజ

'నీ చిత్తకుద్ధికి నెఱయ మెచ్చితిని.

రాచపాపండు మున్ను బ్రతుకు, లోహితుని

ప్రాణ మిచ్చితి, హరు పంపున.' ననిన; 2680

మాణిక్య కీలక మంజు మండీర

కంకణ కింకిణీ కాంచన వలయ

ఝంకృతు లాలయ, వజ్రపుటంటుజోడు

తళుకులు మెఱుంగుటద్దంపుఁ జెక్కిళ్లఁ

దళుకు దళు క్కని తఱుచుగా మెఱయఁ,

గదలు బంగారు చిల్కల రావిరేక

పొదలి నెన్నుదుట సొంపుగ నటియింప,

గోమేధిక పుఁ బులిగోరు నేవళము

ప్రేమమై నురమునఁ బెనఁచి తూఁగాడఁ,

బరిఁగ నుంగరముల పచ్చని డాలు 2690

బెరసి ముద్దులప్రేళ్లఁ బెనఁగ, నేతెంచు

కుతు లోహితాస్యునిఁ జూడ నానంద్ర

మలికిఁ జన్నులు నేఁపె. మమత నాయించి

యానందబాష్పంబు లందంద రాల

గా నక్కులో నొత్తి కాఁగిటఁ జేర్చి,

పులిగోరు నేవళము = పులిగోళ్లు గల వోరము. డాలు = కాంతి.

—కౌశికుఁడు హరిశ్చంద్రునికి మరల రాజ్యము నిచ్చుట.—

ముద్దాడు చుండ;— నప్పుడు కౌశికుండు,
 తద్దయు లజ్జించి, తల వంచుకొనుచు,
 గడుఁ జిన్నబోయి, యాగ్రహ మెల్లఁ బోవ
 విడిచి, శంకించుచు, వెఱుగున మునిగి,
 'తప మను తనమూలధనము ప్రతిజ్ఞ
 నెపమునఁ జెడి పోయె నేడు నా కకట!
 పాకశాసనుఁ డేల ప్రశ్న గావించె?
 నాక్రియ మును లెల్ల న ట్లూరకుండఁ,
 బాఁతుడిబండ్లకుఁ బదములు సాచు
 వీటిఁడిపగిది వివేకంబు మాలి,
 పని లేనిజగడంబు వైకి రాఁ దిగిచి,
 యనఘు వసీష్ఠ మహామునిసింహుఁ
 గలఁచి నాదెస కేల గవియించుకొంటి?
 వల దని సుర లైన వారింపరైరి!
 జగతిలోపల హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు
 పొగ డొందె నేమి? తాఁ బొగఁడొందఁ డేమి?
 బొంకకుండిన నేమి? బొంకిన నేమి?
 కింకిరిపడి పరికింప నా కేల?
 నేలకు నింగికి నెఱి నూత్రపెట్టఁ
 జాలెడు నా బుద్ధి సమసే నే' మనుచు,
 నొగి వ్రేటు దప్పటయును జొహ రనెడు
 పగిది, సన్నిధి యైన భగ్గది సురులఁ

వీటిఁడిపగిది— వెట్టివానివలె. కింకిరిపడి—అసూయపడి. జోహ

య—నమస్కారము.

గని మ్రొక్కి, పార్థివుఁ గాఁగిటఁ జేర్చి,
మనమున హర్షింపు మాటలు పలికి,
'బడలితి వెంతయు భానుకులేశ,
జడమతిఁ బూని నీ సత్త్వంబు పెంపు

2720

* సాలయక యొరసి నేఁ జూచుట కిట్లు
నలఁకువఁ బొందించి, నాతిని నిన్ను
వేవల విధముల వెతలఁ గుందించి,
కావరంబునఁ జాలఁ గల్గి చేసితిని.
లోలత నా తప్పు లోఁగొని, మనసు
జాలిఁ బో విడిచి, యీ సామ్రాజ్యలక్ష్మీ
నెప్పుడిఁ గైకొని నెఱి మహాప్రజల
నియుల రక్షింపు మిఁక.' నన్న;—నవ్వి

“యకట మునీంద్ర, యి టానతీ దగునె? 2730

సకల జగన్నుత చరితుండ వీవు.
నీ కేటి తప్పులు? నిఖిల లోకముల
నీకతంబున మించె నేఁడు నాకీర్తి:
ఘన మైన నీ యనుగ్రహమునఁ గాదె
చనుదొంచె ననుఁ బ్రోవఁ జంద్రావతంసుఁ?
డీ దేవతలు మును లీ యోగివరులు
నీ దయఁ గాదె మన్నించిరి నన్ను?
జల్లనినీకటాక్షంబు నామోద

నుల్లంబులో మోద ముప్పొంగఁ జేసె,

బరితాపముల నెల్లఁ బాపె, సౌఖ్యములఁ 2740

బురికొల్పె. నింక నూ మునిచంద్ర, నిన్ను
వెఱచుచు నొకమాట వేదెడ నేను.

మఱచియు రాజ్యంబు మరలఁ గొ మ్మనకు.
 'మెలమిలో మున్నొక్కఁ డిచ్చినదైన,
 బొలుపొందఁ దా దార పోసిన దైన,
 నూది మోపెడు నంత చోటు నాభూమి
 లే దని కడపిన, లెక్కింప, వాడు
 ఘనతర మగునరకమున వేయెండ్లు
 మునుఁగుమఁ గ్రిమిరూపమున వసియించు.'
 ననుభర్తృకాశ్రువాక్యార్థంబు గొంత
 మనమునఁ దలపోయుమా మునినాథ.
 యేకాతపత్రమై యెసఁగు నీవనుధ
 నీ కిష్ట మగువారి నిలిపి యేలింపు. ॥
 మనుటయు 'మే లయ్యె నట్లు చేసెదను.
 జననాథ నాకు నీ సకలరాజ్యంబు
 నీచేత నేలింప నిక్కంబు వేడ్క
 నా చిత్తమునఁ జాల ననిచిన దిపుడు.
 బొంకితి నని పొమ్ము, పో కున్న వట్టి
 శంకలు మాని నాజాడనే రమ్ము.
 దేవేంద్రఁ డాదిగా దేవసంఘములు
 నా వామదేవాదు లైసమ్యములుఁ
 జెవులార విన మున్ను చేసినప్రతిస
 శివశివ! తప్పునే? చెచ్చెర నిన్ను
 నిల పెంతకాలంబు నేలింఁగు ననుచుఁ,

2750

2760

నూది మోపెడునంతచోటుక = ఎంత కొంచె భాగము
 నయినను. ఆభూమిక = ఆయిచ్చినభూమిలో. లే దని = ఇయ్య
 లే దని - లేక - ఇచ్చినదానిలోనిది కా దని. కడపినక = అప
 హరించినయెడల.

బలికితి నందాఁకఁ బాలింపు వసుధ
మఱి మీఁద దేవేంద్రమాటట గదై
నెఱి నెంతగాలంబు నిలుపుదు నంటి,
నంతకాలము నుండు మమరలోకమున.
వింత గా దీమాట. విశ్వేశునాన.'

నావుడు నొం డాడ నలికి భూనాథుఁ

2770

'దేవెంట నేదోష మెసఁగునో' యనుచు,
జింతించు చున్నంత;—శిష్యులు గొలువ
సంతోషచిత్తుఁడై చయ్యన వచ్చి
తనలేజ మెల్లడఁ దనర వసిష్ఠుఁ
డనుపమభక్తి భగ్గాదిదేవతలఁ

గని, మ్రొక్కి, ప్రస్తుతిఁ గావించి, యప్పు
డినకులాధీశుని నీక్షింప; నృపుఁడు

మ్రొక్కి చేతులు మోడ్చి 'మునినాథ, నీవు

మిక్కిలి కరుణ నామీఁదఁ గావించి,

తొడిబడఁ బరుసంబుతో నిన్ను సోకి

2780

కడువడి మేల్చి బంగార మైనట్టు

లీతని నన్ను బరీక్షింపఁ జేసి

ఖ్యాతి నొందించితిఁ గాదె. నీ విపుడు

ఘన తపోధనుఁడైన గాధేయు తలఁపు

మనమున నెఱిగి, సమృతిఁ బ్రోవ నిందు

వచ్చితిఁ గాన, జీవము వచ్చె నామ.

నచ్చుగా మీతలం పొన తీ వలయు.'

ననిన;—హరిశ్చంద్రు నావశిష్ఠుండు

గనుఁగొని తనమెంపు గాన రాఁ బలికె.—

భగ్గ=శివ. పరుసంబుతోక = స్వర్గవేధితో.

‘జగతి నిత్యైశ్వర్యవంశజాలసత్కీర్తి
మిగులంగ నీచేత మెఱుంగు వాటిలై.
నా పురోహితుఁ డని ననుఁ బెద్దఁ జేసి
నా పూన్ని చెల్లించినాడ పీ వనఘ.
ఇట్టిసత్యవ్రత మిట్టియా దాగ్య
మిట్టితెంపును గాన మెవ్వరియందు.
నెలమిలో గాశకుం డేపని వనిచె
నలవడఁ గావింపు మనియె నాతలఁపు.’

2790

నాపుడుఁ దనగురునాథువాక్యములఁ
ద్రోవక గాధిపుత్తునిమాట నేయ
ననుమతించె నరేంద్రుఁ, డట శివ శక్ర
వనబాసనుల మునివరుల పంపునను

2800

దివ్యగంధంబుల దివ్యమాల్యముల
దివ్యభూషణముల దివ్యాంబరములఁ
గులసతితోఁ గూడఁ గువలయేశ్వరుని
నెలమి నచ్చర లెల్ల నెమ్మి నై నేయ
వాసమయమునఁ బూర్వాద్రిశృంగాధ
భాసురం బగు చున్న భద్రపీఠమున
రమణీయ మగు హేమరత్న కుంభముల
నమరనదీజలం బమరఁ దెప్పించి

శ్రీ కరంబుగ నభిషేకంబు చేసి

2810

‘శ్రీ కంఠకరుణావిశేషంబువలన
ధరణీతలం బెల్లఁ దగ నేలు.’ మనుచుఁ
గర మొప్పు బట్టంబు గట్టి రావేశఁ.
గమలాసనుం డాదిగా మునివరులు

సత్కీర్తికా = మంచితాశస్సును నందు. అమగనదీ = గంగా.

నమర దీవించి మంత్రాక్షుత లిడిరి.
 తిరముగా ఘోషించె దేవదుందుభులు,
 పారిఁ బారి వర్షించె బుష్పవర్షములు,
 పాడిరి గంధర్వభామిను లెలమి,
 నాడిరి వేడుక నప్పరఃశ్రీలు,
 చల్లనై విభుమీందఁ జందనానిలము
 నుల్లంబు వికసింప నెయ్యన నెలసె.
 బరమేశుఁ డప్పు డాపార్థివేశ్వరునిఁ
 బరఁగ దీవించి, 'నీపట్టణంబునకు
 భూనుతవైభవంబున నేఁగు.' మనుచు,
 దానును సురలు సంతర్ధాన మాయె.

2820

— హరిశ్చంద్రుఁ డయోధ్య కేఁగుట. —

అంత నావృత్తాంత మానారదుండు
 వింతగాఁ జెప్పిన విని సత్యకీర్తి,
 యానందరసభరితాత్మఁ డై యపుడు
 భూనాయకుని రాక పురిఁ జాటఁ బనిచె.
 నా వార్త వీనుల కమృత మై సోఁక
 నావిరిఁ దమతమవాడవాడలను
 బురిగొన్న సంభ్రమంబునఁ బొగసతులు
 పరువడి బహువిధభవనమాలికలఁ
 దనరు ముంగిళుల ముందఱిహజారములఁ
 గనుపట్ట నగరుపంకంబునఁ బూసి
 సిరిగందమున నొలిఁ జిగు రొప్పుఁ జల్లి,

2830

పరువడిక = క్రమము గా. అగరుపంకంబునక = అగరుగందపుఁ
 బూతనో. భవనమాలికలక = ఇండ్లవరుసలగుండు. గందమునక =
 శ్రీగంధమునో.

సురుచిరకర్పూరనూత్రముల్ నిగుడఁ
 బలుచనిచాఁడునఁ బట్టెలు దీర్చి
 ధళధళ మొఱయుచిత్తరువు వ్రాయించి,
 కర మొప్పుఁ గమ్మని కన్నారి నలికి,
 సరస మా పన్నీట జలకముల్ సల్లి,
 యాలయంబుల నెల్ల నాణి ముతైముల
 లీలమై రంగవల్లిక లొప్పు దీర్చి,
 ప్రమద మారఁగ నెఱపట్టుబుట్టములఁ
 గమనీయ మగుమేలుకట్లు గట్టించి,
 తావు మంజిష్ఠ పుట్టములు తేరులను
 తీవి మీఱఁగ సంఘటించి, కుంభములఁ
 జెలు వారఁగా వన్నెచీరలు గట్టి,
 కలువడంబులు గట్టి, కాంచనదండ
 కలితపతాకలు గ్రందుగా నెత్తి,
 విలసిల్లఁగాఁ బురవీధి మార్గముల
 స్ఫురదురుకాంచనపూర్ణ కుంభములఁ
 బరువడి నెత్తి, పుష్పంబులు నెరపి
 ప్రవిమలరత్న దర్పణతోరణముల,
 రవిదీప్తులకును మార్పడ నమరించి;
 కర మిట్లు పురము శృంగారించి. రంత.—
 నరయంగ వివిధవాద్యంబులు మ్రోయుఁ,
 జేరులఁ గరులను దేశాలిభటుల
 కూరుల వీరులఁ జాటాల హితుల

2840

2850

రంగవల్లికలు=ముగ్గులు. పుట్టముకొ=వలువలతో. తావుమంజిష్ఠ
 =చక్కనియెఱుపు. కలువడంబులు=బంగారు కలువపూదండలను.
 దేశాలి=నానాదేశపు(?)

దొరల సామంతుల దుర్గాధిపతుల

2860

సరసుల సత్క వీశ్వరులఁ బాఠకుల

నందఱఁ దోడ్కొని, యాసత్యకీర్తి

వందిమాగధజయధ్వను లుల్లసీల్ల,

నెడరుగా నేగి, యయ్యనకులేశ్వరుని

పదపంకజములకు భక్తితో మ్రొక్కి

యొనరఁ జేతులు మోడ్చి, 'యో హరిశ్చంద్ర,

దినకరవంశ ప్రదీపక, నీకుఁ

బ్రతినేసి కొనియాడ రాజులు గలరె?

సతత సత్యత్ర తాచార సంపదలఁ

దొడరి వసిష్ఠునితో రాయించి

2870

తడయక తన ఘోరతపము వెంపునను

బడయ ఘర్లభ మైన బ్రహ్మబుషిత్య

మడరంగఁ గైకొని యఖిలలోకములఁ

బొగ డొందు కాశికముని వెఱఁగంద.

నెగడించి మించితి నీ సత్యమహిమ.

వసుమతీవల్లభ వన్నె రెట్టించె,

నెగడె నీకతమున నీవంశ మెల్ల.

సన్నతం బైననీసామ్రాజ్య లక్ష్మీఁ

బన్నఁగా గైకొని ప్రజలఁ బాలింప

విచ్చేయుఁ డింక.' నని విన్నవించుటయు; — 2880

నచ్చుగా దగహాస మల్లన నెలయ

సమయోచితప్రియ సంభాషణములఁ

గొమరార మంత్రిముఖ్యుని నాదరించి,

సన్నతకాంచనాచలమును బోలె

నున్నతం బై మించు సుకరథం బెక్కి,

చతురంగబలము లసంఖ్యలు గొలువ,
 మితి లేని వాద్యముల్ మి న్నంది మ్రోయ,
 మానిత మాగధ మధుర గానములు
 వీనుల కింపుగా విలసిల్లి పాలయఁ,
 దలకొని వందిబృందములు నులింపఁ,
 జెలఁగి పుణ్యాంగనల్ నేసలు చల్ల,
 పెన్నెల పెదచల్లు వింజామరములఁ
 బన్నుగా డగ్గటి భామలు వీవ,
 వాలారుగన్నుల వారకామినులు
 లీలమైఁ బసిఁడిపల్లెరములలోనఁ
 గమనీయ మణిదీపకళికలు మెఱయ
 నమరించి-మెయి దీఁగ లల్లన సాలయ
 ఘనకుచంబులు చిక్కఁ- గరములరుచులు
 గనుపట్ట-దరహాసకాంతులు నిగుడఁ-
 గలికిచూపుల మించుగములు రాణింప -
 నిలిచి నివాళింప, నిండారువేడ్క
 బురముఁ బ్రవేశించి, భూప్రజ లెల్ల
 బరువడి జయ పెట్టఁ బార్థివేశ్వరుఁడు
 వసుమతి నిజరాజ్య వైభవలీల
 యెసగంగఁ జరికాల మేలుచు నుండె.-
 ననుచు మార్కండేయుఁ డాధర్వజానకుఁ
 బెనుపొంద మున్ను సెప్పిన మార్గమునను
 సత్యసంధుఁడు హరిశ్చంద్రునిచరిత
 నిత్యసత్కిర్తులు నెగడ రచించి
 భ్రమరా ప్రసాద సంప్రాప్త కవిత్వ
 నుమహిత సామ్రాజ్య సుఖపరాయణుఁడు

2890

2900

2910

చతుర సాహిత్య లక్షణ చక్రవర్తి
 ప్రతివాది మదగజ పంచాననుండు
 మతిమంతుఁ డయ్యలమంత్రి పుంగవుని
 సుతుఁడు గౌరనమంత్రి సుకవిశేఖరుఁడు
 కవు లెన్న నుత్తరకథ రచించె.
 ఎవరు పఠించిన, నెవ్వరు వినిన,
 జనులకుఁ బుణ్యముల్ సమకూడు సిరులు,
 మునుముగా నాయుష్యములు గొన సాగు.
 దాముఁ బుత్తులు నన్నదమ్ములు సఖులుఁ
 దామరతంప రై ధానిఁ బెక్కిండ్లు
 వేమాలు నాములు వెలయుఁ బెండిండ్లు
 నేను మేర్పడ నెందుఁ జేయుచుండుదురు.

2920

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

సమాప్తము

—

పంచాననుండు = సింగ మైనవాఁడు. పుణ్యముల్ సిరులు = పుణ్యము
 లయినసంపదలు. మునుముగా = దీర్ఘముగా.

శో ధ న ప త్ర ము.

శ్లోకములు

పుట.	పంక్తి.	అసాధువు.	సాధువు.
15	295	జజ్జరల.	జజ్జరల.
20	400	మతి.	మరి.
228	శ్లోక.	పట్టిచ్చు ఇట.	పట్టి ఇచ్చుట.

